

Univerzita Hradec Králové
Filozofická fakulta
Katedra politologie

**Analýza politického klientelismu
v mexických volbách v letech 1988 – 2012
případ PRI**
Diplomová práce

Autor: Bc. Iveta Špitálská
Studijní program: N6701 Politologie
Studijní obor: Politologie – latinskoamerická studia
Vedoucí práce: Mgr. et Mgr. Pavlína Springerová, Ph.D.

Hradec Králové, 2016

Zadání diplomové práce

Autor: Bc. Iveta Špitálská

Studium: F12606

Studijní program: N6701 Politologie

Studijní obor: Politologie - latinskoamerická studia

Název diplomové práce: **Analýza politického klientelismu v mexických volbách v letech 1988-2012 - případ PRI**

Název diplomové práce AJ: Analysis of Political Clientelism in Mexican Elections in 1988-2012 - the PRI Case Study

Anotace:

Popis diplomové práce, cíle práce a metody: Klientelismus je pojem diskutovaný napříč celým světem a setkáme se s ním v rozvíjejících i vyspělých demokraciích. Práce se zaměří na známý případ klientelismu v Mexiku, kde nepřetržitě 71 let vládla Institucionální revoluční strana (PRI). Klientelismus se v průběhu vlády hegemonické strany stal neoficiální politickou praxí. Mocenská elita k získání volebních hlasů využívala stavu vysoké sociální polarizace obyvatelstva, kde prostřednictvím vládních programů pro sociálně, ekonomicky, či jinak znevýhodněné, konsolidovala svoji moc. Práce nejprve vysvětluje historický kontext utváření klientelistické sítě v Mexiku, aby navázala na svůj hlavní úkol, kterým je provedení analýzy klientelismu v rámci strany PRI od roku 1988, kdy prezidentský kandidát za PRI čelil poprvé v historii Mexika reálné opozici. Téma je pro účel této práce limitováno rokem 2012, klíčovým pro stranu PRI z hlediska výsledků prezidentských voleb. Hlavním problémem, který práce zkoumá, je příistický politický klientelismus projevující se v mexických volbách 1988 - 2012. Ve vymezeném období se práce zaměří na to, jakým způsobem si PRI předcházela různé skupiny elektorátu, aby maximalizovala volební hlasy ve svůj prospěch. Úkolem je odpovědět na tyto otázky: ?Jaké byly rysy a projevy příistického klientelismu mezi lety 1988 - 2012?? a ?Jaký měl klientelismus PRI vliv na výsledky voleb v období 1988- 2012?? Vytčených cílů bude dosaženo za pomoci empiricko-analytického přístupu v rámci případové studie na základě sběru dat získaných z mexického Federálního volebního institutu a jiných, nejen literálních zdrojů, především ve španělském jazyce. Klíčová slova: klientelismus, PRI, Mexiko, patron, klient Literatura: Alcántara Sáez, Manuel. 2009. México El nuevo escenario político ante el bicentenario. Salamanca: Ediciones Universidad Salamanca. Cortés, Fernando, De Oliveira, Orlandia. 2010. Los grandes problemas de México, Desigualdad social. México, D. F.: El Colegio de México. Hallin, Daniel, Papathannassopoulos, Stylianos. 2002. Political clientelism and the media: southern Europe and Latin America in comparative perspective. Media Culture Society 24, č. 2, 175-195. Hilgers, Tina. 2012. Clientelism in Everyday Latin American Politics. New York: Palgrave Macmillan. Ortega, Ortiz, Reynaldo, Yunuen. 2010. ?De la hegemonía al pluralismo: Elecciones presidenciales y comportamiento electoral, 1976-2006.? In: Los grandes problemas de México. México, D. F.: El Colegio de México. Purcell, S.K. 1984. ? México: Clientelism, Corporatism and Political Stability. ? IN: S.N. Eisenstadt and L. Roniger Patrons, Clients and Friends: Interpersonal Relations and the Structure of Trust in Society. Cambridge: Cambridge University Press. Instituto Federal Electoral (IFE) www.ife.org.mx

Garantující pracoviště: Katedra politologie,
Filozofická fakulta

Vedoucí práce: Mgr. et Mgr. Pavlína Springerová, Ph.D.

Oponent: Mgr. Karel Kouba, Ph.D., M.A.

Datum zadání závěrečné práce:

30.8.2013

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem tuto diplomovou práci vypracovala pod vedením vedoucí práce samostatně a uvedla jsem všechny použité prameny a literaturu.

V Hradci Králové dne 6. 1. 2016

Podpis:

Poděkování

Chtěla bych poděkovat Mgr. et Mgr. Pavlíně Springerové, Ph.D., vedoucí mé diplomové práce, za vedení, zájem, připomínky a čas, který mi věnovala. Mé poděkovávání patří též mé rodině a blízkým přátelům za pomoc a podporu během studia.

Anotace diplomové práce

Špitálská, Iveta. 2016. Analýza politického klientelismu v mexických volbách v letech 1988 – 2012, případ PRI. Hradec Králové: Filozofická fakulta, Univerzita Hradec Králové. Diplomová práce.

Státy Latinské Ameriky se již od svého založení pokoušejí bojovat s chudobou, která sužuje obyvatelstvo jejich zemí. V případě Mexika bylo hlavním vládním nástrojem k zmírnění chudoby několik sociálních programů. Ne vždy se však tyto programy soustředily pouze na svůj hlavní cíl – zlepšení sociální situace občanů. Tato práce se zaměřuje na klientelistické zneužívání hlavních sociálních programů v Mexiku a předpokládá, že příjemci programových benefitů byli využíváni jako zdroj hlasů pro stranu PRI. Sledovaný časový úsek zahrnuje období let 1988 – 2012, i přesto že strana PRI je ve vedení země pouze v letech 1988 – 2000 a od roku 2000 do roku 2012 ovládá prezidentský úřad strana PAN. Během tohoto období se v Mexiku vystřídaly tři federální sociální programy PRONASOL, PROGRESA a OPORTUNIDADES. Práce ukáže, zda alternace moci v prezidentském úřadu v roce 2000 znemožnila straně PRI pokračovat v manipulaci s přerozdělováním těchto programů. Za pomocí metody *process tracing* je pozornost upřena na faktory, na základě nichž strana kalkuluje, zda konkrétní sociální program bude moci klientelisticky využít, či ne.

Klíčová slova: klientelismus, PRI, Mexiko, patron, klient, PRONASOL, PROGRESA, OPORTUNIDADES

Annotation of Diploma Thesis

Špitálská, Iveta. 2016. Analysis of political clientelism in Mexican elections in 1988 – 2012 – the case of PRI. Hradec Králové: Faculty of Arts, University of Hradec Králové. Diploma Thesis.

Latin American countries have been trying to fight poverty that has troubled their residents since their establishment. In Mexico, the main governmental tools to reduce poverty were several welfare programs. These programs were not always designed to focus solely on their main goal - improvement of the social situation of citizens. This thesis focuses on clients' misuse of main welfare programs in Mexico and assumes that benefit receivers were used as voting power for the PRI party. Our analyzed time frame covers the years 1988 - 2012 despite the fact that the PRI was the leading party only from 1988 until 2000 and from 2000 until 2012 it was the PAN party that held the presidency. During this period three federal welfare programs were put into service - PRONASOL, PROGRESA and OPORTUNIDADES. The thesis will show whether the change in presidency in 2000 made it impossible for the PRI party to continue redistributing these programs. Using the Process Tracing method, we will focus on factors that parties use to calculate whether a specific welfare program could be exploited by clients.

Keywords: clientelism, PRI, Mexico, patron, client, PRONASOL, PROGRESA, OPORTUNIDADES

SEZNAM POUŽITÝCH ZKRATEK

C	<i>Convergencia</i> (strana) Konvergence
CCT	<i>Conditional Cash Transfers</i> Podmíněné peněžní převody
CNC	<i>Confederación Nacional Campesina</i> Národní zemědělský svaz
CNOP	<i>Confederación Nacional de Organizaciones Populares</i> Národní svaz lidových organizací
COFIPE	<i>Código Federal de Instituciones y Procedimiento</i> Federální zákoník o volebních institucích procesech
COMPLAMAR	<i>Plan Nacional de Zonas Deprimidas y Grupos Marginados</i> Národní plán pro zaostalé zóny a skupiny žijící na okraji společnosti
CONAPO	<i>Consejo Nacional de Población</i> Národní rada lidu
CONASUPO	<i>Compañía Nacional de Subsistencias Populares/</i> Národní společnost pro lidovou výživu
CONEVAL	<i>Consejo Nacional de Evaluación de la Política de Desarrollo Social</i> Národní evaluační rada politiky sociálního rozvoje
CROM	<i>Confederación Regional Obrera Mexicana</i> Mexický regionální svaz dělníků
CTM	<i>Confederación de Trabajadores de México</i> Mexický svaz pracujících
EZLN	<i>Ejército Zapatista de Liberación Nacional</i> Zapatova armáda Národního osvobození
FAIS	<i>Fondo de Aportaciones para la Infraestructura Social/</i> Příspěvkový fond pro sociální infrastrukturu

FISM	<i>Fondo de Aportaciones para la Infraestructura Social Municipal</i> Příspěvkový fond pro sociální infrastrukturu municipalities
FONCONDES	<i>Fondo de Cooperación para el Desarrollo Social</i> Fond ke kooperaci sociálního rozvoje
GATT	<i>General Agreement on Tariffs and Trade</i> Všeobecná dohoda na clech a obchodu
IDM	<i>Inter-American Development Bank</i> Meziamerická rozvojová banka
IFE	<i>Instituto Federal Electoral</i> Federální volební institut
IMSS	<i>Instituto Mexicano de Seguridad Social</i> Mexický institut sociálního zabezpečení
INAFED	<i>Instituto Nacional para el Federalismo y el Desarrollo Municipal</i> Národní institut pro federalismus a municipální rozvoj
INAM	<i>Instituto Nacional de Migración</i> Národní institut pro migraci
INEGI	<i>Instituto Nacional de Estadística y Geografía</i> Národní institut statistiky a geografie
I PRO	<i>Iniciativa para el fortalecimiento de la Institucionalidad de los programas Sociales</i> Iniciativa pro posílení institucionalizace sociálních programů
ISI	<i>Industrialización por Sustitución de Importaciones</i> Industrializace náhradou za dovoz
MMF	Mezinárodní měnový fond
PAN	<i>Partido Acción Nacional</i> Strana národní akce
PIDER	<i>Programa de Inversiones Públicas para el Desarrollo Rural</i> Program veřejných investic do rozvoje venkova
PJ	<i>Partido Justicialista</i> Strana spravedlnosti

PNR	<i>Partido Nacional Revolucionario</i> Národní revoluční strana
PNUD	<i>Programa de las Naciones Unidas para el Desarrollo</i> Program spojených národů pro rozvoj
PRD	<i>Partido Revolucionario Democrático</i> Demokratická revoluční strana
PRI	<i>Partido Revolucionario Institucional</i> Revoluční strana
PRM	<i>Partido de la Revoución Mexicana</i> Strana Mexické revoluce
PRONASOL	<i>Programa Nacional de Solidaridad</i> Národní program solidarity
PROGRESA	<i>Programa de Educación, Salud y Alimentación</i> Program vzdělání, zdraví a výživy
PT	<i>Partido Justicialista/ Strana spravedlnosti</i>
PVEM	<i>Partido Verde de Ecologista México</i> Strana zelených
SECOM	<i>Secretaría de Comunicaciones</i> Ministerstvo dopravy
SEDESOL	<i>Secretaría de Desarrollo Social</i> Ministerstvo sociálního rozvoje
SEDUE	<i>Secretaría de Desarrollo Urbano y Ecología</i> Ministerstvo pro městský rozvoj a ekologii
SEP	<i>Secretaría de Educación Pública</i> Ministerstvo veřejného školství
SHCP	<i>Secretaría de Hacienda y Crédito Público</i> Ministerstvo financí a veřejného dluhu
SNTE	<i>Sindicato Nacional de Trabajadores de la Educación</i> Národní syndikát pracovníků ve školství
STPRM	<i>Sindicato de Trabajadores Petroleros de la República Mexicana</i> Mexický syndikát pracovníků v ropném průmyslu
TFE	<i>Tribunal Federal Electoral</i> Federální volební soud

TRICOEL	<i>Tribunal de lo Contencioso Electoral</i> Soud pro volební spory
USA	<i>United States of America</i> Spojené státy americké
WB	<i>World Bank</i> Světová banka
WT	<i>World Trade Organization</i> Světová obchodní organizace

..

SEZNAM GRAFŮ A OBRÁZKŮ

Obrázek 1 Hierarchie starého klientelismu	18
Obrázek 2 Hierarchie nového klientelismu.....	21
Obrázek 3 Rodiny využívající program OPORTUNIDADES v roce 2010.	63

SEZNAM TABULEK

Tabulka č. 1 Členění dle povahy směny	26
Tabulka č. 2 Prezidentské volby 1988	47
Tabulka č. 3 Prezidentské volby 1994	49
Tabulka č. 4 Prezidentské volby 2000	50
Tabulka č. 5 Prezidentské volby 2006	51
Tabulka č. 6 Sledování procesu na straně nabídky a straně poptávky	65
Tabulka č. 7 Interakce proměnných a jejich výstupy.....	66
Tabulka č. 8 Národní rozvojové plány 1988 - 2012.....	70
Tabulka č. 9 Prezidentská období 1988 - 2012	73

OBSAH

Úvod	1
1 Metodologie	12
2 Teoreticko - konceptální východiska	15
2.1 Korporativismus.....	16
2.2 Koncept klientelismus.....	17
2.2.1 Definování klientelismu z hlediska jeho vývoje	18
2.2.2 Klientelismus jako neformální instituce.....	22
2.2.3 Klientelismus a neprogramová politika.....	24
2.2.4 Jiné formy neprogramové politiky	25
2.2.5 Klientelismus - opakující se atributy.....	29
2.2.6 Formy klientelismu dle předmětu směny	32
2.3 Souvislost klientelismu se socioekonomickými ukazateli.....	36
2.3.1 Sociální programy typu CCT's.....	38
3 Kontextuální část.....	39
3.1 Institucionální kontext	39
3.2 Socioekonomický kontext.....	41
3.3 Demografický kontext	44
4 Prezidentská období (1988 – 2012).....	47
4.1 Prezidentské období 1988 - 1994.....	47
4.2 Prezidentské období 1994 – 2000.....	49
4.3 Prezidentské období 2000 – 2006.....	50
4.4 Prezidentské období 2006 – 2012.....	51
5 Specifické formy klientelismu – hlavní sociální federální programy v Mexiku.....	52
5.1 Programa Nacional de Solidaridad – PRONASOL	54
5.1.1 Cíle programu PRONASOL.....	55
5.1.2 Struktura programu PRONASOL	55
5.1.3 Výběh příjemců programu PRONASOL	56

5.2	Programa de Educación, Salud y Alimentación – PROGRESA	59
		59
5.2.1	Cíl a sruktura programu PROGRESA.....	59
5.2.2	Výběr příjemců programu PROGRESA	61
5.3	Programa de Desarrollo Humano - OPORTUNIDADES.....	62
5.3.1	Cíle a sruktura programu OPORTUNIDADES	62
5.3.2	Výběr příjemců.....	63
6	Analytická část	65
6.1	Použitý model	65
6.2	Další vstupující faktory na straně nabídky – <i>supply side</i>	67
6.2.1	Volební reformy	67
6.2.2	Národní rozvojové plány	69
6.2.3	Organizace federace	71
6.3	Výsledky analýzy.....	72
6.3.1	PRONASOL.....	73
6.3.2	PROGRESA/OPORTUNIDADES	74
	Závěr	76
	Prameny a literatura	80
	Prameny	80
	Literatura.....	88
	Webové stránky	88
	Seznam příloh	93
	Přílohy.....	94

ÚVOD

Politický systém, který se v Mexiku vyvinul po Mexické revoluci, patřil k případům stranického systému, jemuž dominovala od roku 1929 do roku 2000 hegemonická strana PRI⁵. Během 71 let trvajícího působení strany ve vládě se mexický volební proces potýkal s neúčastí a špinavými volebními kampaněmi, ty zahrnovaly zásahy politiků na federální, státní a lokální úrovni. Jednou ze strategií pro získávání hlasů byla logika zakořeněná v klientelismu, která zajišťovala straně oficiální volební podporu. V průběhu porevolučního období budování specifické mexické volební alchymie vznikl prostor k institucionalizaci klientelismu jako jedné z neformálních institucí mexické politiky a k vytváření a prohlubování vztahů v rámci typicky korporativistického nastavení společnosti.

Obecně lze klientelismus označit za distribuci určitých zdrojů směrem k jednotlivcům nebo skupinám výměnou za politickou podporu. Obvykle je klientelismus používán tehdy, kdy politické strany využívají veřejných zdrojů, ve formě státních programů, pro odměňování svých voličů. Extrémní chudoba ve spojitosti se snahou PRI o legitimizaci svého autoritářského režimu vytvořila manévrovací prostor pro politický klientelismus především na poli sociální politiky. Proto se federální sociální programy v Mexiku označují jako nástroje na míru vytvořené pro zajištění volebních hlasů.

Ve studiích věnujících se latinskoamerickým demokraciím je volební chování chudých a klientelismus jedním ze základních elementů, kterému je věnována pozornost. V Mexiku je tato praxe natolik rozšířená, že se v kombinaci s dlouholetou vládou PRI považovala za automatickou strategii ve volbách a výrazně tak přispěla k deformaci volebních výsledků.

Klientelismus má několik forem a k velmi rozšířené podskupině patří zneužívání sociálních programů k politickým cílům. Jednou z možných cest

⁵ Dle Sartoriho hegemonická strana neumožňuje skutečnou soutěž. Ačkoliv se konají pravidelné volby a je v rámci stranického systému dovolena existence dalších stran, ty budou vždy jen doplňkovými stranami, tzv. strany druhého řádu. (Sartori 2009: 282)

jak tuto formu zkoumat je porozumět jeho struktuře a prostředníkům, kteří se nacházejí mezi vládou a příjemci programu. (Hevia de la Jara 2010: 130)

Alternace moci mezi lety 2000 a 2012 ukázala, že i do té doby opoziční strana PAN (*Partido Acción Nacional*) kopírovala léty odzkoušenou praxi svého předchůdce PRI. Avšak díky propracovaným klientelistickým sítím i přes dvoje prohrané prezidentské volby v roce 2000 a 2006 udržovala vztahy mezi s klienty především na lokální úrovni. K tomu napomohly institucionální změny, které měly vliv na administraci sociálních programů. Díky nim strana PRI dokázala i v roli opozice ovlivňovat přerozdělování veřejných zdrojů.

Ačkoliv se v mexické historii objevilo několik programů⁶, které byly určeny pro mobilizaci marginalizovaných skupin, vzhledem k časovému ohraničení (1988 – 2012), kterým se tento text zabývá, byla sledována následující logika. Z velkého množství sociálních federálních programů⁷ bylo třeba vybrat nějaké reprezentativní vzorky. Ty se musely zároveň vejít do zkoumaného období, v němž byla zvažována následující programová kritéria:

- 1) program je součástí strategie sociální politiky federální vlády
- 2) výše rozpočtu určeného federální vládou
- 3) pokrytí a geografické umístění
- 4) proces výběru příjemců
- 5) typ přidělené podpory. (PNUD 2007)

Na základě těchto kritérií a s přihlednutím k výběru programů u autorů uvažujících politickou manipulaci v rámci sociálních programů, byly vybrány programy, které navíc téměř kopírují prezidentská období od roku 1988 do roku 2012. V případě jednotlivých programů je pozornost soustředěována na strukturu, výběr příjemců a jejich mechanismy, kterými jsou prostředky fondů doručovány.

⁶ Detailněji o dalších programech PIDER a CONASUPO v článku *The Difficult Transition from Clientelism to Citizenship: Lessons from Mexico* od Jonathana Foxe (Fox 1994:163-165)

⁷ Přehled programů nabízí INAFED (2011)

Jako hlavní cíl si tato práce zadává provést analýzu priistického klientelismu v období 1988 – 2012 v jedné konkrétní formě – sociálních programech. Z tohoto důvodu jsou zadány výzkumné otázky stavějící na předpokladu, že klientelismus souvisí s chudobou, politickou soutěží a volebním rizikem politické strany. Výzkumné otázky se snaží reflektovat vypořádání se s převzetím moci na federální úrovni v roce 2000 a znějí následovně:

Otázka 1: Jaké jsou podmínky, které umožňují či zabraňují setrvat klientelistickému chování stran a voličů?

Otázka 2: Jak se PRI v souvislosti s klientelismem vypořádala s pozicí opozice mezi lety 2000 - 2012 a na jaký typ voličů cílila?

Otázka 3: Dosáhla strana PRI v období 2000 - 2012 na fondy sociálních programů a mohla je tak zneužívat ke klientelistickým účelům?

Z výše zmiňovaných důvodů se předložená diplomová práce zaměřuje na tři federální sociální programy PRONASOL, PROGRESA a OPORTUNIDADES, ty v té době působily jako nástroj mexické sociální politiky k zmírnění chudoby. Aby bylo možné na stanovené otázky najít odpověď, bude provedena analýza klientelismu v jedné konkrétní formě - sociálních programech. Analýza bude provedena jako komparativní případová studie a za pomoci kvalitativního výzkumu, konkrétně metodou sledování procesu, se bude snažit o identifikaci institucionálních faktorů, které ovlivňují strany při alokování programových fondů. Zaměří se přitom na dvě proměnné, a to rozložení sil v kongresu a volební soutěž. Interakcí těchto proměnných budou specifikovány čtyři možné situace, které ovlivní administraci programů. Další institucionální faktory, které administraci těchto programů výrazně ovlivnily, jsou národní rozvojové plány, volební reformy a decentralizace pravomocí tykajících se přerozdělování sociálních fondů.⁸

⁸ Později bude ještě vysvětleno, že klientelistickou sítí utváří tři typy účastníků, patron – broker – klient. Podstatné pro stanovení závěrů je, z jakého pohledu problém budeme zkoumat, jinými slovy je důležité z pohledu koho výzkumník na klientelismus nahlíží.

Dosavadní literaturu věnující se klientelismu můžeme rozdělit na dvě hlavní vlny a označit je jako dvě vize točících se kolem otázky možnosti soužití klientelismu a moderní demokracie. (Combes 2011: 16-17) V 60. letech a počínajících 70. letech se začali klientelismem zabývat antropologové, kteří považovali klientelismus za důkaz nedokončené modernizace a kulturní znak charakteristický pro nerozvinuté politické systémy, typický pro agrární nebo koloniální režim. Postupně jak se politický systém v těchto zemích vyvíjí, měl se klientelismus vytrácet. (Magaloni et al. 2007: 182, Kitschelt a Wilkinson 2007: 3) Tito antropologové, ale i sociologové stavějící na předpokladu, že klientelismus je především sociální problém slabé organizace, označili klientelismus za fenomén, který vzniká od lidí (zespod), nicméně, v návaznosti na organizační slabost elit (odshora). Antropologové a sociologové se v 60. a 70. letech zabývali spíše počátečními fázemi institucionalizace, tedy často ještě v rámci autoritářského nebo koloniálního režimu, nicméně, pro vztah aktérů v rámci klientelismu jsou dodnes důležitým zdrojem. Mezi tyto klasické autory z 60. a 70. let patří René Lemarchande, Luigi Graziano, Keith Legg, James Scott a Carl Landé.

Od 90. let se badatelé snaží o systematizaci klientelismu a přidávají historické analýzy. Nová vlna v 90. letech a na počátku 21. století přinesla další studie zabývajícími se politickým klientelismem jako neformální institucí proměňující se občanské společnosti, demokracie a tržní ekonomiky směrem k neoliberalismu. (Roniger 2003: 355)

Rozdělení klientelismu během jeho historického vývoje čerpá převážně od Hopkinsa (2006), který navazuje na proměny klientelistické sítě a dělí klientelismus do dvou kategorií, na starý a nový. Toto rozdělení reflektuje odlišnosti jejich účastníků a charakter celého mechanismu. V jeho práci se z pohledu starého a nového klientelismu zaměřuje na aspekty, kterými se tyto dva hlavní typy shodují nebo naopak liší.

Především otázka demokratizace znovu obnovila diskuzi o klientelismu. Tímto tématem se zabývají například Holzner (2003),

(Hagene 2015: 142) V tomto případě je téma zkoumáno z perspektivy patronů, konkrétně strany PRI.

Schröterová (2010) či Müller (2012). V tomto období bylo publikováno několik prací, které se specializují na instituce a jejich ne/efektivitu v demokratických režimech. Zde práce čerpá od Guillerma O'Donnella, ten se zabývá důležitostí neformálních institucí. Jeho myšlenky dále rozvíjejí Freidenbergová a Levitsky (2007), zkoumající neformální instituce v latinskoamerických stranách. Freidenbergová a Levitsky nabízí mezi dominujícím zájmem sociologů a antropologů jiný, politologický názor na klientelismus, a tudíž pro politology jasnější vymezení pojmu v kontextu formálních a neformálních institucí.

Studie o nových demokraciích v Latinské Americe, post-komunistické Evropě, jižní a jihovýchodní Asii a částí Afriky ukázaly, že ne všechny politické strany se snaží získat své voliče prostřednictvím programových aktivit. V úvodu knihy *Patrons, Clients, and Policies, Patterns of Democratic Accountability and Political Competition* (2007) Kitschelt a Wilkinson poskytli patrně nejsourodějnější konceptualizaci klientelismu, která je proto použita v této práci. Především Kitschelt se dále zabývá klientelismem v rámci projektu *Political Accountability in Democratic Party Competition and Economic Governance*, který vznikl skupinou výzkumníků z Duke University a z Chilské nadace vědců. Díky tomuto projektu vznikla studie *Clientelistic Linkage Strategies. A descriptive Eploration* (2014). Tato komparace navazuje na případové studie, které sice poskytují tendence v konkrétních zemích (studie z Afriky, Indie, Latinské Ameriky a Japonska), nelze z nich však stanovit obecně přijatelné definice a teorie¹¹. Studie poukazuje na rozdílné tendence v regionech. V rámci Latinské Ameriky upozorňuje na zajímavou tendenci právě v Mexiku. Mexiko, dle jeho výsledků, vykazuje extrémně nízkou efektivitu v produkování hlasů při uplatňování klientelistické strategie. Klientelismus může sloužit jako most nad propastí mezi společnostmi a státem a může voličům pomoci k veřejným prostředkům. Přístup k nim občané obvykle

¹¹ Jedná se o empirickou komparativní analýzu klientelismu, zkoumající 506 stran v 88 zemích světa a na základě tohoto výzkumu Kitschelt stanovuje všeobecný koncept klientelismu, který vzniká propojením politické ekonomie a komparativní politiky zaměřující se na volby a strany

mají, ale ne vždy na ně dosáhnou. Na vině je pravděpodobně špatná koordinace sociálních sítí důležitých pro zajištění efektivního klientelismu.¹²

Zkoumání volebních tendencí, ovlivněných alokací veřejných prostředků do sociálních programů a zároveň socioekonomickými vlastnostmi voličů, je v literatuře značné. Především byla upřena pozornost na mexický program PRONASOL (1988 – 1994), který byl vystřídán následně programem PROGRESA (1997 – 2002) a nadále OPORTUNIDADES (2002 - 2012). V této souvislosti vznikají studie, které dokazují vztah mezi volební soutěží a manipulací sociálních programů od Aparicio a Corrochano (2005) Dresserové (1991), Magaloniové et al (2012), Takahashiové (2005, 2012¹³) a Vidaurriové (2012). Tito autoři a autorky svými výzkumy dokazují, že vládní sociální programy (především PRONASOL, ale podle Takahashiové i PROGRESA) jsou vytvořeny za účelem volební podpory PRI a k posílení starých klientelistických vazeb vycházejících z korporativistické společnosti.

Cílení prostředků není náhodné, alespoň pokud budou sledovány úsudky Magaloniové, Díaz-Cayerose a Estéveze. Ti konstatují, že strany se při získávání voličů obracejí na různé strategie a zrovna tak tyto strany přemýšlí při uplatňování klientelistelismu. Důležité je správné cílení,

¹² V rámci Latinské Ameriky toto však neplatí pro Argentinu. K rovněž pozitivnímu efektu klientelismu v Argentině dochází Auyero (2000), který zkoumá politickou participaci chudých příslušníků strany PJ v Buenos Aires.

¹³ Takahashiová testuje ve své studii pět hypotéz, které předkládají důležité informace. První z nich (*core voter hypothesis*) předpokládá, že strana se zaměřuje na typ voličů, která je pravidelně volí (*core voters*). Další hypotézou je hypotéza blízkosti (*closeness hypothesis*), která dle Weibulla, Dixita a Londregana předpokládá, že strany naopak podporují přelétavé voliče (*swing voters*) především ve volbách, kde je opozice dohání. Zde může být i malé množství obvykle přelétavých voličů rozhodujícím. Ve volbách, kde je nízká pravděpodobnost prohry, nemá smysl investovat do voličů, které stranu běžně volí. Další hypotézu nazývá hypotéza znovu-koupě (*buy-back hypothesis*), která se zakládá, dle Bruhna a Schadyho, na tom, že strany se na základě míry politické podpory mohou rovněž zajímat o nedávnou změnu ve vzoru hlasování a snaží se získat zpět tradiční voličskou podporu, která nedávno hlasovala pro opozici. Další hypotéza nabízí alternativu, protože předpokládá, že strana se bude snažit o konsolidaci spíše voličů, které v předchozích volbách pro stranu hlasovali poprvé. Hypotézu nazývá náborová hypotéza (*recruitment hypothesis*). Poslední hypotézu je pro práci klíčovou, jmenuje se klientelistická hypotéza (*clientelistic hypothesis*) a předpokládá, že municipia, kde vládne úřadující strana, dostává více investic v rámci sociálních programů (Takahashiová 2013: 13)

příčemž klíčové je zjistit rozsah chudoby voličů a dle toho použít soukromé či veřejné zdroje. Zacílení veřejných zdrojů na voliče se však řídí různými vzorci. Juan Molinar a Jeffrey Weldon (1994) ukázali, že distribuce mexického sociálního programu PRONASOL byla posílena do těch municipalit, kde se v roce 1991 konaly volby. Magaloniová, Diaz-Cayeros a Estevez (2002) zase přidávají, že PRONASOL byl cílen především na ty municipality, v nichž byla nízká podpora strany PRI.

Další z prací, které se snaží o operacionalizaci klientelismu v rámci kvantitativního výzkumu je Yuriko Takahashiová. V článku *Dynamic Theory of Electoral Competition and Redistribution: Evidence from Mexico* (2005) provádí komparaci sociálních programů PRONASOL, PROGRESA a OPORTUNIDADES za pomoci kvantitativní metody.¹⁴ (Takashi 2005:13) Zároveň pracuje s Indexem marginalizace jako nezávisle proměnné. Hlavním přínosem oproti Rocha Menocalové, která analýzu provedla na národní úrovni (N=31)¹⁵ je to, že Takahashiová provádí analýzu na lokální úrovni, díky tomu pracuje s velkým počtem případů a její analýza tím pádem lépe reflektuje tendence, které mohou probíhat na lokální úrovni.

Zaměříme-li se na vztah státu, demokracie a politického klientelismu, převažují názory, že klientelistické praktiky mohou fungovat v rámci klientelistické sítě pouze stranou u moci mající přístup k fondům. Studie Hagene (2015) zaměřená na nativní vesnici v Mexico City, Acopilco, však dokazuje, že tato domněnka staví pouze na nepřesné definici politického klientelismu. Dle jeho studie se jedná o mylné tvrzení způsobené konceptuálním roztahováním pojmů. Stejnou myšlenku prezentuje i Rocha Menocalová (2005), ta v článku *Less political and more pro-poor* zkoumá vývoj sociálních výdajů v Mexiku v kontextu demokratizace a decentralizace. Práce Menocalové porovnává sociální programy PRONASOL, PROGRESA a OPORTUNIDADES a zkoumá jejich ne/efektivitu při boji s chudobou. Zároveň se zaměřuje na politickou manipulaci těchto programů. V případě PRONASOLu potvrzuje jeho

¹⁴ Jako závisle proměnnou v její studii stanovuje PROGRESA/OPORTUNIDADES, vzhledem k neexistujícímu indexu využívá vlastního indexu.

¹⁵ Do své studie nezahrnuje federální distrikt *Ciudad de México*.

manipulaci ze strany PRI, v dalším programu upozorňuje na důležité reformy iniciované během mandátu prezidenta Zedilla (1994 - 2000). Tyto reformy způsobily efektivnější cílení programu PROGRESA/OPORTUNIDADES směrem k sociálně slabým obyvatelům. Zedillova administrativa se přiklonila k reformám, které decentralizovaly 2/3 rozpočtu na státy a obce. Pod novým rozpočtem s názvem *Ramo 33* vzniklo několik nových sociálních programů, ty delegovaly rozdělování finančních prostředků z federální na státní úroveň. Aby ověřila, zda decentralizace pomohla k lepšímu cílení na potřebné obyvatelstvo, zaměřuje se na sociální program FAIS (*Fondo de Aportaciones para la Infraestructura Social*).

Efektivita klientelismu záleží i na tom, co Ernesto Calvo a Victoria Murillová (2004) nazývají „*demand side*“ a „*supply side*“. Je totiž důležité kdo a jak formuluje požadavky a kdo je dožadující se strana. Na straně nabídky jsou volební a finanční instituce, ty určují, jak velký kus z veřejných financí může strana v konkrétním státě dostat. Dožadující strana představuje politické strany, přičemž přístup k veřejným penězům se liší napříč federací. Model využitý v jejich práci by mohl najít odpověď na to, proč v Mexiku strany volebně neprofitují z peněz investovaných do sociální politiky, a proto je v této práci použit v analytické části.

V tomto textu je využito i prací antropologů. Proto nelze vynechat Javiera Auyeru (1997, 2002), který přispěl svým bádáním v Argentině k pochopení klientelismu z perspektivy klientů. Konceptualizace vychází od Barbary Schröter (2010), ale díky přílišnému „porcování“ klientelismu na další podtypy jsou její tvrzení konzultována s jinými autory, ti mají stejně jako Schröter snahu o upřesnění aspektů klientelismu. Zde například Muñoz (2006), Hagen (2015), Romero (2005) a jiní. Tato literatura pomůže vyzdvihnout hlavní teoretické přístupy definující politický klientelismus a zároveň slouží jako podklad pro studium nejen jeho konceptualizace, ale i pro určení jeho hlavních opakujících se atributů.

Vedle klasických politologických textů vznikají i práce v kombinaci s etnografickým přístupem. Tyto zpravidla případové studie, zaměřující se na lokální úroveň, obohacují politologický přístup o nové poznatky

z pohledu samotných aktérů tvořící klientelistickou síť. Z tohoto důvodu diplomová práce zahrnuje některé získané informace od těchto autorů: Müllera (2012) zaměřující se na federálním distrikt Mexiko či opět Hagen (2015) studující chování klientů a brokerů v nativní vesnici Acopilco uvnitř Mexico City v nedávných volbách 2006 a 2010 a znovu Freidenbergová (2010), zkoumající klientelismus v Ekvádoru. Pro účely této práce jsou zjištění z etnografického přístupu důležitými doplňujícími zdroji.

Vzhledem k zaměření tématu na vzdálené teritorium je absence českých zdrojů značná¹⁷. Prameny a literatura jsou proto převážně v anglickém a španělském jazyce od autorů pocházejících z různých vědních oborů.

Při práci s volebními výsledky, které budou komparovány, je čerpáno z Národního volebního institutu (*Instituto Nacional Electoral*), prezidentských a legislativních voleb 1988 – 2012, případně z alternativních zdrojů, nejsou-li pro konkrétní roky dohledatelné. Pro doplnění socioekonomického profilu voliče jsou data konzultována a doplňována informacemi z INEGI, SEDESOL, CONEVAL a INAI²¹. Dalším zdrojem informací jsou publikace nevládních organizací jako IPRO²³ a *Transparencia Mexicana* zabývající se transparentností sociálních programů. Jmenované vládní programy sice nabízí oficiální výstupy, avšak nevládní organizace poskytují kritický pohled na přerozdělování zdrojů.

Téma je aplikováno na Mexiko a není jeho ambicí předložit detailní studii klientelismu, jehož záběr je ve skutečnosti (jak bude dále vysvětleno) mnohem širší. Tento text se snaží o získání představy toho, jaký vliv na volební výsledky má určitá forma klientelismu (konkrétní sociální

¹⁷ Vzhledem k absenci českých zdrojů je často použit volný překlad.

²¹ INEGI je zkratka pro Národní institut statistiky a geografie (*Instituto Nacional de Estadística y Geografía*)

SEDESOL je zkratka pro Ministerstvo sociálního rozvoje (*Secretaría de Desarrollo Social*)

CONEVAL je zkratka pro Národní radu pro hodnocení politiky sociálního rozvoje (*Consejo Nacional de la Evaluación de la Política de Desarrollo Social*)

INAI je zkratka pro Národní institut pro transparentnost, přístup k informacím a ochranu osobních dat (*Instituto Nacional de Transparencia, Acceso a la Información y Protección de Datos Personales*) (PNUD 2015)

²³ IPRO je zkratka pro Iniciativu pro posílení institucí sociálních programů (*Iniciativa para el Fortalecimiento de los Programas Sociales*). Jedná se o organizaci pro rozvoj, která navrhuje řešení v zemích, které chtějí docílit osobních met v oblasti rozvoje a dosáhnout svého cíle společně v rámci mezinárodní komunity, v rámci společných Rozvojových cílů tisíciletí (*Objetivos de Desarrollo del Milenio*). (PNUD 2015)

programy). Soustřeďuje se na roky 1988 – 2012, kdy od roku 1988 do 2000 kontroluje prezidentský úřad strana PRI a v období 2000 – 2012 opoziční strana PAN. S přihlédnutím k historickým souvislostem, které tomuto období v Mexiku předcházely, se text soustředí na stranu PRI. Ve sledovaném časovém úseku se totiž strana PRI musí vypořádat se ztrácejícím vlivem nad klientelistickou základnou, ale rovněž s předáním prezidentského úřadu v roce 2000 opoziční straně PAN.

Diplomová práce má následující uspořádání. Po tomto úvodu je text rozdělen do několika hlavních částí.

Část první stanovuje metodologický postup, který se snaží najít odpovědi na dané výzkumné otázky. Vzhledem k absenci obecně přijaté teorie klientelismu, zaměřuje se druhá část na koncepty korporativismu a klientelismu. Konceptualizaci klientelismu **ve druhé části** zahrnuje definici jako neformální instituce, rozdělení klientelismu v jeho historickém vývoji a odlišení od příbuzných pojmů jako je *pork barrel*, kupování hlasů a patronáž. Důležité je stručně zmínit řadu souvislostí, které utváří jakési podhoubí pro celý klientelistický mechanismus.

Proto je následně v **třetí části** rozepsaný vztah mezi voliči a stranou v kontextu socioekonomických, demografických a institucionálních událostí. Nejprve se proto text zaměřuje na události Mexika od korporativismu k politickému klientelismu, což usnadní čtenáři sledovat trajektorii, po které se klientelismus v Mexiku vyvíjel a měnil svoji tvář. Dále, **ve čtvrté části**, se pozornost zaměřuje na čtyři prezidentská období 1988 - 1994, 1994 – 2000, 2000 - 2006 a 2006 - 2012. V každém z těchto prezidentských období budou shrnuty volební výsledky prezidentských voleb a shrnuty základní charakteristiky.

Pátá část definovaný teoreticko-konceptuální rámec aplikuje na konkrétní formu klientelismu, tedy federální sociální programy PRONASOL, PROGRESA a OPORTUNIDADES a jsou vyzdvihnuty jejich hlavní mechanismy a cíle.

V **šesté části** je provedena kvalitativní analýza institucionálních faktorů za pomoci metody *proces tracing*, ty zásadně ovlivňují klientelistické chování stran v souvislosti s přerozdělováním peněz ze

sociálních fondů. Rovněž je věnován prostor výsledku analýzy, kde bude provedena reflexe jednotlivých období. Závěrečná část textu shrnuje odpovědi na výzkumné otázky.

1 METODOLOGIE

Ke zkoumanému problému je přistupováno jako ke komparativní případové studii. V roce 2008 navrhuje Jack Levy typologii případových studií (Levy 2008: 3), kde uvažuje, zda se jedná o deskriptivní práci nebo o práci zaměřenou na teorii. Tato typologie se dělí na³⁰:

- 1) idiografické případové studie, které mohou být buď induktivní, nebo řízené teorií
- 2) případové studie generující hypotézu
- 3) případové studie testující hypotézu
- 4) zkoumání věrohodnosti (Levy 2008: 3)

Na základě tohoto rozdělení je této práci nejbližší případová studie testující hypotézu. Případové studie se ale obvykle dělí na další dva typy, a to jednopřípadové studie a komparativní případové studie. (Drulák et al. 2008: 14) Tato práce je tedy sice jednopřípadovou studií zaměřující se na Mexiko, ale v rámci ní je provedena komparace čtyř prezidentských administrativ. Z tohoto důvodu se prakticky jedná o tzv. komparativní případovou studii mající tři hlavní cíle:

- 1) souběžný výklad teorie
- 2) makro-kauzální analýzu, která má za úkol odhalit vztah mezi proměnnými v různých případech
- 3) kontrast kontextů, který určí specifika jednotlivých případů. (Karlás 2008: 65–67)

Správný výběr případů v komparativní studii je důležitý. Proto je případem rozuměn „*dostatečně ohraničený aspekt historické epizody či dostatečně ohraničená historická epizoda sama o sobě*“ nebo také jako „*objekt, uzavřený systém, který má jasné hranice a svou vnitřní logiku fungování a svou specifickou podstatu*“ (Kořan 2008:32-33) V této souvislosti je jako případ stanoven klientelismus používaný stranou PRI, v rámci něhož se porovnávají čtyři případy, čtyři šestileté

³⁰ Tato typologie představuje ideální typy a je možné je kombinovat podle toho, v jaké fázi se výzkumník nachází.

administrativy, kterými se proplétají tři federální sociální programy PRONASOL, PROGRESA a OPORTUNIDADES.

Současný mexický klientelismus je výsledkem historických, politických, kulturních i ekonomických impulsů. V rámci nich přicházejí situace, které je přizívají nebo přímo spouštějí. Vzhledem k této komplexnosti, využívá práce kvalitativní přístup, který „*používá induktivní formy vědeckých metod, hloubkové studium jednotlivých případů, nejrůznější formy rozhovorů a kvalitativní pozorování. Cílem je získat popis zvláštností případů, generovat hypotézy a rozvíjet teorie o fenoménech světa.*“ (Hendle 2005: 63) Zároveň se zaměřuje na výzkum dat, „*která mají charakter textu či jedinečných skutečností, jejichž převedením na čísla příliš nezískáme, ale naopak hodně ztratíme.*“ (Drulák 2008: 14) Volba komparativní kvalitativní studie má však jisté nevýhody. Mezi ně patří například oproti klasické jednopřípadové studii náročnost na zdroje. Tento typ práce se rovněž musí vypořádat s překážkou konstrukční platnosti, kdy je při zvolení odlišných případů obtížné uchopit výzkum jednotným způsobem. (Drulák et al 2008: 14) Magaloniová, Diaz-Cayeros a Estévez (2008) a Takahashiová (2007) sice použili mnohem sofistikovanější metodu, kterou měří klientelismus, nicméně vzhledem k omezené dostupnosti některých volebních výsledků, je v této práci zvolen kvalitativní přístup.

Práce vychází z toho, že zkoumanou souvislost mezi nezávislou a závislou proměnnou se rozbor procesu snaží rozložit do řady kroků, které mají tuto souvislost zprostředkovat. „*Jde o identifikaci i těch nejmenších součástí kauzálního mechanismu. Rozklad pokračuje do takové úrovně souvislosti, kdy jsou tyto souvislosti uznány jako evidentní.*“ (Drulák et al 2008: 18) Stejně jako Andrew Benett a Alexander L. George (2006), drží se tento text myšlenky, že při hledání kauzálního mechanismu určitého komplexního sociálního nebo politického fenoménu je nutné hledat více než pouze lineární závislost mezi dvěma proměnnými.

Na základě výše zmiňovaného a v souvislosti s problémem klientelismus efektivně měřit statickými metodami, je v této práci použita metoda *process tracing*, v češtině známá jako metoda sledování procesu. Tato metoda má za úkol rekonstruovat události, které vedly od nezávisle

k závisle proměnné. *Proces tracing* je metoda využívána v případových studiích a definována jako systematické zkoumání vybraného jevu analyzovaného výzkumnou otázkou a hypotézami, které si výzkumník stanoví. Může přispět jak ke sledování politického a sociálního fenoménu, stejně jako k ověření kauzálního mechanismu. (Collier 2011: 829) Tato metoda se tedy snaží o podrobnější vysvětlení kauzálního vzorce $X \rightarrow Y$ tím, že vzorec rozebere na dílčí zprostředkující mechanismy, tj. $X_1 \rightarrow X_2 - X_3 \rightarrow X_4$. (Gerring 2007: 241) Sledování procesu může být využito jak induktivně, tak deduktivně. Vzhledem k tomu, že jsou hypotézy stanoveny na základě teorie, a tudíž je předpokládáno, jaké jsou proměnné, sleduje tento text deduktivní logiku.

Metoda sběru dat proběhla kombinací analýzy dokumentů a pozorováním. Soubor dokumentů, který byl použit, zahrnuje zákony, oficiální dokumenty sociálních programů, dokumenty organizací, úřadů a politických stran. Využití metody sledování procesu může však vést k tomu, že interakce mezi proměnnými nemusí být zřejmá. Je proto vhodné ji doplnit statistickou metodou. Ideální případ by pak tedy byl provést analýzu za pomoci obou metod. (Benett 2006: n.a.)

2 TEORETICKO - KONCEPTÁLNÍ VÝCHODISKA

Nejprve je důležité shrnout v této kapitole teoretická východiska, která pomohou k lepšímu pochopení konceptu klientelismu. Při pokusu o vytvoření definice klientelismu se autoři obvykle obracejí k různým přístupům³¹. Existence několika typologií a definic měnících se v podmínkách režimu a čase, je důvodem k rozdělení následujících podkapitol. Ty slouží jako rozšířený teoretický základ pro souvislosti některých příčinných vysvětlení, se kterými je pracováno v analytické části.

Od 50. let se politická věda soustředí na model odpovědnosti stranického vládnutí, z kterého vyplývá logika teorie racionální volby a komparativní historický přístup. Politika byla vnímána jako výsledek interakce mezi tzv. „*principals*“ (občané, voliči) a „*agents*“ (kandidáty na volební post, zvolenými úředníky). Tento model politické reprezentace zachycuje různé programové cesty, kterými se voliči řídí v bohatých kapitalistických demokraciích. Občany a politiky ovlivňují volební pravidla a typ stranického systému v demokratickém zřízení. Dochází však k ignorování vztahu mezi stranou a voliči založenému na patronáži. V mnoha zemích strany fungují klientelisticky a místo obdržených hlasů od voličů za vytvoření politiky, která následně způsobila ekonomický růst, zaměstnanost, finanční stabilitu a zdravotní péči, jsou jim tyto hlasy poskytnuty za přímé platby, zprostředkování zaměstnání, materiální statky či služby (Kitschelt a Wilkinson 2007: 1-2)

V úvodu této práce bylo zmíněno, že klientelismus v Mexiku vychází z historicky nastaveného korporativismu, který volebně napomohl straně PRI k udržení si svého vlivu. Politická odměna za volební hlas tedy není v Mexiku nic nového. O tom, zda je tato odměna legitimní, či ne, rozhoduje autonomie příjemců. Jinými slovy, schopnost kontroly příjemců vede ke ztrátě jejich autonomie a tím se odměna stává nelegitimní. Právě kontrola voličů politickými stranami pochází v Mexiku historicky z politiky korporativismu, kde byly mobilizovány korporace a udržovány s nimi

³¹ Existuje mnoho prací zkoumající klientelismus, které zatím nepoužívají definici, která by byla univerzální. (Schröter 2010: 143)

klientelistické vazby. (Hevia de la Jara 2010: 127) Nejprve bude proto vysvětlen koncept korporativismu a na něj naváže koncept klientelismu.

2.1 Korporativismus

Korporativismus byl dříve spojován s fašistickými režimy, ale podstatná změna v jeho vnímání nastala, když ho politologové začali používat jako teorii. Tato teorie nahlíží na korporativismus jako na vztah zájmových skupin a politiky v demokratických systémech. Korporativismus vychází z pojmu korporace. Jedná se o „*společné organizace zaměstnanců a zaměstnavatelů téhož oboru prostředkující a reprezentující zájmy v politické sféře.*“ (Říchová 2010: 177)

Vymezena je nejprve definice korporativismu, tak jak ji chápe Phillipe Schmitter, ten původně definoval korporativismus jako systém reprezentace zájmů a/nebo postojů, jedinečné uspořádání typického ideálu k podrobení si zájmů občanské společnosti, organizovaných ve sdruženích, jejichž struktury jsou ovlivňována rozhodnutím státu.³² Definici časem upravuje a vymezuje korporativismus jako systém reprezentace zájmů, v kterých jsou konstituční jednotky organizovány v omezeném množství jednotných, povinných a nesoutěživých, hierarchicky seřazených a funkčně oddělených kategorií uznaných a autorizovaných státem. Zároveň jim byl poskytnut úmyslný monopol na reprezentaci v rámci svých kategorií výměnou za dodržování kontroly při výběru svých lídrů a artikulaci svých požadavků a podpory.³³ (Devoto 2013: 52) Politický charakter klientelismu spočívá v tom, že korporace většinou vyjádří politikům vstřícnost za podporu svých členů. (Říchová 2000: 179)

³² Volný překlad ze španělského originálu: „*sistema de representación de intereses y/o de actitudes, un particular arreglo institucional ideal-típico, para vincular los intereses e la sociedad civil organizados en asociaciones no las estructuras de decisión del Estado*“

³³ Volný překlad ze španělského originálu: „*El corporativismo puede definirse como un sistema de representación de intereses en el que las unidades constitutivas están organizadas en un número limitado de categorías singulares, obligatorias, no competitivas, jerárquicamente ordenadas y funcionalmente diferenciadas, reconocidas o autorizadas (si no creadas) por el Estado, a las que se ha concedido un deliberado monopolio representativo dentro de sus respectivas categorías, a cambio de observar ciertos controles sobre la selección de sus dirigentes y la articulación de sus demandas y apoyos.*“

Korporativismus Schmitter dělí na autoritářský (státní) a liberální (societální). Ve státním korporativismu jsou korporace stvořeny „jako organizace pomocné a závislé na státu“. Liberální korporativismus má tendence vyvíjet se v kapitalistických zemích a liší se od předchozího typu tím, že vytváří hierarchicky řízené a samostatné organizace. Státní korporativismus se objevuje nejen v Evropě, ale i v Latinské Americe. Především v těch zemích, které vykazují nízký rozsah liberální demokracie. Korporativní instituce mají za úkol kontrolovat a koordinovat pracující a zároveň vznikají jako prostředníci mezi státem a výrobcí (Řichová 2000: 184 - 185) Režim PRI trvající od konce 20. let je dle Schmittera označován jako typ státního korporativismu, kde stát kontroluje, organizuje a definuje zájmy společnosti. V tomto smyslu je rozlišován zájem státu a zájem společnosti, stát má převládající roli před slabou společností, kterou vykonává prostřednictvím formálních (legislativa) a neformálních pravidel (politická praxe). (Devoto 2013: 56-57)

2.2 Koncept klientelismus

Na první pohled není lehkým úkolem nalézt univerzální definici, která by charakterizovala politický klientelismus a byla by v současnosti ustálena. Důvod neustálení celého konceptu je nejen různé vnímání napříč vědami, ale přispívá mu patrně i proměna v čase díky modernizaci společnosti a především postupující politické institucionalizaci. Nestálost konceptualizace je zapříčiněna rovněž nedůsledným rozdělením klientelismu během svého vývoje. Klientelismus se v jednotlivých stupních vývoje proměňuje a v rámci historického vývoje je vnímán spíše jako příznak sociální a ekonomické transformace než, že by byl považován za příčinu změn.

Už klasičtí autoři Eisendstadt a Roniger napsali, že obvykle s každým novým systémem se objeví nový typ klientelismu. Tuto evoluci popisují Lemarchand a Legg ve své typologii, která dle nich reflektuje historický posun od malých rodině orientovaných komunit k modernizované společnosti a státu. V roce 1972 shrnují svoji typologii do čtyř etap, které odlišují konkrétní typ klientelismu podle toho, kde se na časové ose nachází.

Vznikají tak čtyři kategorie odvíjející se od tří důležitých podmínek, kterými jsou závislost na tempu a rozsahu občanské mobilizace, rozsah infiltrace formálních vládních struktur, stupeň diferenciací mezi hranicemi systému a kapacitě politického systému distribuovat. Díky těmto indikátorům vznikají čtyři typy klientelismu: feudální, tradicionalistický, modernizační a industriální. (Lemerchand a Legg 1972: 159) Avšak s postupným rozvolňováním společenských vztahů se liší pojetí klientelismu v čase. Z tohoto důvodu je typologie Lemarchanda a Legga již překonána. Příhodnější je rozdělit klientelismus jako Hopkin (2006) jednodušeji na starý a nový, přičemž starý spojený se vztahem mezi kasíkem a podřízenými se označuje za vertikální a nový, kde se jedná o výměnu veřejných prostředků za volební hlasy, za horizontální.

2.2.1 Definování klientelismu z hlediska jeho vývoje

2.2.1.1 Starý klientelismus

První z přístupů, upřednostňovaný spíše sociology a antropology, zkoumá klientelismus na mikro úrovni, tedy omezuje se na výzkum asymetrického vztahu mezi patronem a klientem, který vychází z nějaké výměny a je poháněn vzájemným působením, přízní a dary. (Combes 2011: 16, Fox 2012: 1) V tomto smyslu Scott definuje klientelismus jako:

„Speciální případ dyadického pouta (dvou osob), zahrnující instrumentální přátelství, v rámci něhož jednotlivec s vyšším socio-ekonomickým statusem (patron) používá svůj vliv a své zdroje k tomu, aby poskytl ochranu nebo benefit (či obojí) osobě s nižším socio-ekonomickým statusem (klient). Ten recipročně nabízí patronovi všeobecnou podporu a asistenci zahrnující osobní služby patronovi.“ (Scott 1972: 92)

Obrázek 1 Hierarchie starého klientelismu

Zdroj: Autorka na základě dat z Auyero (2000: 188)

Vztah založený na dvou aktérech ilustruje Obrázek 1 Hierarchie starého klientelismu. Starý klientelismus je možné hledat v rozvíjejících se zemích, kde převládala chudoba. V zemích s rozsáhlou chudobou se k získání podpory od klientů stávají dary od patronů dostatečné k získání hlasu. Materiální povaha darů nebyla však podmínkou. Především v rurálních oblastech se klientům dostávala za odměnu ochrana od patronů. Vztah mezi subjekty, které byly do výměny zainteresovány, se dle klasických studií z 60. a 70. let³⁵ definoval jako vertikální, kde hierarchické uspořádání funguje na pravidle kontroly a podřízenosti. Dodržení podmínky distribuce zboží a služeb bylo důležité, nikoliv nebylo dostatečné k zajištění chodu klientelismu. Vertikálně uspořádaný klientelismus je pravým opakem horizontálně organizovaných sítí občanské zainteresovanosti, která posiluje občanskou komunitu, a tak umožňuje demokracii fungovat. (Auyero 1999: 298, Auyero 2002: 40)

2.2.1.2 *Nový klientelismus*

V novějších studiích v (od 90. let do současnosti) se především politologové zabývají širším (makro) pohledem obecně na ohraničení klientelismu. Zájem je především o to zkoumat problém rozsáhleji a vyhledat obecnější znaky, a proto se soustředí na hledání indikátorů, omezující vztah, v němž probíhá směna. V tomto procesu zaměřujícím se na měřitelnost je trend zužovat záběr aktivit, které se označují jako klientelismus tím, že je dále dělí ještě například na kupování hlasů nebo sociální programy věnující se distribuci soukromého zboží. (Fox 2012: 1) V modernějším pojetí jednotlivé definice některých autorů jako například Stokes (2007), Kitschelt a Wilkinson (2007: 2) či Auyero (1999: 297) reflektují spojitost klientelismu s volebním procesem. Proto klientelismus v moderním pojetí rozumějme jako „*rozdělování (nebo příslib rozdělování) zdrojů od politiků u moci nebo jejich kandidátů výměnou za politickou podporu, primárně, ovšem ne exkluzivně, ve formě hlasu*“ (Auyero, 1999:

³⁵ René Lemarchande, Luigi Graziano, Keith Legg, James Scott a Carl Landé.

297) Tato definice, s kterou tento text pracuje, odpovídá lépe i podmínkám moderní společnosti.

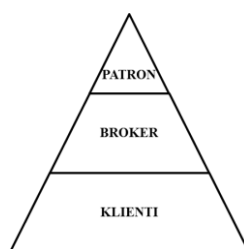
Nový klientelismus se začal objevovat ve studiích poválečné Itálie. Ačkoliv některé aspekty platí jak v starém tak v novém klientelismu, účastníci a charakter vztahu se mění. Společným znakem zůstává to, že vztah je instrumentální. Prostředky, které jsou klientům poskytovány, jsou většinou soukromého charakteru a v obou případech se jedná o jejich nevyhnutelnou povahu³⁶. Proměňují se také účastníci tvořící síť, ta se přizpůsobuje modernizující se společnosti a klientelistický aparát se stává byrokratizovaný.

Struktura klientelismu vykazuje následující změny. Dle Auyera je patron ten, co vyvolává očekávání a vlastní nějaký monopol na řešení problémů, které mají klienti. Na oplátku po klientech a brokerech žádá politickou podporu. Patronem se nově stávají politické organizace mající kontrolu nad veřejnými zdroji. Jejich úkolem je identifikovat zdroje, které mohou extrahovat a nabídnout je svým klientům. (Molina Goméz 2014: 24)

I když se vše odehrává v hierarchické struktuře, jedná se o slabší hierarchické uspořádání než ve starém klientelismu. Zatímco ve starém klientelismu je role státu limitována, v novém klientelismu je stát mnohem aktivnější v sociální a ekonomické oblasti, především, zaměříme-li se na státní výdaje. Samotná směna se totiž stává ekonomickou a tržní, v níž voliči hledají především to, aby maximalizovali svůj užitek z odevzdaného hlasu. Při odevzdání hlasu voliči více přemýšlí nad tím, komu ho odevzdají a co za něj dostanou. Proto se také vztahy v novém klientelismu stávají méně personalizované. (Hopkin 2006: 9) Nicméně, jedná se spíše o delegování na nižší úroveň. Stále je udržován personalistický vztah mezi jednotlivci a reprezentanty strany, ačkoliv ne tak silný jako ve starém klientelismu.

³⁶ Nevyhnutelnost znamená, že jednotlivce nelze ze spotřeby statku vyloučit, spotřeba jednoho nevyklučuje ze spotřeby jiného uživatele.

Obrázek 2 Hierarchie nového klientelismu

Zdroj: Autorka na základě Auyero (1999)

Mluvíme-li o novém politickém klientelismu, se kterým tato práce dále pracuje, předpokládá se existence tří aktérů a vedle patrona a klienta působí osoba nazývaná *broker* či *gate-keeper*, jejímž úkolem je zajistit, aby se výměna mezi patronem a klientem uskutečnila. (Schröter 2010: 145, Hagene 2015: 142) Jak je znázorněno v Obrázek 2 Hierarchie nového klientelismu, všichni tři aktéři působí v klientelistické pyramidové síti, kde mediátor zajišťuje výměnu mezi patronem a klientem. Klient působí na vrcholu hierarchického uspořádání a pro vzájemnou výměnu s klienty využívají brokery, kteří se nachází na různých úrovních uprostřed pyramidy. (Kitschelt a Wilkinson 2007: 8-20; Schröter 2010: 145; Hagene 2015: 142; Auyero 1999: 298)

Broker či koncept gatekeepera byl popsán K. Lewinem v 50. letech 20. století a později byl použit politologem W. Deutschem jako koncept střední úrovně komunikace, kde popisuje, že strážci mají za úkol „zabránit trvalé a účinné přímé komunikaci mezi nimi a nejvyššími místy“. Osoba vykonávající funkci strážce se musí vyrovnat s tím, že i přes vykonávanou mravenčí práci je jeho role zbavena popularity a působí jakoby za scénou všeho dění. (Říchová 2007: 170-171) Jeremy Boissevan definuje brokera na případu Sicílie jako: „osobu, která ať už přímo, či nepřímo dává dohromady lidi za nějakým účelem z toho plynoucí výhody. Zajišťuje komunikační propast mezi osobami, strukturami a dokonce kulturami.“ (Lemarchand a Legg 1972: 153) V Mexiku je tato osoba v různých okamžicích historie známa pod pojmem *gestor*, *padrino político* nebo *cacique* a jejím úkolem je být prostředníkem mezi politickým patronem a jeho podporovateli – klienty.

Sociální vztahy uvnitř sítě jsou pak směsí různých forem sociálních interakcí: směny, konfliktu, dominance a prostituce. (Auyero 1999: 298-

302) Takto organizovaný mechanismus neustále monitorujících jednotlivců a skupinek dělá sociální síť životaschopnou. Omezení klientelistického vztahu na patrona, brokera a klienta není vyčerpávající. Je třeba zdůraznit, že patron, broker a klient propracovanou síť netvoří sami o sobě, ale v kombinaci s veřejnou politikou, konkrétně s neprogramovou politikou, která narušuje technická kritéria efektivity, spravedlnosti a rovnoměrnosti distribuce vládních zdrojů a služeb. (Molina Goméz 2014: 6)

2.2.2 Klientelismus jako neformální instituce

V Latinské Americe vzniká problém s neinstitucionalizovanou demokracií charakteristickou nízkými schopnostmi a slabostí existujících politických institucí. V případě takovéto slabosti přichází nahrazení jinými neformálními a pevně zakořeněnými praxemi jako je klientelismus, patrimonialismus a korupce. (O'Donnell, 2001: 291-293) Klientelismus se objevil ve spojitosti se studiem neefektivně fungujících institucí a vztahů občanů k nim. Guillermo O'Donnell upozorňuje na to, aby se výzkumníci nedrželi pouze normativních modelů soustřeďujících se na organizovanost a formálnost institucí. Dodává, že většina studií o latinskoamerických demokraciích potvrzuje, že mnohé státy nedokázaly více než institucionalizovat volby. Nicméně, zde O'Donnell zdůrazňuje matoucí charakter tohoto přesvědčení. Existují totiž i jiné instituce, ačkoliv ne ty, které by byly námi upřednostňovány. (Auyero 2002: 35-36) Lze tedy klientelismus označovat za praxi vycházející z formálních pravidel a klasifikovat ho tedy jako formální nebo se jedná o neformální instituci, byť z formálních pravidel vychází?

Dle Guillermo O'Donnella vzniká klientelismus na popud vládních institucí, jenž zprostředkovávají vztah mezi politiky a voliči. Proto klientelistickou síť vývoj institucí ovlivňuje. Důležitý je pak jejich správný chod. Ty, které nefungují tak jak by měly, zvyšují nespokojenost svých voličů a vytvářejí prostor k nástrojům jako je například patronáž. Tyto nástroje se stávají mediátorem mezi nezodpovědnými institucemi a nespokojenou veřejností. (Vidaurri 2012: 6) Z jakého důvodu tedy řadíme

klientelismus mezi neformální instituce, když vychází z formálních pravidel?

Institucemi rozumíme regulovaná pravidla, která jsou známá, vykonávaná a běžně akceptovaná (ačkoliv ne nutně normativně schválená) sociálními agenty. Tito agenti dodržují očekávání, jenž působí ve vzájemné interakci s pravidly a normami, a to formálními i neformálními, které tyto předlohy řídí³⁷ (O'Donnell 1997: 286). Dynamika politiky je tedy tvořena nejen formálními institucemi, ale součástí této dynamiky jsou i nepsaná pravidla, neboli neformální instituce, které spoluutváří „volební alchymii“³⁸ Mexika. (Freidenberg 2010: 122; Ayuero 1999: 298) Několik latinskoamerických institucionalizovaných politických stran 20. století využívalo neformální organizace a mezi tyto strany se řadí i mexická PRI³⁹. Zatímco mnoho ústavních opatření bylo během mimořádně dlouhotrvající vlády jedné strany ignorováno, neformální instituce se staly klíčovými pro formování důležitých politických výsledků. (Langston 2006: 143) Mezi takové neformální politické instituce mexického autoritářského režimu patřilo například *dedazo*⁴⁰ pro určování kandidáta na prezidenta (Langston 2006: 144), ale i klientelismus. (Helmke a Levitsky 2004: 725)

V souvislosti s demokracií je neformální instituce zpravidla vnímána jako negativní jev, a to vzhledem ke svojí struktuře, kterou buduje na klientelistických vztazích, a tudíž oslabuje demokracii. Nelze ale opomenout názor Flavie Freidenbergové, která v závěru své práce věnující se neformálním institucím v Ekvádoru upozorňuje na to, že organizační flexibilita může mít i pozitivní efekt na skupiny, které jsou v Latinské

³⁷ Citováno z originálu: „... *pautas regularizadas de interacción que son conocidas, practicadas y regularmente aceptadas (aunque no necesariamente aprobadas normativamente) por agentes sociales que mantienen la expectativa de seguir interactuando conforme a las reglas y normas –formales e informales– que rigen esas pautas.*“

³⁸ Termín, který v souvislosti s Mexikem často používá ve svých studiích Jonathan Fox (1994).

³⁹ Mezi další se řadí například PJ v Argentině. Tuto případovou studii výborně popisuje Alfredo Pucciarelli (2008) ve své diplomové práci zabývající se politickým klientelismem a demokracií: *Clientelismo político y calidad democrática. Una evaluación del impacto de las relaciones clientelares en la calidad de la Democracia.*

⁴⁰ *Dedazo* je jeden z mála institucionalizovaných nedemokratických mechanismů, který mexické straně PRI zajišťoval následného prezidenta ze strany PRI, a to ve spolupráci s odcházející exekutivou. Více o tomto tématu Langston (2006).

Americe tradičně utiskované, a jejichž spolky se do stranické soutěže tradičně nezapojují. (Freidenberg 2010: 138) Myšlenky Freidenbergové potvrzuje rovněž Vidaurriová, která zdůrazňuje posun ve vnímání klientelismu od zcela negativního až k současně méně hanlivé percepci. To je způsobeno novějšími znalostmi o tom, že klientelismus se proměňuje a je tvořen několika faktory. Proto vždy záleží, v jakém kontextu o něm uvažujeme. Pokud se zaměříme například na jeho souvislosti s patronáží a decentralizací, je pravděpodobné, že jej označíme za negativní (Vidaurri 2012) Ale ve spojitost s inkluzí, která umožňuje sociální integraci v multietnických státech, ho pravděpodobně vyhodnotíme jako demokratický. Zde dominantní část obyvatelstva může politicky a ekonomicky znevýhodňovat ostatní, kteří nedisponují silnou kolektivní identitou a nejsou tak reprezentovány na státní úrovni.

2.2.3 Klientelismus a neprogramová politika

Definice klientelismu zmínila, že to, co klientelismus hledá, je volební podpora. Snaží se ji získat prostřednictvím neprogramové politiky, a proto mluvíme-li o politickém klientelismu, mluvíme současně i o volebním procesu. Jak Przeworski a Stokes konstatují, v některých demokraciích je kontrola občanů vůči politikům v mnoha případech nedokonalá. Volby totiž nejsou dostatečným mechanismem, jenž občanům zaručí, že vláda bude dělat vše možné k zajištění sociálního blahobytu občanů⁴¹. Ti mají pouze jeden nástroj, s nímž mohou kontrolovat tisíce rozhodnutí vlád, a to svůj hlas. (O'Donnell 2004: 25)

⁴¹ Pouhé volby nejsou dostačujícím elementem, jenž zaručuje efektivitu demokracie. O'Donnell dodává, že volby jako takové jsou základním právem občana, ale jsou pouze jedním z těchto práv. Volby jsou totiž spojovány s jinými právy jako je asociační nezávislost a svoboda slova, při jejichž absenci můžeme o efektivitě voleb polemizovat. Klientelismus prováděný státními úředníky a stranickými vůdci porušuje právo asociační nezávislosti chudých tím, že za prvé, nutí lídry a aktivisty ke kooptaci, za druhé, vytváří pobídky pro soutěž s nulovým součtem napříč lidovými organizacemi v souvislosti s nedostatkem zdrojů a za třetí v důsledku často vnímané nerovnosti v distribuci klientelistických odměn, vytváří mezi chudými občany nedůvěru. Strach ze ztráty odměny posiluje spolupráci mezi organizacemi a jednotlivci a zároveň brání kolektivní akci. (Ippolito-O'Donnell 2007: 18)

Strategie, které politické strany volí, mají jasný cíl, získat od voličů, co největší počet volebních hlasů na národní i lokální úrovni. Volební strategie strany by měla být obvykle vykonávána prostřednictvím oficiálních orgánů a kanálů vycházejících ze stranických dokumentů a manifestů, tedy prostřednictvím formálních orgánů. V tomto případě elity vytváří politiku mající své vítěze (příjemce podpory) a poražené. Příjemci jsou však rozsáhlé skupiny voličů a jen malá část z nich může ve volbách kandidáty skutečně podpořit. Politickým stranám tak často nestačí pouze programové kampaně, kde nabízejí politiku (informace, nápad, projekty) výměnou za hlasy voličů.

Stejně jako každý jednotlivec i politici se snaží maximalizovat svůj užitek. Proto se uchylují i k neoficiálním strategiím umožněným díky personalistickému vedení a regionálním kasikům, kde hrají klientelistické sítě důležitou roli. Prostřednictvím nichž obsazují posty důležité pro zachování funkčnosti sítě. (Freidenberg 2010: 121-122)

Pro přerozdělování veřejných zdrojů se používají dva způsoby. První z nich je distribuce, která je v souladu s kritérii a nazývá se programová. Pokud ale politika distribuce nedodržuje kritéria, je označována jako neprogramová. Vzhledem k tomu, že politický klientelismus nedodržuje kritéria přerozdělování veřejných zdrojů a v rámci svého fungování podmiňuje politickou podporu, řadí se do neprogramové politiky. (Calvo et al. 2013)

2.2.4 Jiné formy neprogramové politiky

Společné znaky starého a nového klientelismu byly již zmíněny. Nebylo ale prozatím specifikováno, jaká je konkrétní povaha směňovaného předmětu. To je důležité k tomu, aby bylo možné určit co klientelismem je a co už lze označit za jinou formu politické manipulace.

Hopkinova typologie (v tabulce níže) navrhuje mezi případy tři kategorie prostředků. Povaha odměny se může lišit na soukromé zdroje, klubové zdroje a kolektivní zdroje.

Nejprve bude upřesněna první kategorie. Podle ní je předmětem starého a nového klientelismu selektivní povaha směny. Veřejné prostředky

jsou obvykle určeny pro všechny občany a nikdo z nich nemůže být vyloučen. Jsou to totiž benefity plynoucí z vnitřní a vnější bezpečnosti, makroekonomického růstu a jiných důsledků vytvořené politiky. Jedná se proto o prostředky nevýlučné povahy. Na druhé straně jsou tyto zdroje rozdělovány jednotlivcům ve formě preferencí, jako je zaměstnání ve státním sektoru, přístup k půdě, ke vzdělání, k různým prostředkům a sociálním výhodám (penze, zdravotní péče). Zahrnuje tedy jak materiální (peníze, zaměstnání a jiné hmotné věci), tak i neméně užitečné soukromé zdroje, které jsou zajištěny pomocí moci a vlivu. Tyto zdrojem, v typologie označeny jako soukromé, jsou pro klientelistickou síť neodmyslitelné.

Další možnou variantou jsou klubové zboží, tzv. *club goods*. Ve své podstatě je můžeme označit za kolektivní prostředky, nicméně klubové zdroje mají jasné hranice v tom, kdo jsou a nejsou jejich příjemci. V zásadě cílí na určitou skupinu společnosti. Jejimi příklady mohou být tarify, různé regulace či daňové úlevy určitému odvětví. I tato varianta může být založená jak na klientelistických, tak programových poutech. (Kitschelt a Wilkinson 2007: 11) Poslední kategorie z typologie zahrnuje kolektivní prostředky, ty jsou využívány v dlouhodobém trvajícím vztahu k hlasování určité třídy, v tržní směně pak k hlasování k věci.

Tabulka č. 1 Členění dle povahy směny

		Dlouhodobě trvající vztah	Tržní směna
rozsah prostředků	selektivní	Starý klientelismus	Nový klientelismus
	klubové	Korporátní/Etnický	Loby
	kolektivní	Hlasování určité třídy	Hlasování k věci

Zdroj: Vlastní tabulka na základě Hopkonovy typologie. (Hopkin 2006: 7)

Jaký je rozdíl mezi klientelismem a jinými způsoby, kterými si politici napomáhají k hlasům? Klientelismus je v politice spojován s konkrétním používáním veřejných zdrojů a volební arénou. Vedle volebních hlasů a

podpory, se může stát výměnou za zaměstnání nebo jiné výhody, užitečnou strategií vedoucí stranu k výhře ve volbách. Mimo to ale klientelismus dokáže uvolněním veřejných fondů vybudovat politickou podporu. Z tohoto důvodu se stává strategií odlišující se od programových požadavků či mobilizace obvykle motivovanou úspěchy strany. (Roniger 2004: 354) V rámci neprogramové politiky lze dále vymezit příbuzné pojmy jako patronáž, *pork-barreling* a kupování hlasů.⁴³

2.2.4.1 Patronáž

Asi nejčastěji je klientelismus zaměňován s pojmem patronáž. Patronáž je definována jako výměna, kde voliči obdrží veřejný post za své služby určitému kandidátovi. (Kitschelt and Wilkinson: 2007: 7)⁴⁵ Detailnější definice vysvětluje patronáž jako sílu politických stran jmenovat lidi na pozice ve státních institucích. Jeden z hlavních znaků, který obě praktiky odlišují je, na koho se klientelismus a patronáž zaměřují. Klientelismus se soustředí na větší počet lidí, na širší škálu směřovaných věcí a státních zdrojů. (Kopecký et al. 2012: 9) Patronáž je spíše ke klientelismu doplňující a to proto, že je důležitá co se organizace klientelistické sítě týče.

Müller volí pro vymezení patronáže a klientelismu následující model. Vztahy v patronáži identifikuje pomocí otázky: „*Kdo dává co komu a jaký to má efekt?*“ Na otázku „*Kdo?*“ odpovídá, že v rámci patronáže se jedná o profesionální politické hráče, strany, frakce a jednotlivce. Při odpovědi na otázku „*Co?*“ poukazuje na slabé hranice, které by vymezily předmět směny typické pro patronáž. Rozdíl by mohl být v tom, že zatímco v klientelismu se jedná o jednorázovou akci, patronáž je charakteristická

⁴³ V politologii se klientelismus a příbuzné pojmy označují rovněž jako podtypy partikulární politiky. Partikulární politikou se označuje soutěžní model charakteristický přidělem státních zdrojů, které politici používají k maximalizování svých možností znovuzvolení. V politické aréně existuje několik druhů forem, jakými je partikulární zájem politiků vykonáván: *constituency service*, *brokerage politics*, *pork-barrel*, klientelismus, nový fiskální populismus, patronáž, neopatrimonialismus a jiné. Tyto podtypy partikulární politiky propagují svůj zájem na partikulárních zájmech, jejich zájem však není obecný (Piattoni 2001: 3)

⁴⁵ V této publikaci ovšem Kitschelt a Wilkinson termíny zaměňují, ačkoliv respektují názory autorů, kteří tvrdí, že rozdíl mezi klientelismem a patronáží existuje, a to především v typu toho, co je mezi politiky jako agenty a voličstvem směřováno.

stálým tokem⁴⁶. Příjemci patronáže jsou obvykle jednotlivci nebo podniky, tím vlastně dostává odpověď na otázku „Komu?“. Jednotlivci hrají roli v počtu nebo prostřednictvím kontroly zdrojů. Dříve patronáž zřídila přímé spojení mezi politickými hráči a řadovými členy. Později byla příjemcem patronáže obvykle rozuměna lokálně důležitá osoba působící jako broker mezi poskytovatelem patronáže a řadovými členy. Případně jednotlivci, kteří si poručili jiné zdroje než obvyklou masovou loajalitu (peníze, vytvoření politiky na míru). (Müller 2007: 257-258)

A na závěr „S jakým efektem?“ dodává, že ve výsledku političtí hráči očekávají stejně jako v klientelismu hlasy (nebo tvorbu politiky na míru). Odevzdání hlasu se stává přímou odměnou, ale ne vždy to lze takto provést. V nepřímé odměně je pak loajalita klientů vyjádřená prostřednictvím například prací pro stranu nebo penězi. (Müller 2007: 257-258) Patronáž je tedy skrze brokery s klientelismem úzce spojena.

2.2.4.2 *Pork-barrel*

V souvislosti s patronáží je nutno objasnit další praxi známou pod slangovým označením „porcování medvěda“ v angličtině známý jako *pork-barrel*. Vzhledem k tomu, že obě strategie, klientelismus i *pork-barrel* se zabývají směnou materiální odměny za politickou loajalitu, je obtížné najít mezi těmito dvěma strategiemi hranici. (Fox 2012: 5)

Pork-barrel vytváří legislativu, která zvýhodňuje pouze ty voliče vybrány politickými kritérii. Zároveň generuje politiku, která zvýhodňuje specifickou sociální strukturu. Tvoří jakýsi sekundární prospěch. Ten je v Müllerově textu vysvětlen na následujícím příkladu. Výstavba infrastruktury (mosty, silnice atd.) v určitém distriktu zvýhodňuje všechny obyvatele v něm žijící. Nicméně, *pork-barrel legislation* vytváří vedlejší efekt spojený s výstavbou silnic a budov, a to smlouvy k výstavbě a údržbě těchto staveb. Smlouvy, klubový prostředek definovaný již dříve v Hopkinově typologii, slouží jako patronáž. Proto geograficky cílená

⁴⁶ Ale není to zároveň, dle jeho názoru, úplně ideální rozdělení z toho důvodu, že pokud uvážíme to, že politická strana poskytne místní obecní bydlení pro své klienty, je to svým způsobem jednorázová akce, nicméně, změnou v požadavku, kdy klient se vrátí k patronovi a požaduje po něm výměnu bytu za jiný, z toho naopak dělá dlouhodobou záležitost.

legislativa *pork-barrel* má šanci ovlivnit dostupnost zdrojů pro patronáž. (Müller 2007: 261) Hlavní rozdíl mezi klientelismem a *pork-barrel* je tedy povaha zboží, která rozlišuje tyto dvě taktické redistribuce zdrojů. Další odlišnost lze spatřovat v propojení subjektů, u *pork-barrel* chybí propojující osobní/partikulární linka mezi politiky a voliči. (Takahashi 2005: 5)

2.2.4.3 Kupování hlasů

Srovnání klientelismu a kupování hlasů je analyticky zavádějící, alespoň tehdy, přirovnáme-li ho k „tržnímu stánku“, kde je jednorázově proveden kontrakt mezi nákupčím a prodávajícím. Nezbytné je tyto dva pojmy oddělit⁴⁷. Při sledování rozdílu je nutné zaměřit se na to, zda je směna peněžní či nepeněžní a zároveň sledovat předpoklad legálnosti či ilegálnosti této směny. Kupování hlasů, jako peněžní směna, je považováno za ilegální a politický klientelismus, jako nepeněžní směna, za legální. (Hagene 2015: 4) Zde se vracíme k citové, resp. expresivní (slib loajality a solidarity) vlastnosti, kterou má klientelistický vztah a kterou právě kupování hlasů postrádá⁴⁸. (Hagene 2015: 156)

2.2.5 Klientelismus - opakující se atributy

Ačkoliv se v předešlé kapitole klientelismus definuje, lze mu přičíst některé další atributy, které ho vymezují v užším kontextu. Jedná se o opakující se specifické znaky propojující tři aktéry v něm zapojené. Značnou část konceptualizace klientelismu mapuje Barbara Schröter (Schröter 2010: 3), která klientelismu přikládá i osm atributů⁴⁹: asymetrii, reciprocitu, vzájemnou závislost, osobní charakter, neformálnost, omezenou dobrovolnost, vzájemnou důvěru a loajalitu. Vzhledem k tomu, že je nijak

⁴⁷ Například Fox (1994) nerozlišuje kupování hlasů od klientelismu. Naopak společně s redistribucí sociálních problémů označuje kupování hlasů jako jeden z možných druhů klientelismu.

⁴⁸ Taurid Hagene studuje chování brokerů a voličů v mexické nativní vesnici Acopilco, kde se snaží identifikovat a oddělit politický klientelismus od kupování hlasů. V závěru práce předkládá důležité tvrzení, které přispívá k vymezení rozdílu mezi kupování hlasů a politickým klientelismem. Klientelismus je z pohledu klientů považován za pomoc, sociální práci a podporu. V případě, že chceme oponenta zdiskreditovat, je obviňován z kupování hlasů. Upozorňuje tedy na vnímání obou praktik, přičemž označuje jakousi morálnost té konkrétní praxe.

⁴⁹ Schröter osm atributů stanovuje syntézou vycházející z definic několika autorů. (Schröter 2010: 144)

dál nerozvíjí, zaměřuje se následující text na některé z atributů a snaží se její tvrzení konfrontovat.

Klientelistická pouta sice fungují paralelně s institucionálním řádem, oficiálně ale klientelismus není jeho součástí. I když vztah není zprostředkovaný, tak jako například v obchodě, žádnou smlouvou a není tudíž nijak právně vymahatelný, jedná se o běžnou praxi. Jak italský šéf nazývaný *cacique* či severoamerický *boss* zneužívali své privilegované pozice k tomu, aby obešli zákony. (Moreno Luzon 1995: 194)

Výměna mezi dvěma subjekty probíhá na stejné či odlišné sociální úrovni. Je proto nutné rozdělit vztah mezi aktéry na dva typy: symetrický a asymetrický. V prvním z nich se jedná o výměnu zboží mezi subjekty mající stejný sociální status a pocházejících ze stejné geografické entity. V druhém případě (asymetrickém vztahu) kontrakt probíhá rovněž mezi dvěma subjekty, avšak mající odlišný socio-ekonomický profil. (Foster 1961: 1174) Dle Jamese Scotta je spojení mezi patronem a klientem založeno na nerovnosti. Patron je totiž v pozici, kdy potenciálním klientům jednostranně poskytuje zboží nebo služby, které klienti a jejich rodiny potřebují pro zajištění podmínek k přežití (Magaloniová et al. 2007: 183, Moreno Luzon 1995: 197)

Autorům vědeckých publikací lze při definování politického klientelismu vytknout několik opakujících se chyb, a to zahrnovat jakýkoliv reciproční vztah odehrávající se mezi sobě nerovnými aktéry.⁵⁰ (Fox 1994: 153), čímž by však celý koncept ztratil na své použitelnosti pro další bádání. (Moreno Luzón 194:1995). V rámci asymetrického vztahu se předpokládá, že je v síti obvykle jeden patron a několik klientů, výměna mezi oběma je ale oboustranná, jinými slovy reciproční. (Magaloni 2007: 184) Tato reciprocita je založena na loajalitě. Strana totiž umožňuje klientovi vstup k benefitům v rámci systému výměnou za to, že klient jí vyjádří svoji loajalitu a podporu tím, že se objeví na shromážděních, politických kampaních a ukáže se u volebních urn. Důvod k loajalitě vůči straně je

⁵⁰ Fox upozorňuje na to, že příliš široká definice nedokáže klientelismus odlišit od ostatních strategií, které určuje nerovnoměrný vztah a kde se používají materiální zdroje k politické manipulaci. To jakým směrem definici směřovat je otázka toho, jak se vyhnout tomu, co Sartori označuje za *conceptual stretching*. (Fox 2012: 1)

silný. Neloajalita a izolace by pro voliče znamenala potrestání a/nebo vyloučení z možnosti čerpat od strany benefity (Magaloni et al. 2012: 164)

Navzdory přesvědčení Schröterové, že klientelistické sítě jsou personalistické, následující text ukáže, že tento atribut není nutnou podmínkou pro zachování funkčnosti vztahu. Ačkoliv bychom tuto charakteristiku hledali spíše v historických (agrárních) typech společností, převažuje i v současnosti. Lze tedy vůbec vymezit klientelistický vztah bez personálních vztahů?

Touto tematikou se zabývá několik autorů⁵¹. Ti tvrdí, že vzhledem k tomu, že řetězec často funguje na základě principu „přátelé přátel“, je personalismus s každým stupněm menší a menší. Tudiž se na každém stupni personalismus postupně vytrácí. Pokud je ale s pojmem klientelismus zacházeno podle Ronigera a Eisenstadta, jsou vztahy mezi patronem a klientem uskutečňovány ve vertikální logice mezi jednotlivci a skupinou jednotlivců. Tuto skupinu jednotlivců je možné chápat jako korporace nebo asociace výrobců. A v těchto typech organizací nelze patrně mluvit o osobních vztazích. Aby bylo možné pod pojmem klientelismus zahrnout jak personalistické, tak skupinové vztahy, je v tomto případě nutné vysvětlit ho na bázi ekonomického přístupu, kde je vztah mezi patronem a klientem definován ekonomickými principy, a hlavním cílem je maximalizace zisku. (Piattoni 2001: 9-11)

Patroni a klienti získávají vzájemnou důvěru skrz opakování. To přispívá k tomu, že se vztah stává předvídatelný a minimálně riskantní. (Kitschelt a Wilkinson 2007: 8) Jak píše Nichter, vyjádření loajality není pouze o nošení triček s logem strany a mávání transparenty krátce před volbami. (Magaloni et al 2012: 2012) Jak ze strany voliče, tak ze strany politické organizace, se jedná o dlouhodobou záležitost, která je podmíněná. Volič totiž očekává za vyjádření loajality svým hlasem nějakou výhodu. Loajalita je základní podmínkou k fungování klientelismu pro cílení typu směřovaného zboží. Aby loajalita fungovala, je pro ní důležité zajištění vztahu, který je zprostředkován sítí brokerů a stranických aktivistů.

⁵¹ Například Boissevain (1977).

Zde je třeba zdůraznit, že Schröterová sice vymezuje několik vlastností, nicméně řada z nich lze aplikovat pouze v určité úrovni a směru, ve kterém směna probíhá. Jak bylo zmíněno, klientelismus například ne zcela zahrnuje podmínku personalismu, což je pravděpodobně způsobeno cestováním fenoménu v čase a jeho vlastností přizpůsobit se konkrétnímu prostředí. Osobní rovina tedy bude daleko více platit ve starém klientelismu než v současnosti.

S modernizací se rovněž vytrácí loajalita a důvěra. Demokratizace politického systému, kde je nově dán prostor i jiným stranám, má na loajalitu a důvěru negativní vliv díky tomu, že voliči mají nově možnost se více soustředit na programovou nabídku než na nabízené benefity. Vliv má i bohatnutí národa. Dehouve tvrdí, že nárůst soutěživosti vede k lepší možnosti voliče vybrat si svého brokera. Klient tak může zvážit nabídky, které jsou mu od brokerů předloženy a se svým stranictvím tudíž obchodovat. To vede k jisté ztrátě loajality a způsobuje častou změnu ve volbě patrona. Sledování klientelistických vztahů se tak stává zároveň velmi obtížné. (Combes 2011: 28) Loajalita naopak nadále bude přetrvávat u sociálně slabších, převažuje obava ze změny stranické příslušnosti a následné ztráty benefitů, která by mohla následovat.

2.2.6 Formy klientelismu dle předmětu směny

Po tom, co byly odlišeny další formy politické manipulace od klientelismu, lze předpokládat, co by mohlo být předmětem klientelistické směny. Pravděpodobně by to na základě separace od patronáže, *pork-barrel* a kupování hlasů nešlo stále správně specifikovat.

2.2.6.1 Materiální vs. nemateriální povaha zdrojů

Úkolem patronů je identifikovat, které prostředky lze využít k volebním účelům. Výměna probíhající v hierarchické síti mezi patronem a klientem, může být jak materiálního, tak nemateriálního typu. Ačkoliv nemateriální směna se vyskytuje spíše u patronáže (zprostředkování zaměstnání na veřejných postech), řadíme sem například i loajalitu klienta vůči patronovi. (Schröter 2010: 146) Ve většině případů plyne směnovaný předmět z veřejných prostředků, jejichž použití sleduje nějaký společenský

účel, má pozitivní dopad na životy občanů, znamená určitý příděl, ale hlavně odráží vůli politického zisku. (Hernández Muñóz 2006: 124)

Specifikace zdrojů odlišuje, dle Mediny a Stokes, klientelismus vůči jiné formě demokratické výměny. Hlavní rozdíl je v tom, že nepředepsaná povaha partikulárních transferů znamená v případě nedodržení politického příslibu patronovi vždy hrozbu exkluze. (Magaloni et al. 2007: 184) Právě povaha směny lze dále ještě blíže specifikovat, a to podle toho, kdo je patronem a na jaký typ klienta cílí.

Klientelistická strategie, která je mezi různými subjekty zvolena rozlišuje tři typy předmětů a služeb, jenž ovlivňují následně povahu klienta. Rozdělení prostředků, tak jak je vnímá Schröterová, je následující:

- a) prostředky osobní povahy
- b) veřejné stavby
- c) sociální programy

Získání klientů může probíhat prostřednictvím prostředků osobní povahy. Další možností jak získat klienty je strategie veřejných staveb, například výstavba chodníku či školy a s ní očekávaná podpora ve volbách. Poslední možností jsou sociální programy, které se využívají jako odměna za podporu ve volbách. Lze je vnímat i v negativním vymezení, jako nástroj k potrestání, a to v situaci, kdy politická strana přijde o hlasy a přístup ke státním sociálním programům zamezí.

Vnímání stranické struktury je rovněž odlišné. Způsob, jakým strana funguje, se může lišit podle toho z jaké entity brokeri pochází. To vysvětluje následující rozdělení struktur do tří kategorií. Na základě tohoto rozdělení dostaneme různé stranické struktury:

- a) teritoriální
- b) organizační
- c) populistické

První z nich je teritoriální organizace, stavějící na brokerech majících vliv na lídry komunit. V tomto případě úloha brokerů sestává z toho být jednotkou lidové reprezentace. To se ale překrývá zároveň se službami pro stranu. V praxi politická strana reprezentanta začlení do své struktury ve

vztahu podřízení, a tím se zvolený reprezentant stává prostředníkem mezi politickou stranou a svoji komunitou. Další strategií je organizační, která, stejně jako předchozí strategie, využívá prostředníky (brokery). Avšak s tím rozdílem, že broker je zde lídr organizace (sociální organizace nebo obchodní společnost). Zároveň je s ní spojen formálním nebo neformálním způsobem. Jeho úkolem je interpretovat požadavky své organizace u politické strany, zároveň pobízet elektorát a posilovat ho.

Poslední strategií je populistická, která na rozdíl od předchozích dvou případů postrádá brokera. Tím pádem straně chybí nástroj ke kontrole svých klientů a z toho důvodu zde není zaručen reciproční vztah. Přímá směna totiž probíhá přímo mezi kandidátem na veřejný post (klientem) a členem strany (patronem). (Schröter 2010: 166-169) V kontextu předchozího rozdělení jsou pro tuto práci důležité sociální programy a organizační stranická struktura.

2.2.6.2 *Soukromé vs. veřejné prostředky*

K dosažení hlasů používají strany strategie, kterými ovlivňují rozhodnutí voličů. Neoficiální strategie, jinými slovy neprogramová, vede k distribuci mířené na okrajové distrikty. Cílení má jistou logiku. Vysvětlení je následující. V okrajových distriktech se předpokládá, že v mnoha případech je alternace strany minimální a chudoba značná. Naproti tomu, ve větších a modernějších lokalitách, kde se formuje několik socioekonomických skupin, jsou voliči relativně ekonomicky nezávislí, a tudíž nezávislí na státních sociálních zásobách. (Magaloni et al. 2007: 184) Klientelismu záleží na:

- a) chudobě, která ho zintenzivňuje
- b) politické soutěži, která podněcuje větší provize veřejných statků
- c) volebním riziku, které ztraktivňuje klientelismus pro stranu u moci.

(Magaloni et al. 2007: 192)

Voliči se při volbách rozhodují podle několika kritérií, které mají podíl na tom, komu svůj hlas odevzdají. Jejich hlas lze rozdělit podle typu, který závisí na podmínkách, v kterých se nachází. Mohou například odevzdat hlas za trest, kde volbou opozice potrestají dosavadně úřadující

stranu s očekáváním, že se do příštích voleb napraví. Hlas vykonaný ze zkušenosti je ten, kde je volena strana, která dlouhodobě úřaduje zemi a existuje přesvědčení, že opozice není ani schopna úřad vést, jelikož s tím dlouhá léta nemá zkušenosti. Jedním z nich je i klientelistický hlas, který je vykonán výměnou za nějaký typ daru. Z pohledu vnímání demokracie nelegitimní. Z toho důvodu, že kupuje vůli voličů, která by měla být vyjádřena dobrovolně.⁵³ (Crespo 2012: 57)

Aby se zde dal klientelismu přičíst nějaký efekt, lze klientelistickou strategii cílit na dva typy voličů. Dle typu loajality se dělí na *core voters* definovaní jako ti, co běžně podporují stranu, jsou za pomoci brokerů spojení se stranickou sítí a mají přístup k systému odměn. A voliče bez pevných voličských preferencí, *swing voters*. (Magaloni et al 2012: 24) Cox a McCubbins tvrdí, že pokud strany čelí nejistotě, mají tyto strany větší motivaci investovat do notorických voličů (*core voters*), protože v nich vidí vyšší míru návratnosti než opozice (Takahashi 2013: 13)

Prostředky, s kterými může vláda manipulovat, se rozdělují na veřejné a soukromé. Rozdíl mezi nimi souvisí s rizikem, které strana volí při rozdělování těchto zdrojů. Soukromé benefity jsou z hlediska loajality mnohem lépe cílené, strana totiž při předání soukromého benefitu, kterým může být například pracovní místo, dokáže identifikovat, zda klient stranu podporuje či ne. Soukromé benefity jsou tak pro klienty více zavazující. Naopak v případě cílení na voliče veřejnými prostředky, nejsou voliči patronovi tolik odpovědní. Obdržení veřejného benefitu od úřadující strany totiž klienta nezavazuje k tomu, aby ji svůj hlas odevzdal, a proto ačkoliv čerpá od strany tuto výhodu, jeho hlas není jistý. Strany tím sledují logiku, kterou rozumějme jako „*safety first*“ tedy „bezpečnost především“. Předpokládají totiž, že strana obvykle kombinuje soukromé a veřejné benefity, ale veřejné zdroje alokuje do heterogenních a soutěživějších obcí. Zatímco soukromé zdroje naopak cílí na volebně riskantní obce, tedy tam, kde se nacházejí již zmiňovaní *core voters*. Politické strany z tohoto důvodu

⁵³ Tento výčet není absolutní. Více o typech voliče v publikaci IFE, *Elecciones y democracia* (Crespo 2012: 57)

uplatňují geografické cílení umožňující jim soustředit podporu do oblastí s výhodným politickým prostředím. (Magaloni et al. 2007: 185 – 189) Na základě této teorie lze předpokládat, že čím větší volební heterogenita v obci, tím větší částka bude v konkrétní obci vynaložena prostřednictvím veřejných zdrojů.

2.3 Souvislost klientelismu se socioekonomickými ukazateli

Nízká úroveň rozvoje a vysoká chudoba voličů klientelismus zintenzivňuje, a to i částečně proto, že chudé voliče může být snadnější získat. Vzhledem k tomu, že směna zahrnuje i směnu soukromých prostředků, postupným rozvojem je pro patrony mnohem dražší si klienty získat. Současně se tak děje se zvyšující se gramotností, díky vzdělávání se obyvatelstvo stává vůči klientelismu a obdobným praktikám mnohem obezřetnější. K erozi klientelismu přispívá i to, že obyvatelstvo se stává prostorově mobilní a je velmi těžké ho mít pod kontrolou. (Kitschelt a Wilkinson 2007: 27)

Občan nacházející se v podmínkách chudoby, by měl mít právo získat pomoc prostřednictvím sociálních programů. Toto právo by mělo vycházet z jeho životní situace a ne z vůle jiné osoby mající nad ním politickou moc (guvernér, prezident, lokální agent). Stupeň zranitelnosti a neinformovanost vede k velkému riziku, že budou příjemci sociálních programů zneužíváni k politickým účelům. Nízká úroveň socioekonomického rozvoje a organizačně slabá občanská společnost, která je málo a slabě autonomní, vytváří prostor pro zranitelnost voličů. (Müller 2007:255) Toto vysvětlení není samozřejmě dostačující, ale naznačuje logiku fungování, tedy kalkulaci nákladů a výhod politických aktérů.

Klientelismus jako mechanismus tvoří důležitou úlohu při dosahování na výhody, nahromaděné zdroje a zároveň jasně formuluje lokálně-regionálně-národní vztahy. (Roniger 2004: 355) Ačkoliv mnoho prací poukazuje na korelaci mezi chudobou a politickým klientelismem⁵⁴, není chudoba zároveň jediným faktorem zajišťující klientovi přístup k benefitům.

⁵⁴ Zde například Susan C. Stokes (2007) nebo Michael Penfold-Becerra (2006)

Existuje zde podmínka zavazující ke spolupráci a zajišťující reciprocitu. Proto je nutné, aby si klient byl vědom toho, že pouto, které ho váže ke zdrojům, je podmíněné. Klient tedy musí být zapsán na seznamu příjemců a být vždy k dispozici tak, aby se vztah dal přeložit v politickou podporu a volební dividendy. (Hernández Muñóz 2006: 121)

Kolev a Goist (2014) se zabývají teorií zmocnění se vyčleněného voliče. Ačkoliv spoustu teoretických a empirických prací stavěla na tom, že úspěch znovuzvolení spočívá ve správném sestavení a zacílení veřejné politiky, novější práce dokazují, že stále více stran se obrací na klientelistickou praxi. Jejich teorie zmocnění se vyčleněného voliče vychází z následující logiky. Strana uplatňující klientelismus svými benefity cílí i na ty voliče, na které by vláda jinak necílila ani v demokratickém systému. Jinými slovy, klientelismus, dle jejich závěrů, aktivuje voliče, kteří by při uplatňování programové politiky obvykle z této politiky málo profitovali. Voliči, kteří by za jiných okolností pravděpodobně ani nevolili, se prostřednictvím benefitů inkorporují do volebního systému a politická strana díky nim obdrží recipročně hlas. (Kolev a Goist 2014: 65-66)

Jejich tvrzení je možné doplnit Kitscheltovu studii (2014), ten polemizuje o efektivnosti tohoto cílení v Latinské Americe. Výsledek jeho práce ukazuje, že v rámci Latinské Ameriky v porovnání s dalšími třemi zeměmi Argentinou, Kolumbií a Brazílií, vykazuje klientelistická praxe v Mexiku překvapivě nejmenší efektivitu. Obecně lze předpokládat, že čím více síly politické strany vynakládají na klientelismus, je pro tuto stranu generováno více hlasů. Mexiko ale z výsledků studie generuje výjimku, kterou ukazuje Tabulka č. 1 Klientelismus v Latinské Americe¹. Z této tabulky je patrné, že ačkoliv strana PRI vynaložila relativně velké úsilí v pěti různých kategoriích klientelismu, nevykázaly tyto stranické aktivity předpokládané výsledky. K podobnému závěru dochází další práce Cornelia (2002), který vyhodnocuje odevzdané hlasy prezidentskému kandidátovi za PRI, Labastidovi, v roce 2000. Výzkum posuzuje vynaložené úsilí strany PRI do klientelismu rovněž jako neefektivní. Toto tvrzení potvrzuje to, že pouze 37 % voličů, na které bylo cíleno klientelistickými praxemi, odevzdalo straně PRI hlas. (Cornelius 2002: 24)

Efektivita klientelismu je totiž podmíněna. Strana pro úspěšné cílení benefitů a návratnosti ve formě hlasů musí počítat s hustě pokrytou organizační sítí, tak aby byla schopná nejen úspěšně doručit tyto benefity, ale aby byla také schopná identifikovat loajální straníky od těch neloajálních. (Magaloni et al. 2007: 185)

2.3.1 Sociální programy typu CCT's

Do 90. let byla sociální ochrana v Latinské Americe a Karibiku organizována pod sociálním pojištěním, které pokrývalo zdravotní výdaje a penze. Avšak díky vysoké míře neformálního zaměstnávání vedlo k tomu, že sociální pojištění se nedostávalo k velké části obyvatel. Sociální pojištění tak nedokázalo díky velké míře exkluze obyvatelstva ze sociálního systému efektivně s chudobou bojovat. Navíc, po strukturálních krizích se ještě více navýšila nezaměstnanost a zvýšil se počet neformálního sebezaměstnávání. V 90. letech proto Brazílie a Mexiko uvedly inovativní programy typu *Conditional Cash Transfer* (CCT). (Stampini a Tornarolli 2012:2) CCT jsou cílené sociální programy, které používají přímé peněžní transfery, aby si její příjemci dokázali zajistit základní služby, jakými jsou zdravotní péče, vzdělání a výživa. (Takahashi 2013: 3) Většina programů CCT má tendenci k tomu vybírat příjemce za pomocí kombinace regionálního cílení a ukazatele chudoby. Rozšíření CCT programů v Latinské Americe v posledních 10 letech proto vedlo k inkorporaci chudých.

Jedním z prvních programů CCT v Latinské Americe byly brazilské *Bolsa Escola* a *Programa de Garantia de Renda Mínima* implementovány místními v roce 1995 vládami ve federálním distriktu hlavního města Brasilia a Campinas (Sao Paulo). Převody peněz v těchto programech byly podmíněny školní docházkou a brzy se rozšířily i na ostatní municipia. Prvním celonárodním programem v Latinské Americe se pak stal v roce 1997 mexický program OPORTUNIDADES. (Stampini a Tornarolli 2012: 8)

3 KONTEXTUÁLNÍ ČÁST

V této části bude stručně vylíčen institucionální, socioekonomický a demografický kontext od Mexické revoluce (1911) až do roku 1988. Tento historický úsek vytvořil základy nastaveného vztahu mezi stranou PRI a voliči ve sledovaném období.

3.1 Institucionální kontext

Kořeny klientelismu je možno nalézt již během kolonialismu, kdy byl od Španělska převzat koncept, že stát je soukromým vlastnictvím. Nejen z tohoto důvodu byli následně Mexičané donuceni žít ve vysoce zpolitizovaných podmínkách a pro dosažení benefitů pro svoji rodinu či svůj obchod bylo zapotřebí využívat příbuzenská či jiná pouta. (Romero 2005: 11) Po Mexické revoluci (1911 - 1917) se charakter vztahu mezi státem a společností příliš nezměnil, ačkoliv se federace modernizovala, klientelistické pouto se posílilo a konsolidovalo. Mexická revoluce sice zanechala novou, svého času pokrokovou ústavu odrážející požadavky revoluce, zároveň ale obsahovala plno rozporů. Ústava sice stavěla na silném státu a demokracii a předpokládala rovnost moci, zároveň však posilovala exekutivu. Dalším paradoxem v ústavě byl důraz na politickou svrchovanost, která byla v protikladu s rostoucí ekonomickou závislostí. Zároveň se nepodařila ani prvotní snaha o omezení role státu. Naopak role státu byla posílena a pokračovala v tradičním autoritářském řízení.

Porevoluční vývoj s novou ústavou uklidňuje až prezident Álvaro Obregón (1920 - 1924), který začleněním dělníků začal pro režim budovat sociální základnu.⁶⁴ (Lorenc 2010: 203-204) PRI si takto vytvořila podporu v jednotlivých sektorech a prostřednictvím nich na základě stranických korporativistických pilířů a klientelistickým zásobování ovlivňovala hlavní elementy vztahu stát-společnost. (Müller 2012: 848)

V roce 1934 se prezidentovi Lázaro Cárdenasovi podařilo skoncovat s „*Maximatem*“, a tím zadal základy vládě, jejíž charakter ovlivnil další

⁶⁴ V roce 1918 vzniká na popud Obregóna Mexická regionální dělnická organizace, CROM (*Confederación Regional Obrera Mexicana*). Její vznik podněcuje existence radikální nezávislé Všeobecné konfederace pracujících (*Confederación General de Trabajadores*).

volební období. Jako jednu z prvních politik zahrnul zákony chránící původní obyvatelstvo, čímž se zasloužil o větší integraci mexické společnosti. Další z jeho pozorností se věnovala zemědělství a vzdělání. V roce 1938 Cárdenas docílil znárodnění ropného průmyslu a o rok později se PNR transformuje do PRI. Tím Cárdenas symbolicky ukončil éru, která zanechala ozbrojené konflikty a dal se cestou federalizace, tedy politickým a volebním procesem.

Ve 30. letech byla provedena pozemková reforma, která způsobila sociální tlak na klasické korporativistické organizace a chudí Mexičané, především z rurálních oblastí, se dožadovali větší reprezentace. Podle Guerrera vytvořil mexický stát integrační mechanismus, který mu dovolil spojit elity a organizovat rolnickou a dělnickou třídu korporativistickým způsobem.⁶⁵ Vlivem politického systému byla moc soustředěna v prezidentovi, to z PRI udělalo politického arbitra a hlavního distributora zdrojů. Rolnické a dělnické masy byly do struktur PRI inkorporovány prostřednictvím korporativistického paktu (Dresser 1991: 25, Vite Pérez 2001: 203), který způsobil, že syndikáty a venkovská seskupení se sice začlenila do politiky, avšak způsobem podřízení. (Romero 2005:13)

Inkluzi těchto entit lze vyložit jako konsolidaci patronáže a klientelismu v mexické politice. Vše fungovalo jako klientelistická pyramida, kterou podpírala strana PRI díky využití korporativismu a distribuci materiálních benefitů prostřednictvím klientelistických sítí. PRI společně se vzniklou strukturou propojovala jednotlivé sektory (rolnický, dělnický a lidový)⁶⁶ a cílem obou (jak PRI, tak struktury) bylo udržet státní kontrolu nad lidovými požadavky. Mobilizace nejchudších vrstev se

⁶⁵ K integraci elit sloužila politická strana, nejprve známá jako *Partido Nacional Revolucionario* (PNR) později ve 30. letech přejmenovaný na *Partido de la Revolución Mexicana* (PRM) a nakonec mění název na *Partido Revolucionario Institucional* a tím mění svoje iniciály na PRI. (Vite Pérez 2001: 203)

⁶⁶ Mezi tradiční organizace spojené s PRI patří CNC (*Confederación Nacional Campesina*), CTM (*Confederación de Trabajadores de México*) a CNOP (*Confederación Nacional de Organizaciones Populares*). V Mexiku se však objevují i další organizace spojené nejen a hlavně s PRI, ale i s opozičními stranami PAN a PRD. Na různých úrovních státního uspořádání (federální, národní, lokální) přispěly ke kanalizaci požadavků syndikáty SNTE (*Sindicato Nacional de Trabajadores de la Educación*), STPRM (*Sindicato de Trabajadores Petroleros de la República Mexicana*), přičemž vedoucí pozice těchto syndikátů se řídí starou mexickou praxí známou jako „*sindicalismo charro*“ (Devoto 2013: 57-58)

zároveň využívala jako fiktivní lidová podpora v době, kdy hlasy neměly příliš význam. (Romero 2005:13; Schedler 2004: 57) V pluralitní demokracii si PRI zajistila díky odkazu revoluce (a jejího rozvoje v meziválečném období) silnou pozici. Ekonomický rozvoj dokonce umožnil prezidentovi Miguel Alemán Valdésovi (1946 - 1952) zmírnit agrární reformu a oslabit sociální programy. (Klíma 2015: 358-359)

Ale krize legitimacy vlády následující po represí vůči studentům z roku 1968 vyprovokovala tlak jak od společnosti, tak od politických elit. Vláda musela hledat cestu k uklidnění situace bez toho, aby přenechala vládu. Seshora se reformisté snažili nahradit neústupné autoritářské brokery, zespod se občanská společnost domáhala respektu. V této situaci mezi společností a vládou byl kladen velký tlak na brokery, kteří působili jako mediátoři. (Fox 1994: 160) I přes narušení legitimacy vlády a zároveň korporativismu, impuls k modifikaci volebního systému byl dán až volbami v roce 1976, kde vítězný kandidát José López Portillo (1976 - 1982) neměl protikandidáta. Reakce přišla okamžitě jako reforma z roku 1977, která umožnila levicovým seskupením podílet se na volebním boji.

První krize klientelistického systému se uskutečnila v roce 1982, kdy se začaly objevovat problémy uvnitř hegemonní strany, tyto problémy zapříčinily změnu klientelistické praxe. Zástupci na lokální úrovni byli donuceni ke změně strategie z výkonu moci na strategii volební mobilizace. (Schedler 2004: 60)

3.2 Socioekonomický kontext

V roce 1943 vznikl- IMSS (*Instituto Mexicano del Seguro Social*). IMSS se stal jedním z nejdůležitějších institutů pro sociální a ekonomický život Mexičanů. Vláda věřila, že veřejné peníze by měly být rozdělovány do sociální oblasti, aby se docílilo ekonomického růstu, který se po velké ekonomické krizi z roku 1930. let zatím příliš nedařil. (Aboites Aguilar 2010: 272)

Strana PRI se do 80. let se těšila podpoře chudých vrstev a pracujících třídy, která byla organizovaná v odborových svazech. Zároveň oficiální stranu podporovali i migranti z městských slumů. Vztah s

podporujícími migranty a neformálním pracovním sektorem určovalo dotované bydlení, licence k prodeji zboží na městských bleších trzích a jiné, jenomže dluhová krize tuto podporu, stavějící na klientelistických pokusech, narušila. (Magaloni et al. 2007: 186) Korporativisticky založená strana PRI se do té doby spoléhala na odbory a organizace rolníků. Z tohoto důvodu se dosavadní korporativistická struktura opírající se o odbory a rolnické organizace stávala stále více nespolehlivou. (Levitsky 2007: 220)

Zároveň vyčerpaný ekonomický model ISI donutil zchudlé Mexiko k půjčkám ze zahraničí. Prezident Echeverría byl donucen obrátit se na Mezinárodní měnový fond. MMF výměnou za půjčky donutil vládu k přísným škrtnům ve veřejných výdajích.

Ke konci 70. let rozvojový model prošel krizí, kterou umocnil pád cen ropy propojený s jinými politicko-administrativními faktory. Miguel de la Madrid (1982 – 1988) proto převzal prezidentský post s nelehkým úkolem, bylo nutné vyřešit ekonomické problémy, s kterými se Mexiko potýkalo. Definitivní konec ISI strategie bylo přidružení Mexika do GATT (*General Agreement on Tariffs and Trade*)⁶⁷, které započalo nový ekonomický směr. (Aboites Aguilar 2010: 291-292) Ekonomická krize z roku 1982 a následující neoliberální ekonomické reformy společně s krizí korporativismu posílily demokraticko-liberální logiku, která byla navíc sankcionována nestranným volebním aparátem⁶⁸. (Vite Pérez 2001: 204)

V souvislosti s krizí se vláda musela uskrovnit i v sociální oblasti, což vedlo k podřízení sociální politiky vůči ekonomice. (PNUD 2007: 31-33) Útraty na sociálním poli byly redukovány omezením obecných programů a klientelistické patronáže, ale nahrazeny a posíleny cílenými programy. (Fox 1994: 165) Klientelistické sítě se tak v 80. letech začaly narušovat vlivem ekonomické recese a negativně jej ovlivnila i následující protržně orientovaná ekonomika v 90. letech, která omezila zdroje ze státní kasy využívané k volební podpoře.

⁶⁷ Předchůdce Světové obchodní organizace WTO (*World Trade Organization*)

⁶⁸ V roce 1990 vzniká Federální volební institut (*Instituto Federal Electoral*), zodpovědný za organizaci voleb.

Dekády ekonomického rozvoje donutily stranu PRI k zaměření se na rostoucí střední třídu a chudé obyvatele žijící ve městech, kteří netvořili tradiční priistickou základnu. Boj s chudobou se stal v období dluhové krize nízkého ekonomického růstu velkou výzvou. (Magaloni et al. 2012: 40) Ekonomická krize z roku 1982 na začátku volebního období Miguela de la Madrida a nutná redukce státního deficitu veřejných financí přispěly k mobilizaci skupin, které se stále víc obracely k volební opozici a začaly porážet oficiální stranu PRI v municipálních volbách v roce 1983 na politicky důležitých místech, jako v hlavních městech států Durango, Chihuahua a Ciudad Juárez. (Aboites Aguilar 2010: 292-293) PRI v této souvislosti zřizuje masivní federální program, PRONASOL, který kombinoval osobní převody (*personal transfers*), příhodné pro tvorbu klientelistického vztahu. (Hagene 2015: 146)

Přesun od korporativismu ke klientelismu nesl v souvislosti s neoliberalismem určité obavy. Dle Aitkena klientelismus prakticky závisí na kapacitě strany distribuovat klientelistickou směnu. Převládalo proto přesvědčení, že neoliberalní globalizace, vize technokratů a přísná opatření v návaznosti na krize z roku 1982 a 1994 udělají z klientelismu velmi drahou praxi, ne-li nedostupnou, což přispěje k narušení priistického státu a tudíž k postupné demokratizaci Mexika. (Müller 2012:837) Dříve cenově dostupné potraviny během éry ISI sestávaly z drahé univerzální kontroly cen a neméně drahými potravinovými přídělky od CONASUPO (1961 – 1997).

Výzvou pro latinskoamerické strany se základnou pracujících bylo skombinovat neliberální makro-ekonomickou politiku s dodávkou konkrétních materiálních darů. Hlavní strategie k dosažení této výzvy bylo změnit stranu s třídní základnou na klientelistickou základnu nebo teritoriální síť, která spojí straníky prostřednictvím přímých, osobních a typicky materiální odměnou řízených vztahů⁶⁹. Neoliberalní politika v roce

⁶⁹ V současné Latinské Americe může být pro strany vhodnější fungovat na základě klientelismu, a to ze dvou důvodů. Za prvé, klientelistické propojení s voliči je více kompatibilní s tržně orientovanou ekonomickou reformou. Dle Jamese Scotta je politická mašinerie totiž především zainteresovaná s lokálními, partikulárními potřebami, a proto je programově mnohem flexibilnější než třídně založená organizace. Za druhé, klientelismus

1989 zvýšila cenovou regulaci a zúžila klientelistické prostředky v rámci přidělů CONASUPO, proto nový prezident představil v roce 1997 CCT. (Ansell a Mitchell 2011: 301) Budou-li sledovány myšlenky Ansella a Mitcchella, je však neoliberalismus⁷⁰ zásadní změnou pro sociální politiku Mexika. Zatímco potravinová politika v ISI⁷¹ (*Industrializació por Sustitución de Importaciones*) byla koordinována prostřednictvím Národní potravinové společnosti, CONASUPO⁷², tzv. CCT definované v teoretické části v rámci PROGRESy jsou odpovědí na příklon Mexika k neoliberalismu.

3.3 Demografický kontext

20. století se vyznačovalo velkými demografickými změnami. Zatímco na počátku 20. století žilo 9 % obyvatel ve městech, v roce 1940 se tento počet vyšplhal na 18 %, v roce 1970 ve městech žilo už 33 % obyvatel. Tato změna souvisí s industrializací, kterou Mexiko zažilo mezi lety 1940 a 1960. Ekonomicky tato skutečnost vedla k sociální stabilitě a blahobytu. Země probíhala i přes obrovský populační růst rozsáhlou industrializací i v 60. letech, kdy rostl národní důchod na hlavu ročně o 3,3 %. (Opatrný 2003: 171) Nicméně, sociální stát zaručující sociální práva se v Mexiku nikdy nekonsolidoval a užitek z příjmů, které rozvoj v této etapě přinesl, se netýkal rurálních oblastí země. (PNUD 2007: 31)

Mezi nejbohatší oblasti se řadil Federální distrikt společně se západními a severními státy. Chudší oblasti se nacházely na jihu. K těm nejchudším patřil stát Guerrero, Oaxaca a Chiapas. (Aboites Aquilar 2010:30), kde je největší koncentrace nativního obyvatelstva. Tyto

je mnohem efektivnější v získávání hlasů vzhledem k rozsáhlé neformální ekonomice, rozšířené nezaměstnanosti a nízkému počtu odborových členství. Zmizení velkého množství fabrik a odborů narušilo sociální strukturu mnoha distriktů složených dříve z pracovní třídy a tím se docílilo sociální izolace. Z tohoto důvodu je klientelismus pro strany neoliberalismus mnohem efektivnější nástroj k fungování v takovémto prostředí. (Levitsky: 2007: 209)

⁷⁰ Neoliberalismus

⁷¹ Jedná se o ekonomický model, který byl po hospodářské krizi zaveden v několika zemích Latinské Ameriky v 30. letech 20. století. Spočíval v intervenci státu do hospodářství. To znamenalo znárodnění klíčových průmyslů. Model ISI měl přispět k ekonomické soběstačnosti (Měšťánková 2010: 80)

⁷² Dále jen CONASUPO

indiánské vesnice se většinou vyznačovaly tím, že jejich obyvatelstvo žilo nejen v podmínkách extrémní chudoby, ale i nespravedlnosti, zaostalosti a znevýhodnění. Další skupinou obyvatelstva, venkované, žili často v oblastech ovlivňovaných nehostinností tamního prostředí. Sucho a horský terén je konstantně vystavoval nejistotě. Z těchto zón proto velké procento lidí emigrovalo do měst, aby našlo lepší podmínky pro život. Avšak zemědělci migrující za prací do jiných regionů, ale i migranti mířící do měst se i tam museli vyrovnávat s chudobou. (Rojas Gutiérrez 1992:442)

Příčiny chudoby byly v tomto období komplexní, nicméně způsobily to, že Mexičané se potýkali s problémem začarovaného kruhu chudoby. (Rojas Gutiérrez 1992:442)

Ekonomický růst a populační explozi, která začala v 40. letech, doprovázela silná migrace do měst a začaly vznikat velké aglomerace. Výrazně se tak mění skladba obyvatelstva⁷³. Po převzetí moci Salinasem se chudoba stala relevantním tématem. Zároveň bylo nutné napravit vztahy po volebním podvodu při prezidentských volbách, kterými se Salinas dostal k moci. Chudoba se stala záminkou k napravení vztahů strany PRI a elektorátu. V roce 2000 mělo Mexiko 97,5 milionů obyvatel, tedy pětkrát tolik jak v roce 1930 a zařadilo se tak na jedenáctou příčku nejlidnatějších zemí světa. Některá data ukazovala zlepšení v sociální oblasti. Například věk očekávaného dožití byl 75 let a v roce 1930 pouze 36 let. Od roku 1984 se však začaly zvyšovat sociální rozdíly mezi obyvatelstvem. Bohatí se stávali čím dál tím více bohatší, ale na druhou stranu, dle výpočtů vlády, se více jak jedna polovina obyvatelstva nacházela v podmínkách chudoby (někteří akademici uvádí, že se jednalo až o dvě třetiny). Jak bylo již mnohokrát řečeno, problémy s chudobou nejen na venkově, ale i ve městech vedou k tomu, že mnoho Mexičanů nedokázalo zabezpečit své základní potřeby a tím pádem se jim nedostávala správná výživa, lékařská péče,

⁷³ Pro vytvoření si představy o masivní populační explozi následují oficiální data. V roce 1900 mělo Mexiko 33 měst, ve kterých žilo 10,5 % z celkového počtu 13,6 milionů obyvatel, v roce 2005, o 105 let později se obyvatelstvo rozrostlo takovým způsobem, že počet obyvatel dosahoval 103,3 milionů. Masivní nárůst obyvatelstva proměnil Mexiko z převážně rurálního národa na národ převážně městský až metropolitní. (CONAPO 2015)

vzdělání, bydlení, prostředí, přístup ke službám a ani práce, která by jim mohla pomoci tyto problémy překonat.

4 PREZIDENTSKÁ OBDOBÍ (1988 – 2012)

Než budou podrobně rozebrány jednotlivé sociální programy, budou, v této kapitole nejprve popsány jednotlivé prezidentské administrativy během let 1988 – 2012, přičemž bude pozornost zaměřena na prezidentské volby.

4.1 Prezidentské období 1988 - 1994

V prezidentských volbách v roce 1988 se PRI musela potýkat s překvapením od voličů. Růst obyvatelstva a s ním spojená sociální polarizace přispěli k problémům Mexika, které se od 60. let vyostřovaly.

Volby vyhrál, jak je vidět z tabulky níže, priistický kandidát Carlos Salinas de Gortari s 50,7 % hlasů. Za sebou nechal soupeře Cuauhtémoca Cárdenase z Národní demokratické fronty s 32,5 % a panistického kandidáta Manuela de Jesús Clouthiera del Rincón s 17,07 %.

Tabulka č. 2 Prezidentské volby 1988⁷⁴

Kandidáti	Strana/koalice	Absolutní počet hlasů	Podíl hlasů %
C. Salinas de Gortari	PRI	9 641 329	50,36
Manuel de Jesús Clouthier del Rincón	PAN	3 267 159	17,07
C. Cárdenas Solórzano	FDN	5 956 988	32,12

Zdroj: Autorka na základě dat z INEGI 2015

I přes velmi kontroverzní sporný boj umocněný volebním podvodem (Fox 1994: 165), nastoupil do úřadu Carlos Salinas de Gortari (1988 – 1994). Vzhledem k nepřilíživému úspěšnému období svého předchůdce, Da la Madrida, zaměřil se Salinas na aktivní politiku a krátce po svém těsném vítězství v roce 1988 se uchýlil k personálnímu stylu vládnutí. Aby obnovil respekt vůči vládě a především k sobě samému, soustředil se na stávky a použití síly, aby ohromil veřejnost. Rovněž využíval víkendy k návštěvě

⁷⁴ Jedná se o koalici Národní demokratická fronta (*Frente Democrático Nacional*)

venkova. Tím si brzy zajistil to, že ho populace vzala na milost⁷⁵. (Dresser 1991: 30)

Skandální volební podvod však donutil stranu PRI ke změně. Politické reformy sice nesplnily očekávanou reprezentaci, zdroje a pravomoci pro obce, ale volební podvody se staly méně proveditelné. V této souvislosti PRI změnila strategii od volebních podvodů k politickému klientelismu. (Magaloni et al. 2012: 53-54, Hagene 2015: 146) V důsledku jmenovaných událostí ukázaly prezidentské volby z roku 1988, že PRI nedokázala pružně zareagovat na měnící se prostředí a selhala v upevnění klientelistických vazeb s rostoucími masami chudých městských obyvatel. Ale i přesto PRI po volbách v roce 1988 pokračuje ve vládě.

Bylo zmíněno, že prezidentské volby v roce 1988 nejsou z hlediska věrohodnosti pro tuto analýzu adekvátní data. Z toho důvodu je lepší soustředit pozornost na volby do Poslanecké sněmovny v roce 1991, kdy byla snaha oficiální strany o větší počet priistických hlasů.

Po převzetí moci Salinasem se chudoba stala relevantním tématem. Zároveň bylo nutné napravit vztahy po volebním podvodu při prezidentských volbách, kterými se Salinas dostal k moci. Chudoba se stala záminkou k napravení vztahů strany PRI a elektorátu. K uzdravení korporativistických vztahů mezi stranou PRI a společností byl zaveden nový program, jehož existence měla napravit skomírající popularitu strany. Zahájení nového sociálního programu bylo dobře načasováno. Mexiko se v předchozím prezidentském období Miguel de la Madrida (1982 - 1988) uchýlilo k utahování opasků. Během vlády Miguela de la Madrida se sešlo několik nepříznivých událostí, které pomalu podryvaly nejsilnější stranu v zemi. Salinasův úkol byl obnovit důvěru mezi státem a společností a obejít tak opozici a tradiční korporativistický aparát⁷⁶. Přislíbil změnu ve vztahu státu k občanům a tato změna skutečně nastala. Státní podniky a banky byly

⁷⁵ Při návštěvě regionu Laguna byl po své výhře v roce 1988 přijat s rozčilením a výčitkami. O dva roky později ho v tom samém regionu přijali tamní lidé jako národního hrdinu.

⁷⁶ Tradiční byrokratické a korporativistické kanály byly příliš neefektivní v boji se snižováním sociálních nákladů.

privatizovány a změna nastala i v sociální politice, kterou vystřídal státní sociální fond PRONASOL jako nástroj sociální pomoci.

4.2 Prezidentské období 1994 – 2000

Volby v roce 1994 vyhrává Zedillo Ponce de León s 48,69 %, za ním se umísťuje Fernández de Cevallos ze strany PAN s 25,92 % a jako třetí Cauhtémoc Cárdenas z PRD s 16,59 %.

Tabulka č. 3 Prezidentské volby 1994

Kandidáti	Strana/koalice	Absolutní počet hlasů	Podíl hlasů %
Zedillo Ponce de León	PRI	17 181 651	48,69
Fernández de Cevallos	PAN	9 145 941	25,92
C. Cárdenas Solórzano	PRD	5 852 134	16,59

Zdroj: Autorka na základě dat z INE 2015

Díky intenzivnějšímu volání lidu po demokracii byl prezident Ernesto Zedillo donucen přeměnit PRONASOL a vytvořit v roce 1997 program PROGRESA. A nově cílil zdroje na domácnosti tak, aby vylepšil indikátory vzdělání, zdraví a výživy těch obyvatel žijících v podmínkách extrémní chudoby. Po přechodu k demokracii v roce 2000 prezident Vicente Fox, ačkoliv s úpravami, pokračoval v programu. (Penfold-Becerra 2006: 9), aby jej nakonec v roce 2002 změnil na OPORTUNIDADES, který působil až do roku 2014, než byl novou vládou PRI opět přejmenován na program PROSPERA.

Opozice začala čím dál častěji vyhrávat lokální volby. V roce 1997 se kandidát PRD, Cárdenas, stal předsedou vlády Federálního distriktu hlavního města a v tom samém roce PRI ztrácí většinu v Poslanecké sněmovně. (INE 2015) Ekonomická situace nebyla vůbec příznivá a prezident Ernesto Zedillo jako poslední priistický prezident před alternací mocí, čelil hospodářské krizi, kterou se snažil vyřešit půjčkami z USA, nicméně tyto půjčky byly pouze rychlou pomocí na velmi krátkou dobu. EZLN se dále projevovalo a vláda se nakonec rozhodla pro radikální řešení,

když poslala do Chiapasu v roce 1997 komando, které v Tzozile pozatýkalo 45 osob za podezření ze spolupráce s EZLN. V této době také velké množství Mexičanů odešlo za lepším životem do USA a zdiskreditovaná vláda PRI ztratila pozice na některých guvernérských postech a obou sněmovnách kongresu vůči opozici. (Klíma 2015: 431)

4.3 Prezidentské období 2000 – 2006

Jak se přibližovaly volby další prezidentské volby, šířili přední představitelé PRI v mnoha koutech Mexika informaci, že případné vítězství opozičního kandidáta by omezilo tok benefitů, které vláda používala k boji proti chudobě, a tím se snažila zamezit vítězství protikandidáta. V prosinci roku 2000 profitovalo z jednoho z podprogramů PROGRESy, PRACAMPO, 40 % venkovského obyvatelstva. Miliony těchto Mexičanů se měly stát pro stranu PRI hlavní rezerva hlasů.

Úspěch opozičních stran kulminoval v roce 2000, kdy vítězství panistického kandidáta Vicente Foxe Quesady s 42,52 % hlasů ukončilo dlouholetou vládu strany PRI trvající 71 let (viz. Tabulka níže). Opoziční strana PAN dosáhla po sedmi dekadách na prezidentský post a její kandidát Vicente Fox se tak stal prvním prezidentem z řad strany PAN. Priistický kandidát Francisco Labastida Ochoa kandidující za koalici Aliance pro změnu prohrál prezidentský boj s 36,11 %. Za ním umístil ještě Cauhtémoc Cárdenas s 16,64 % reprezentující tentokrát koalici stran Aliance pro Mexiko.

Tabulka č. 4 Prezidentské volby 2000⁷⁷

Kandidáti	Strana/koalice	Absolutní počet hlasů	Podíl hlasů %
Francisco Labastida Ochoa	PRI	13 579 718	36,11
Vicente Fox Quesada	PAN, PVEM	15 989 636	42,52

⁷⁷ Některé strany byly v těchto volbách v koalici s dalším subjektem/subjekty. Prezidentské volby 2000: *Alianza por el Cambio* (PAN, PVEM); *Alianza por México* (PRD, PT, PAS, C, PSN). (INE 2015)

Zdroj: Autorka na základě dat z INE 2015

Autoritářská mobilizace voličů byla hlavní ingrediencí volebního úspěchu PRI celé dekády. Nicméně volba prezidenta v roce 2000, stejně jako několik dalších voleb guvernérů vykonané v tom roce, ukázala zeslabující efektivitu klientelismu.

V teoretické části byli definováni přelétaví voliči (*swing voters*). Nejštědřejší příděl státních peněz šel hlavně k voličům, kteří se v předchozích volbách identifikovali jako voliči PRI a očekávalo se tedy, že budou opět volit pro stranu v roce 2000. Nicméně, brokeři naopak cílili na ty voliče, kteří se od PRI začínali distancovat. (Stokes et al. 2012: 196) Prohra PRI v roce 2000 započala přípravy ke změně hlavního sociálního programu PRONASOLu. Vicente Fox uvedl v roce 2002 nový program, který měl být více transparentní a distancoval by se od klientelismu. Prezident prohlásil v roce 2002, že PROGRESA je programem, který s klientelismem skončuje. (Aparicio a Corrochano: 2001: 384) A změny skutečně proběhly.

4.4 Prezidentské období 2006 – 2012

V roce 2006 se vítězným kandidátem stává Felipe Calderón ze strany PAN s 35,89 % s celkovým počtem 15 000 284 hlasů (INE 2015)

Tabulka č. 5 Prezidentské volby 2006⁹⁵

Kandidáti	Strana/koalice	Absolutní počet hlasů	Podíl hlasů %
Roberto Madrazco	PRI, PVEM	9 237 000	22,26
A.M. L. Obrador	PRD, PT, C	14 756 350	35,31
Felipe Calderón	PAN	15 000 284	35,89

Zdroj: Autorka na základě dat z INE 2015

⁹⁵ Volby 2006: *Coalición por el Bien de Todos* (PRD, PT, C); *Alianza por México* (PRI, PVEM). (INE 2015)

Někteří aktéři měli ale problém s akceptováním výsledků a poražený kandidát Lopéz Obrador výsledky voleb zpochybnil. Od vítězství Obradora totiž oddělilo (jak je vidět z Tabulky č. umístěné výše) pouze půl procenta hlasů. Tím vlastně zpochybnil i věrohodnost nezávislých orgánů IFE a TFE. (Měšťánková 2010: 85)

Výsledky prezidentských voleb tedy ukazují velkou změnu ve volebních preferencích Mexika. Strana PRI propadla a veřejnost pochybovala o tom, zda se z výsledku voleb dokáže vzpamatovat. Volby do poslanecké sněmovny v roce 2009 však ukázaly, že strana se i po neúspěchu v prezidentských volbách v roce 2006 dokázala i nadále prosadit. (Měšťánková 2010: 86) Calderónova vláda se však mimo protestů vůči výsledkům voleb musela nadále vyrovnat i s válkou proti drogové mafii. Obchod s narkotiky narostl takovým způsobem, že zaměstnával velké množství policistů ve všech státech. Tyto konflikty si vyžádaly do roku 2014 okolo 60 000 lidských životů, což házel velmi špatný stín na Calderonovu administrativu a pomohlo k posílení bývalého lídra voleb, strany PRI. (Klíma 2015: 432)

5 SPECIFICKÉ FORMY KLIENTELISMU – HLAVNÍ SOCIÁLNÍ FEDERÁLNÍ PROGRAMY V MEXIKU

V 90. letech se začaly multilaterální organizace, Meziamerická rozvojová banka (IDB) a Světová banka (WB), zaměřovat na řešení problému s dislokací sociálních bezpečnostních zdrojů. Tento problém vznikl v souvislosti s otevřením latinskoamerických trhů. Podle IDB se tyto organizace snažily prostřednictvím zřízení fondů zajistit sociální ochranu, která by ochránila lidský kapitál před nepříznivými ekonomickými šoky.

Redistribuce sociálních fondů za účelem volební podpory je v Latinské Americe běžná⁹⁶.(Magaloni et al. 2012: 191) Hlavním cílem těchto programů obvykle bývá překonat znevýhodněnou situaci, v které se

⁹⁶ V případě Peru se jedná o FONCONDES jehož distribuce sloužila k podpoře Fujimoriho

miliony osob nacházejí. Většina programů však, ačkoliv vykazuje nějaké pozitivní výsledky, není schopna dostat svých cílů, které si stanovila, tedy dostat zlepšit sociální situaci svých občanů. A nástroje, které měří chudobu, paradoxně, nevykazují pozitivní žádné příznivé změny. To je dáno tím, že sociální fondy se mohou stát předmětem politické manipulace. Politické zneužívání veřejných fondů a programů sloužících ke zmírnění chudoby pod taktovkou strany PRI dokazuje několik studií.⁹⁷ (Magaloni et al. 2012: 16)

Chudí voliči vyjadřovali loajalitu vůči straně PRI, aby jim tak byla ulehčena cesta k vládním transferům a budoucímu toku vládních výhod. Nicméně, zvrácená podstata této loajality v klientelismu je ta, že voliči vlastně podporují systém, který je korupční a udržuje voliče chudé. (Magaloni et al. 2012: 191)

Jedním z prvních programů, který lze považovat za předchůdce pozdějších sociálních programů, byl Rurální investiční program, PIDER⁹⁸, působící v letech 1973 – 1983. (Fox 1994: 162-163) PIDER byl koordinován vládami různých států Mexika prostřednictvím regionálních zastupitelských úřadů, a proto výrazně přispěl k výstavbě sociální infrastruktury snažící se zabránit duplikaci při přerozdělování sociálních benefitů. (Mathus Robles 2009) Ke konci 70. let vznikl Národní plán pro zóny v hospodářském útlumu a marginální skupiny, COPLAMAR, operující v tandemu s Národní společností pro základní potraviny, CONASUPO.⁹⁹ (Hagene 2015: 157) Cílem COPLAMARu bylo pomoci obyvatelstvu trpícímu nedostatkem prostředků s využitím strategie rozvoje, a zařadit tak do sociální politiky chudé lidi, jejichž chudoba a sociální rozdíly se přikládaly za vinu tehdejšímu ekonomickému modelu.

Následující podkapitoly nabízí detailnější přehled tří nejdůležitějších federálních programů v období 1988 – 2012.

⁹⁸PIDER sloužil jako řešení pro produktivně a sociálně zaostalé regiony a prostřednictvím investičkoordinovaných různými sektory a na různých úrovních vlády.

⁹⁹ CONASUPO-COMPLAMAR byl program, který organizoval rozsáhlou síť vesnických potravinových obchodů navržených k oslabení místních monopolů na základní potraviny v odlehlých venkovských oblastech. Více k programu píše Jonathan Fox. (Fox 1994: 163)

5.1 Programa Nacional de Solidaridad – PRONASOL

Volby v roce 1988 byly jedny z vůbec nejvíce kontroverzních¹⁰⁰, a proto prezident Salinas hledal po svém zvolení způsob, jak by mohl vylepšit *image* strany, která se v posledních letech výrazně pohoršila. Podle oficiálních údajů měl PRONASOL k dispozici v roce 1989 680 milionů USD, v roce 1990 950 milionů USD a v roce 1991 1,7 miliard USD. (Dresser 1991: 4-5) Vzhledem ke zvyšující se tendenci investic, se při sledování veřejného mínění v roce 1991, jak prezident Salinas, tak i program PRONASOL dočkali vysokých hodnot. (Fox 1994: 166) Vzhledem k tomu, že Salinas musel po svém problematickém zvolení vylepšit straně profil, zvolil podobnou strategii jako jeho předchůdce Echeverría po studentském masakru z Tlatelolca. O spolupráci s rozzlobenými voliči se pokusil s využitím programu PRONASOL. Inovativní řešení k napravení vztahů mezi stranou a občany, které se PRONASOLu přisuzovalo, nebylo z tohoto důvodu nic nového. (Dresser 1991: 30) Program se zrodil po jedné z nejvíce diskutabilních a kontroverzních prezidentských voleb v historii PRI v roce 1989 a jeho oficiálním cílem bylo odlehčit chudobě. Skutečným důvodem k nastolení programu ale bylo zastavit pohoršující se postavení strany PRI. (Magaloni et al. 2007: 193) Hned zpočátku byl program konfrontován s ostrou kritikou opozice a analytiků. Ti se domnívali, že program není správně orientován na nejchudší domácnosti a obce a z toho důvodu nebude možné určit jeho vliv na ukazatele rozvoje. (Magaloni et al. 2012:55)

Proto byly investovány miliony, namísto do sociální pomoci, do nemocnic, infrastruktury a jiných projektů. (Klíma, 2015: 430, Takahashi, 2005: 5) Mimo jiné i díky manipulaci tohoto programu v 80. a 90. letech¹⁰¹ popularita PRI výrazně klesla, proto se strana rozhodla, že liberalizuje volby zavedením reform. (Langston 2006: 152–156).

¹⁰⁰ Dle Campa přichází v roce 1989 další rána pro hegemonní stranu, když post guvernéra v Baja California obsadil kandidát opoziční PAN, Ernesto Ruffo. (Lorenco 2010: 224)

¹⁰¹ V tomto období se podobně jako *Partido Justicialista* v Argentině, strana PRI postupně proměňuje ze strany se syndikátní základnou na stranu s klientelistickou základnou, ačkoliv velmi pomalu oproti PJ, strana PRI v 90. letech ztrácí 1/3 svých voličů. (Levitsky 2003)

5.1.1 Cíle programu PRONASOL

Oficiálním cílem PRONASOLu bylo rozbít začarovaný kruh chudoby, který generačně rozmnožuje a zvyšuje chudobu (Rojas Gutiérrez 1992: 442) PRONASOL distribuoval jak veřejné, tak soukromé zboží v rámci „deštníků“, pod kterým bylo sdruženo více jak 20 programů zahrnující širokou škálu benefitů, které byly dodávány do všech obcí v Mexiku.

5.1.2 Struktura programu PRONASOL

Jedním z vyzdvihoovaných aspektů PRONASOLu je to, že se opíral už o existující institucionální strukturu a nevytvářel tak další byrokratické aparáty. Na vrcholu jeho struktury byla Komise Národního programu SOLIDARIDAD (*Comisión del Programa Nacional de Solidaridad*), která koordinovala a definovala politiku, strategii a činnosti konané v rámci veřejné správy. Jejím úkolem bylo bojovat proti nízké životní úrovni a dohlédnout na správné vykonávání jednotlivých programů určených indiánským centrům a rovněž aridním a městským územím v oblastech zdraví, vzdělání, výživy, bydlení, zaměstnání a produktivních projektech. (Rojas Gutiérrez 1992: 442) Této komisi velel samotný prezident a podíleli se na ní držitelé některých důležitých úřadů¹⁰².

Dalším orgánem je Konzultační rada komise (*Consejo Consultivo de la Comisión*), tato rada sloužila pro konzultaci a vyjádření názorů a návrhů, které by vylepšily programy navrhované komisí. (Rojas Gutiérrez 1992: 442) Mimo zmiňovaných institucí v ní předsedali i zástupci indiánských komunit. Sociální a ekonomický dopad zkoumal Evaluační výbor (*Comité de Evaluación*). Jeho úkolem bylo vytvářet studie implementovaných programů.

Hlavní koordinace programu (*Coordinación General del Programa*) se starala o ustanovení základů pro smlouvy, které byly podepisovány mezi prezidentem a vládou každého státu. Tyto smlouvy sloužily k formalizaci

¹⁰² Mimo jiné tyto: SHCP, Secofi, Sedue (aktuálně Sedesol), SARH, SEP, Ministerstvo zdravotnictví.

dohod a společných kompromisů v rámci investic. Uvnitř smluv byl definován aparát, který určoval senát v rámci *Comités de Planeación del Desarrollo*. V každém státu se shromaždily autority federálních, státních a obecních vlád, aby definovaly, kontrolovaly a hodnotily projekty, stavbu infrastruktury a sociální blahobyt, v kterých se komunity účastní prostřednictvím výborů (*Comités de Solidaridad*)¹⁰³. Rojas Gutiérrez 1992: 442)

5.1.3 Výběr příjemců programu PRONASOL

Stát se při výběru cílové skupiny zaměřoval na pokrytí těch území, kde určité sociální skupiny nemohly efektivně prezentovat své požadavky v rámci trhu. Obvykle se jednalo o vyčleněné, chudé, nativní obyvatelstvo. Hlavní zájem vlády proto bylo zorientovat se v nejchudších územích Mexika postrádajících základní potřebné elementy k zapojení se do ekonomiky, a tato chudá území dotovat. Chudoba se tak stala měřitelnou a tím pádem pro strany lépe identifikovatelnou k případnému zneužití k manipulaci.

Na rozdíl od dalších programů, PRONASOL cílil oficiálně na rurální chudobu. Z jeho fondů tak profitovali hlavně rolníci a nativní obyvatelstvo. Finanční prostředky z fondů PRONASOLu byly cílené na obce a to ve formě několika programů. Tyto programy zahrnovaly pomoc ve formě elektrifikace, dláždění chodníků, přísunu potravin. Nicméně, veřejné stavby (lavičky v parku, mosty a výstavba silnic apod.), které byly také součástí pomoci v rámci PRONASOLu, nemohly mít příliš kladný efekt na zmírnění chudoby. (Fox 1994: 168) V prosinci roku 1989 byly fondy, které mohli místní náměstci dříve čerpat na veřejné práce, suspendovány a nově delegovány na PRONASOL a jeho regionální zástupce. Aby se demonstrovala moc politických koordinátorů nad zdroji a zdůraznila se jejich politická loajalita, byli tito koordinátoři přejmenováni na viceguvernéry. (Dresser 1991: 31)

¹⁰³ *Comité de Evaluación Coordinación General del Programa, Comités de Planeación del Desarrollo*

V roce 1991 prezident Salinas během třetího prezidentského hlášení shrnul monstróznost programu. V této zprávě konstatoval, že za tříletou existenci PRONASOLu bylo zřízeno v celém Mexiku 64 000 výborů operujících v lidových koloniích, rurálních komunitách a indiánských vesnicích. Během tří let se organizační struktura PRONASOLu rozšířila oproti roku 1988 o 40 %. Od té doby mohlo o 8 milionů více Mexičanů počítat s pitnou vodou a 11 milionům Mexičanům byla zavedena elektřina. Dalším úspěchem je 3 tisíce městských a venkovských lokalit, kde proběhlo vydláždění ulic. A opravilo se 14 tisíc cest pro přibližně dva miliony obyvatel. Salinas rovněž hodnotí pozitivní čísla, která pomohla indiánským vesnicím a rolníkům. Delegace PRONASOLu působila v 76 % obcích země a pomohla například 600 000 rolníkům, operujících na 2 milionech hektarech půdy. Ačkoliv PRONASOL přímo neinvestoval do jednotlivců jako jeho nástupci PROGRESA a OPORTUNIDADES, shrnuje, že výstavba takových veřejných budov jako škol, pomohla ke vzdělání 1 400 000 dětem. (Rojas Gutiérrez 1992: 445)

I přesto, že se program distancuje od toho, že by měl sloužit politickým cílům (Rojas Gutiérrez 1992: 443), soustředoval se na území, která byla kontrolována středo-levou opozicí. Několik autorů se proto shoduje nad tím, že prezident Salinas de Gortari přerozděloval prostředky v rámci PRONASOLu za účelem získání podpory na státní komunální úrovni. Například Magaloni, Daiz-Cayeros a Estevez tvrdí, že PRI využívala klientelismus v těch obcích, kde byla nízká volební soutěž. V obcích, které se vyznačovaly velkou volební soutěživostí, použila administrativa Salinase fondy k získání podpory prostřednictvím veřejných statků než převodů peněz. (Penfold-Becerra 2006: 10)

Například v roce 1992 bylo 12 % z celkového rozpočtu PRONASOLu investováno do státu Michoacán. Relativně malý stát byl totiž hlavní základnou strany PRD. Před guvernérskými volbami byla ¼ z celkového počtu 2500 propagátorů PRONASOLu přemístěna právě do Michoacánu. (Fox 1994: 166) Cílení na opozici kontrolované obce nebylo však za každou cenu. V případě, že v obci kontrolovanou opozicí se objevila občanská nepriistická sdružení upozorňující na podvod, byla obvykle z PRONASOLu

vyřazena. Například ve státě Hidalgo byla některým sociálním skupinám kvůli podpoře opozice možnost čerpání z PRONASOLu odmítnuta. V San Luis Potosí, kde obecní volby vyhrála koalice opozičních stran *Frente Cívico Popular*, se zase potýkala s nedostatkem zdrojů na veřejnou výstavbu. (Dresser 1991: 29) V tomto případě se potvrzuje to, že strana PRI uplatnila strategii exkluze neloajálních voličů zmiňovanou v teoretické části.

PRONASOL obnovil staré klientelistické vazby, které byly narušeny volebním podvodem během prezidentských voleb v roce 1988. Díky tomu se Salinasovi v Mexiku podařilo kompenzovat částečně ohrožené volební obvody. Ti, kteří akceptovali otevření trhu, očekávají kompenzaci tržních rizik, která jim byla způsobena. To však neznamená nastolení automaticky univerzální sociální politiky. Klientelismus představuje proces kooptace, který apeluje na občany ochotné vidět budoucí přínosy vzniklé režimní změny nebo vítězné kampaně, která nastolí kompenzační sociální stát. (Kitschelt a Wilkinson 2007: 342) Plánovaná decentralizace moci po volebních podvodech proto nebyla dodržena a Salinasova sociální politika spíše prezidencialismus posílila. Na základě Grafu 1 (v příloze) lze vidět, jak rozdílné průměrné výdaje tento program měl do jednotlivých států oproti Grafu 2 (rovněž v příloze).

Program tedy sice stavěl na tehdejších problémech Mexika, přesto strana PRI potřebovala rychle konsolidovat svoji moc po volebním podvodu v roce 1988 a chudoba byla k provedení klientelismu příhodnou záminkou. A o tom svědčí čísla, která nejenže chudobu nezmírnila, ale ve většině případech ji naopak ještě zhoršila. (CONAPO 2015) Zároveň, dle Dresser (1991), je evidentní navýšení investic do PRONASOLu před mezi volbami v půlce prezidentského mandátu v roce 1991 (*midterm elections*). PRONASOL byl jedním z nejvíce systematicky studovaných programů a autoři se téměř jednotně shodují v tom, že byl tento program používán pro volební a rozvojové plány. Politická motivace v programu PRONASOL byla zřejmá. Velká část studií zaměřená na mexické sociální program a zároveň uplatňovanou volební strategii je přesvědčena, že PRONASOL nesloužil k cílení na loajální voliče, ale na to, aby znovu získal své bývalé voliče.

Alokace PRONASOLu do 31 mexických států probíhala na základě cílení, které bylo zmíněno v teorii. Molinar a Weldon (1994) shrnují, že největší investice byly cílené na státy, kde vykazovala velký zisk opoziční strana PRD. Například v silně opozičním státě, Michoacán, kde dominovala středo-levá opoziční strana PRD, bylo před guvernérskými volbami v roce 1992 cíleno 12 % z celkového rozpočtu PRONASOLu. (Fox 1994: 166)

Magaloniová, která zkoumá alokaci financí na nižším stupni uspořádání, uzavírá své bádání s podobným výsledkem jako Molinar a Weldon, tedy, že byly investice z PRONASOLu využity na voliče PRD s cílem přesvědčit je, aby svoji loajalitu straně PRD nadále neprojevovali.

Další srovnatelný výsledek nalézá Magaloniová, Díaz-Cayeros a Estévez, ti specifikují navíc, jaký druh zboží je cílen a kam. Distrikty s přelétavými voliči, tzv. *swing voters* jsou obvykle uklidňovány klubovými a kolektivními prostředky, zatímco do loajálních distriktů byly vyšší investice prostřednictvím selektivních (individuálních) odměn. (Stokes et al. 2012: 196)

5.2 Programa de Educación, Salud y Alimentación – PROGRESA

Problém s netransparentností při cílení peněz ze státních fondů se stal klíčovým bodem pro další vládu. Sociální programy v Mexiku obvykle nedokázaly fungovat déle než jedno prezidentské období. Výjimku tvořil program PROGRESA uvedený v roce 1997 (avšak později v roce 2002 přejmenovaný na OPORTUNIDADES) během vlády prezidenta Ernesto Zedilla (1994 – 2000) a Vicente Foxe (2000 – 2006).

5.2.1 Cíl a struktura programu PROGRESA

Stejně jako jeho předchůdce PRONASOL, byl tento program nástrojem, který měl rovněž bojovat s chudobou, tentokrát však jiným stylem. Charakteristickým znakem PROGRESy bylo poskytnout benefity cílovému obyvatelstvu výměnou za to, že podporované rodiny investují do svého vzdělání a zdraví svých členů. Podpora byla rodinám dodávána tak, aby ulehčila aktuální chudobě. Rovněž v rámci dávek poskytovala nástroj, jakým si rodiny mohly pomoci k lepší životní úrovni. Program zároveň

představil novinku, když zavedla hodnotící mechanismy. Těmi se staly externí nezávislé orgány fungující jako základní stavební kámen nového *designu*. (PNUD 2007: 33)

Politicko-volební využití, které explicitně vycházelo z PRONASOLu způsobilo odlišný přístup při nastavení nového programu PROGRESA. Nový sociální program se centralizoval, zaměřil výdaje na rurální oblasti a kladl důraz na lidský kapitál.

Důležitým bodem se stal vztah mezi vládou a příjemci programu PROGRESA, změna nastala i v cílení programu, kde se dával důraz na rodinu a ne komunitu. Další změna se dotýkala omezení zprostředkovatelů zajišťující tok spolupráce mezi zvýhodněnými rodinami a federální vládou. Úkolem bylo vyhnout se hlavně lokálním prostředníkům (brokerům) a jiným podílníkům, kteří v rurálních oblastech často nedisponovali ani dokončeným základním vzděláním a nebyli tak schopni identifikovat příjemce. Tím mohlo dojít k situaci, že sociální prostředky mohly být rozdělovány těm, kteří je reálně nepotřebovali.

Úkolem programu PROGRESA bylo zaměřit se na transparentnost a vyhnout se předešlým korporativistickým a nepřipraveným strukturám. (Hevia de la Jara 2010: 123) Z tohoto důvodu se změnily podmínky, které jsou známy jako podmíněné peněžní převody (*Conditional Cash Transfer - CCT*). Proto CCT a služební provize, které byly soustředěny na jednotlivé příjemce, zaštiťovala nově vzniklá PROGRESA a programy, které sloužily jako veřejné zboží k zmírnění chudoby, byly inkorporovány do nového programu pod názvem Fond příspěvků pro municipální sociální infrastrukturu - FISM (*Fondo de Aportaciones para la Infraestructura Social Municipal*). (Takahashiová 2005: 6)

K transparentnosti rovněž přispěl Zákon o zveřejňování informací o příjemcích sociálních programů, ten nově představoval důležitý zdroj numerických údajů pro jejich zhodnocení.¹⁰⁴

¹⁰⁴ Problém s transparentností v Mexiku řeší například IPRO, nevládní organizace, která se snaží o monitorování transparentnosti.

5.2.2 Výběr příjemců programu PROGRESA

Kritika podmíněného přerozdělování vedla po skončení programu PRONASOL k vzniku několika evaluačních mechanismů, čímž byla částečně zajištěna transparentnost následujících programů. I přesto, že existuje korelace mezi počtem hlasů pro stranu u moci a prostředky přidělenými určitým regionům, tyto práce¹⁰⁵ obvykle nezdůrazňují přesnější mechanismus politické podmíněnosti, v rámci jejichž podmínek by bylo možné na prostředky dosáhnout. Zároveň PROGRESA byla navržena tak, aby vyloučila přímý styk mezi příjemci dávek a korporativistickými organizacemi (Fox a Haight 2009: 76)

PROGRESA se odvrací od cílení na komunity a skupiny a spíše se soustředí na rodiny a především ženy. Prostřednictvím podmíněných investic do zdraví a vzdělání těch nejchudších obyvatel (Magaloni et al. 2012: 60) se snaží o efektivnější boj s chudobou. Jednotlivé rodiny jsou totiž ve smyslu maximalizace užítku z obdržených investic v rámci trhu mnohem úspěšnější. Centrem pozornosti se také stalo optimalizování distribuce, omezené prostředky totiž nedokázaly uspokojit všechny, kteří by pomoc potřebovali. Tento program přesvědčil chudé mexické ženy (na které byl především cílen), že vládní peněžní transakce nebudou odebrány, pokud budou volit pro opoziční stranu. (Magaloni et al. 2012)

Za vlády prezidenta Zedilla i jeho nástupce Foxe fungoval program následovně. Mexické matky byly zodpovědné za to, že jejich děti chodily do školy a každý měsíc se dotavily zdravotní prohlídky. Aby se zajistilo, že se tak skutečně stane, byl v každé komunitě vybrán promotér, který benefity dostával a fungoval jako první pomoc šíření informací a působil zároveň jako propagátor programu. (Takahashi 2013: 6)

I tento program, přestože byl nastaven jinak než PRONASOL ukazuje, že jeho cílení bylo politicky podmíněné. Příjemci Progresy v roce 1999 se stali ti, pocházející ze států vykazujících v roce 1997 větší podporu straně PRI než opozici. V těchto státech se zároveň měly konat v roce 2000 guvernérské volby. Strana PRI prostřednictvím PROGRESY podpořila tedy

¹⁰⁵ Například Takahashiová (2007),

státy, kde byla největší soutěž, aby udržela své voliče spokojené (Menocal 2005: 352)

5.3 Programa de Desarrollo Humano - OPORTUNIDADES

Program OPORTUNIDADES vznikl na základě Národního plánu sociálního rozvoje 2001 – 2006¹⁰⁶, který oznamuje přeměnu PROGRESy na program OPORTUNIDADES. Oficiálně vznikl prezidentským dekretem v roce 2002 jako pokračovatel předešlého programu, a to prostřednictvím rozšíření PROGRESy o další dvě aktivity¹⁰⁷. Nově se čerpání benefitu týkalo i rodin žijících v podmínkách chudoby v městských zónách a další novinkou bylo rozšíření benefitů o vzdělávací stipendia mladým, kteří studovali průměrně vyšší stupeň vzdělání.

5.3.1 Cíle a struktura programu OPORTUNIDADES

Svoji strategii program OPORTUNIDADES soustředil na blahobyt rodin v celkem třech základních oblastech: vzdělání, zdraví a výživa. Benefity programu se k nejchudším rodinám dostávaly prostřednictvím peněžních převodů ve formě stipendií na vzdělání. Program se tak zaměřoval na to, aby konsolidoval vládní strategii, která usilovala o koordinaci a posílení aktivit čtyř ministerstev a jednoho odlehlého pracoviště: SEDESOL, který velel koordinaci *Secretaría de Educación Pública* (SEP), *Secretaría de Salud* (SSA), *la Secretaría de Hacienda y Crédito Público* (SHCP) a *Instituto Mexicano del Seguro Social* (IMSS). (Orozco a Hubert 2005: 2)

Dle Coady používal OPORTUNIDADES mechanismus, který identifikoval své budoucí příjemce v následujících dvou krocích. Geografické zaměření a zaměření se na úroveň domácností. V geografickém zaměření se identifikují zóny s největší koncentrací chudoby v zemi a to na základě sčítání lidu a obydlí (*Censo General de población y Vivienda*). (Orozco a Hubert 2005: 5)

¹⁰⁶ Plánům bude věnována větší pozornost v analytické části.

¹⁰⁷ Program PROGRESA byl zaměřen výhradně na rurální oblasti.

Obrázek 3 Rodiny využívající program OPORTUNIDADES v roce 2010

Zdroj: SEDESOL (2010)

Předchozí graf Rodiny využívající program Oportunidades v roce 2010, ukazuje geografické rozdělení rodin profitující z programu OPORTUNIDADES. Největší počet rodin využívající OPORTUNIDADES vykazoval stát Veracruz (664 673), Chiapas (622 709), stát Mexiko (450 602), Puebla (510 303), Oaxaca (412 301), Guerrero (389 8802). INEGI (2015) Dle studie PNUD 60% z celkových investic v roce 2005 se vynaložilo do těchto států. (PNUD 2007: 63) Naopak nejmenší počet rodin pobírajících výhod z OPORTUNIDADES se nachází ve státech Baja California Sur (17 981), Colima (22 198), Federálním distriktu (23 512), Aguascalientes (30 288), Nayarit (47 300) a Baja California (50 199). INEGI (2015)

5.3.2 Výběr příjemců

Může se zdát, že programy pod taktovkou strany PAN nemohly být do roku 2006 používány ke klientelistickým účelům z toho důvodu, že programové benefity byly distribuovány podle kritérií chodoby. Na neobjektivitu těchto kritérií poukazuje Hagene, který při terénním výzkumu objevuje, že rozdělování benefitů často naráží na problém s neoborností a nepřipraveností zaměstnanců ve veřejné sféře a poukazuje na problém s patronáží. Tito zaměstnanci byli totiž dosazeni díky konexím a ne na

základě svých pracovních zásluh. (Hagene 2015: 150) Na základě těchto informací lze potvrdit nejen blízkost obou termínů, tj. patronáže a klientelismu, ale i závislost a to v tom smyslu, že patronáž obvykle posiluje klientelistickou praxi. Zároveň tito obvykle nekvalifikovaní zaměstnanci veřejné správy jsou výrazní v jedné dovednosti, a to schopnosti mobilizovat voliče, být loajální vůči straně a vytvořit rodinné vazby v rámci tzv. *compadrazgo*¹⁰⁸. Zaměstnanci veřejné správy v tomto smyslu vyplňují propast mezi státem a občany a v nevyplněném prostoru (v roli brokerů) vytvářejí síť k řešení problémů¹⁰⁹.

¹⁰⁸ *Compadrazgo* je založeno na fiktivních vazbách (fiktivní spřízněnosti).

¹⁰⁹ V roce 2005 OPORTUNIDADES udělal průzkum, v kterém bylo zahrnuto 830 členů tehdy sotva vytvořených výborů nazývaných *Promoción Comunitaria*. Výsledky tohoto průzkumu byly provedeny před a po zaškolovacích kurzech. I po zaškolení se 86 % zúčastněných nepovažovalo za zástupce občanů čerpajících z programu, 75 % nevědělo, co je sociální kontrolní úřad, a 67 % se domnívalo, že podpora ze sociálních programů není nezávislá na volebních hlasech. Podobný průzkum byl po zaškolení proveden i v roce 2006 před volbami s 589 členy výboru. Ačkoliv se nejednalo o totožné otázky jako v roce 2005, souvisí s podmíněností volbou strany, která se programům přisuzuje. Před zaškolením se pouze 15% členů domnívalo, že pokud je někdo donutí volit pro konkrétní stranu, nemají to nikomu říkat a volit si pro koho chtějí. Po zaškolení na otázku, zda souhlasí, že si jako vykonavatelé programu OPORTUNIDADES mohou volit, koho chtějí, řeklo „ano“ 97 %. Celkem 96 % zvolilo možnost, že pokud tak udělají, nic se nestane. Ačkoliv drtivá většina považuje svůj hlas za svobodný. Při syntéze otázek je zde stále přibližně 150 000 až 200 000 rodin, které vnímají svoji účast v programu jako podmíněnou. (Fox a Haight 2009: 85) Graf uvedený v příloze mapující distribuci programu Oportunidades shrnuje investice OPORTUNDIADES do jednotlivých států.

6 ANALYTICKÁ ČÁST

V této části bude provedena analýza období 1988 – 2012. Pozornost bude věnována institucionálnímu prostředí, které ovlivňovalo administrativy prezidentů Salinase de Gortariho (1988 – 1994), Ernesta Zedilly (1994 - 2000), Vicente Foxe (2000 - 2006) a Felipeho Calderóna (2006 - 2012). S přihlednutím na institucionální možnosti, kterými se při hospodaření se sociálními fondy prezidenti řídili, tato část předpokládá, že distribuce sociálních fondů byla řízena na základě níže specifikovaného modelu.

6.1 Použitý model

Literatura zabývající klientelismem, se soustřeďuje ve většině případů na to, jak kontextuální a socioekonomická charakteristika voličů ovlivňuje jejich závislost na veřejných zdrojích. Na základě této rozšířené praxe bylo v teoretické části zmíněno, že příčinnými mechanismy klientelismu je chudoba, volební soutěž a volební riziko. Tento rozšířený model však nechává stranou efekty, které přicházejí na straně nabídky (*supply side*), jinými slovy, nezabývá se vstupujícími institucionálními faktory. (Calvo a Murillo 2004: 742) Model používaný v této práci předpokládá, že proměnné ovlivňují na straně nabídky a poptávky různé faktory, které uvádí Tabulka č. 6 Sledování procesu na straně nabídky a straně poptávky.¹¹⁰

Tabulka č. 6 Sledování procesu na straně nabídky a straně poptávky

Na straně nabídky	Na straně poptávky
institucionální prostředí působící na politické strany	sociodemografické faktory působící na voliče

Zdroj: Autorka na základě dat z Calvo a Murillo (2004)

V úvodu této práce bylo zmíněno, že práce zkoumá klientelismus ze strany klientů, konkrétně strany PRI. Z tohoto důvodu je předpokládáno, že k dosažení fiskálních zdrojů a jejich přerozdělování strana PRI v období

¹¹⁰ Podobný model používá Michael Penfold-Becerra (2005) pro výzkum sociálních programů ve Venezuele během volebních období prezidentů Carlose Andrese Péreze (1989 – 1993), Rafaela Caldery (1994 – 1999) a Huga Cháveze Friase (1999 – 2013).

1988 – 2012 dosáhla v reakci na institucionální změny. Rozdíly, které vyplývají z interakce těchto proměnných, jsou výsledkem toho, jak bude strana se sociálními fondy nakládat. Následující Tabulka č. 7 zvažuje dvě proměnné ovlivňující podmínky, které umožňují či ztěžují straně manipulaci sociálních programů. První z těchto proměnných je, zda exekutiva čelí institucionálním faktorům - rozdělenému kongresu. Druhá proměnná určuje, zda prezident nebo jeho strana čelí volební opozici. Z interakce těchto proměnných vycházej čtyři možné způsoby administrace sociálních programů.

Tabulka č. 7 Interakce proměnných a jejich výstupy

Politické výstupy

	Existují institucionální omezení, plynoucí z rozděleného kongresu?	
	ANO	NE
čelí opozici	Transparentní (1)	Klientelistické (2)
nečelí opozici	Nečinné (3)	Neučinné/Korupční (4)

Zdroj: Autorka na základě Michael Penfold-Becerra (2005: 10-11)

- 1) V případě, že prezident či jeho strana čelí opozici a zároveň nemá většinu v kongresu, jsou programy obvykle zahájeny. Pokud již programy existují, jsou řízeny mnohem transparentněji podle jejich technických kritérií.¹¹¹
- 2) Pokud má prezident většinu v kongresu, ale přesto čelí opozici, využije toho k zneužití sociálních fondů ke klientelistickým účelům.

¹¹¹ Technickými kritérii je zde myšlen oficiálně deklarovaný výběr příjemců.

- 3) Čelí-li prezident institucionálním omezením, ale zároveň nečelí-li opozici ve volbách, je řízení sociálních programů označeno jako nečinné.
- 4) A opačně, pokud prezident nečelí žádným institucionálním omezením a neexistuje ani volební výzva ze strany opozice, tyto fondy jsou neefektivní a stávají se příležitostí ke korupčním skandálům. (Penfold-Becerra 2005: 10-11)

Před tím než budou jednotlivá období zhodnocena, budou detailněji analyzovány další institucionální faktory. Některé byly sice zahrnuty v použitém modelu, nicméně dostatečně nereflektují možnosti, které mohou vzniknout dalšími vstupujícími faktory, jako jsou reformy, rozvojové plány a organizační změny federace.

6.2 Další vstupující faktory na straně nabídky – *supply side*

V následující části bude zvážena strana nabídky, tedy fiskální a volební instituce na národní úrovni. Změny, které tyto instituce prodělaly, mohly být totiž výhodou na straně nabídky, které vedou stranu ke klientelistické strategii. Strany obvykle preferují vyšší rozpočet na straně nabídky, rozdíl v distribuci a využívání těchto peněz se pak odráží od institucionálních mechanismů regulujících přístup k veřejným prostředkům. Z tohoto důvodu budou na straně nabídky zváženy volební reformy, organizační uspořádání federace a národní rozvojové plány. (Calvo a Murrillo 2004: 743) V této části bude provedena hloubková analýza dokumentů, které mohly ovlivnit přerozdělování sociálních zdrojů.

6.2.1 Volební reformy

Volební systém Mexika prodělal několik důležitých reforem. Předtím než bude zhodnocen jejich vliv na klientelistické chování stran ve zkoumaném období, je nutné zmínit některé reformy, které pozorovanému období předcházely. Zásadní je proto rok 1977, od něhož se začala odvíjet demokratizace země¹¹². 30. prosince roku 1977 se totiž uvedl Federální

¹¹² Demokratizace Mexika probíhala od roku 1977 – 2000. (Mešťánková 2010: 69)

zákon o politických organizacích a volebních procesech (*Ley Federal de Organizaciones Políticas y Procesos Electorales*). Nad volebním procesem díky tomuto zákonu sice dohlížela Federální volební komise (*La Comisión Federal Electoral*), nicméně tento orgán nefungoval zcela nezávisle. Počet poslanců byl rozšířen z cca 200 na 400 míst. Další reformou z roku 1986 byl tento počet opět navýšen, a to na 500 poslanců. (INE 2015) Dominantní postavení strany PRI v poslanecké směrovně měla zajistit tzv. klauzule vládnutí. Rovněž byl zřízen Soudní dvůr pro volební spory (TRICOEL). Existovala však možnost, že TRICOEL mohl být přehlasován poslaneckou sněmovnou a Senátem.

V roce 1990 byl představen nový volební zákon, Federální zákoník o volebních institucích a volebním procesu (COFIPE). Tato reforma mimo jiné vytvořila nový autonomní orgán, který měl organizovat volby. Vzniká tedy Federální volební institut (*Instituto Federal Electoral*) a nahrazuje tak Federální volební komisi, která byla odpovědná vládě. (INE 2015) Rovněž vzniká Federální volební soud (*Tribunal Federal Electoral*). Díky IFE vykonávali dohled nad volbami občané bez politické příslušnosti, a tak vláda PRI ztratila poprvé od roku 1946 kontrolu nad volebním procesem. Z tohoto důvodu PAN dosáhla zvýšení počtu federálních poslanců. (INE 2015)

Další dvě reformy následovaly v roce 1993 a 1994. Tyto reformy přinesly změnu ve financování stran. Jednalo se o nová pravidla zaručující větší transparentnost v nákladech stran na provoz a kampaně. V roce 1993 se totiž opět posílila transparentnost tím, že bylo nově povoleno nezávislým pozorovatelům sledovat volby. Další změna se týkala Senátu, kde se zvýšil počet senátorů z 64 na 128. V roce 1994 reforma posiluje IFE, dává pravomoc potvrzovat volební výsledky. (Měšťánková 2010: 83)

Další volební reforma proběhla v roce 1996. Společně s tou z roku 1977 a nadcházejícími z let 2007 – 2008 se jedná o jednu z nejdůležitějších reforem, které přispěly k transformaci právního řádu. V roce 1996 se totiž ruší klauzule vládnutí. Čímž IFE a TFE získávají nezávislost, protože z jejich řad byl vyčleněn vliv exekutivy. Zároveň je zaveden smíšený volební systém pro volbu senátorů. (Měšťánková 2010: 83)

Volební reforma z roku 2003 změnila požadavky k integraci strany nebo politického seskupení a v roce 2005 bylo další reformou povoleno volit Mexičanům žijícím v zahraničí. V souladu s Federálním zákonem o transparentnosti a přístupu k vládním veřejným informacím (*Ley Federal de Transparencia y Acceso a la Información Pública Gubernamental*) z roku 2002 a zároveň v souladu se stanoveným závazkem *Pacto por México*, byla ze zákona povinnost zveřejňovat příjemce sociálních programů na státní, krajské a lokální úrovni. (SEDESOL 2015) V letech 2007 – 2008 proběhla další reforma, která zrušila COFIPE (vzniklo v roce 1993). Za pomoci této reformy byly přijaty požadavky politických aktérů. Politické strany mají například zákaz afiliace s korporacemi. Tyto reformy rovněž vedly k větší transparentnosti. Díky *Libro Séptimo* byly zavedeny sankce vyplývající z nedodržení volební disciplíny. Změny se týkaly i politické propagandy a určily počty dní, v kterých mohou strany vykonávat své politické kampaně. Před prezidentskými volbami a volbami do kongresu například kampaň nesmí trvat více než 60 dní. (IFE 2015)

6.2.2 Národní rozvojové plány

První Národní rozvojový plán uvedl Miguel de la Madrid Hurtado v roce 1983 v návaznosti na sérii ústavních reforem. Tyto reformy, mimo jiné způsobily, že pro každého prezidenta vznikla nově povinnost zveřejnit Národní rozvojový plán. Tabulka č. 8 mapuje plány a shrnuje jejich hlavní body od roku 1988 – 2012. Témata, která se v těchto plánech většinou opakovala, byla spojená se zvyšováním životní úrovně, ekonomickou stabilitou a růstem, zlepšováním vzdělání a s posílením demokracie. Poslední dva však přidávají témata jako ustanovení právního státu, respekt k institucím a bezpečnost a mír. Jednotlivé plány reflektují i organizaci federace, která bude shrnuta v další kapitole.

Tabulka č. 8 Národní rozvojové plány 1988 - 2012

OBDOBÍ PLÁNŮ	PREZIDENT	CÍLE
1989 - 1994	Carlos Sallinas de Gortari	Obrana suverenity a zájmů Mexika ve světě
	1988 - 1994	Rozšíření demokracie
		Zotavení ekonomiky a stabilita cen
		Zlepšení životní úrovně občanů
1995 - 2000	Ernesto Zedillo Ponce de León	Suverenita
		1994 - 2000
		Směr k právnímu státu a zemi, která ctí zákony
		Demokratický rozvoj
		Sociální rozvoj
		Ekonomický růst
2001 - 2006	Vicente Fox Quesada	Sociální a humanitní rozvoj
		2000 - 2001
		Kvalitní ekonomický růst
		Řád a respekt k institucím
2007 - 2012	Felipe Calderón Hinojosa	<u>Udržitelný rozvojový plán humanity byl stanovený v 5 osách</u>
		2006 -2012
		Právní a bezpečný stát
		Ekonomika, která generuje pracovní místa a je soutěživá
		Rovnost příležitostí
		Udržitelnost životního prostředí
		Efektivní demokracie a zodpovědná zahraniční politika

Zdroj: Autorka na základě dat z Vargas V. (2013)

6.2.3 Organizace federace

6.2.3.1 Federalismus

Federalismus se v Mexiku usadil nejprve v *Acta Constitutiva de la Federación* a hned poté v ústavě Mexika v roce 1824. Od té doby se střetávaly dva proudy proti sobě. Na jedné straně zastánci federalismu, tzv. federalisté, a na straně druhé zastánci centralismu, tzv. centralisté. Tyto boje mezi federalisty a centralisty vyústily k nové ústavě z roku 1853, která nakonec stanovuje federalistický stát. (SEGOB 1997) Z ústavy vychází, že organizační forma Mexika je federalismus, který má být adekvátní formou pro vyvážený rozvoj států, které federaci tvoří. Nicméně, mexický federalismus se potýkal s vysokou centralizací moci, prostředků a rozhodování. V kombinaci s absencí efektivního mechanismu, který by koordinoval vládní rozhodnutí a samotnou decentralizaci, prohlubovala tato organizace rozdíly mezi jednotlivými regiony. Model federalismus přestal vyhovovat a bylo nutné provést decentralizaci, alespoň tedy papírově.

Kroky k decentralizaci započal v roce 1982 prezident Miguel de la Madrid, když prostřednictvím Národního rozvojového plánu (1983 – 1988) oznámil, že decentralizace bude stavební kámen jeho vlády. K tomu měla přispět reforma čl. 115 Ústavy Mexika. Díky této reformě mohly vlády jednotlivých municipií posílit svůj právní status a určit svoji odpovědnost v případě sociálních služeb. Ale nejdůležitější součástí této reformy byla to, že tato municipia byla nově oprávněna dostávat příjmy od specifických zdrojů, které mohla díky reformě autonomně přerozdělovat. Přesto tato reforma vykazala opačný efekt a místo toho aby, posílila autonomi jednotlivých států, posílila hegemonii centrální vlády.

Hlavním nástrojem k decentralizaci se měl stát program PRONASOL, avšak koncentrace moci a zdrojů v rukou centrální vlády dovolila prostřednictvím PRONASOLu jen částečnou spolupráci mezi místní a federální vládou. Když v roce 1994 Ernesto Zedillo získal prezidentský titul, čelilo Mexiko ekonomické krizi, která vyústila v pochybnostech lokálních vlád vůči přerozdělování prostředků sociálních programů. Na základě těchto pochybností se jednotlivé státy domnívaly, že

decentralizace byla pouhou zástěrkou k tomu, aby spíše vyrovnala moc. Jednotliví guvernéri tedy začali hledat mechanismus, kterým by se mohli na vládnutí podílet. S tímto tlakem se musel vyrovnat prezident Zedillo, který na základě požadavků na opravdovou decentralizaci implementoval do své politiky plán, který měl tyto požadavky akceptovat. (De Alba Murrieta 2015)

6.2.3.2 *Nový federalismus*

Nový federalismus byl řízen Programem k Novému federalismu 1995 – 2000 (*Programa para un Nuevo Federalismo 1995 - 2000*) a měl provést renovaci tehdejšího nevyhovujícího federalismu. Tento program byl vypracován na základě deseti cílů, kterými má být posílena národní jednota a suverenita. Tyto cíle zároveň usilují o respektování právního státu a sociální spravedlnosti. Na základě principu spolupráce a koordinace hledal Nový federalismus posílení mezivládních vztahů. Administrativa Ernesto Zedilla proto přistoupila k reformám, které měly přispět k decentralizaci.

6.2.3.3 *Decentralizace a vytvoření Ramo 33*

Rostoucí demokratizace a ekonomické liberalizace měla vliv na nutnou decentralizace sociálních investic. Tím se měla posílit vládní struktura na úrovni států. Neustálý tlak přicházející od opozice, vyústil v roce 1997 ke zřízení speciálního fondu Ramo 33, který měl přispět k decentralizaci sociálních programů. Do té doby byly totiž programy kontrolovány federální vládou, ale zřízení nového fondu způsobilo to, že se jeho administrace přenesla na státní a municipální úroveň. Zatímco dříve byly fondy sociálních programů přerozdělovány na základě smluv nebo dohod o sociálním rozvoji, Ramo 33 počítal s nástroji určující alokaci na základě socioekonomických kritérií. Hlavní myšlenkou bylo přiblížit tyto fondy k těm, kteří je potřebují.

6.3 Výsledky analýzy

Na základě tabulky č. 9 níže lze shrnout jednotlivá období a podporu těchto prezidentů v kongresu.

Tabulka č. 9 Prezidentská období 1988 - 2012

Prezident	Rok zvolení	Prezidentské volby (% hlasů)	Senát (% křesel)	Poslanecká sněm. (% křesel)
C. Salinas de Gortari (PRI)	1988	50,70	50,80	51,00
Ernesto Zedillo (PRI)	1994	48,69	50,20	50,20
Vicente Fox (PAN)	2000	42,52	38,10	38,20
Felipe Calderón (PAN)	2006	35,89	33,63	33,41

Zdroj: Autorka na základě dat z INE 2015

6.3.1 PRONASOL

Carlos Salinas de Gortari, vzhledem k výsledkům voleb, nečelil opozici. Pokud však proběhl volební podvod, opozici ani čelit nemohl. Stejně tak nečelil opozici ani v kongresu. Proto je možné jeho období zařadit k výstupu, který byl označen jako „neúčinný/korupční“. Nástroj, který měl být využit k zmírnění chudoby (program PRONASOL), se stal spíše programem, který spíše než k z mírnění chudoby, sloužil k podpoře strany PRI, která si snažila vylepšit profil a skrz stávající organizační infrastrukturu uklidnila po volebním podvodu v roce 1988 velké množství Mexičanů. Primární záměr, s kterým PRONASOL přišel, tj. pomoc chudým, se nezdařil. A to z toho důvodu, že sociální program byl vykonáván s cílem udržet hegemonii strany. Zároveň poslední tečkou pro prezidenta Salinase byla krize pesa v roce 1994, na konci jeho prezidentského mandátu, která zdiskreditovala už tak zkorumpovanou a netransparentní¹¹³ administraci.

¹¹³ Programy, které postrádají transparentní mechanismus vycházející od společnosti, jsou v Mexiku historicky spojeny s volebními účely. (Hevia de la Jara 2010:130)

6.3.2 PROGRESA/OPORTUNIDADES

Straně PRI se po volebním podvodu v prezidentských volbách v roce 1988 nedostávalo obliby, což se projevovalo tím, že zcela propadala v některých volbách na úrovni municipií. Ernesto Zedillo tedy čelil volební opozici a v kongresu neměl poprvé v historii podporu. Tato kombinace naznačuje, že sociální programy vedl transparentně. Toto tvrzení podporují reformy, které Ernesto Zedillo prakticky musel na nátlak opozice provést. Tyto reformy v návaznosti na Plán k Novému Federalismu vedly k faktické decentralizaci sociálního programu, a rovněž k změně jeho řízení, které bylo nově podmíněné. Výsledek modelu tedy odpovídá faktické situaci. Program PROGRESAa byl oproti PRONASOLU úspěšný. I přes ohromné prostředky vynaložené do těchto programů se však strana PRI dočkala v dalších volbách v roce 2000 porážky. I toto potvrzuje, že se PROGRESA nestala očekávaným klientelistickým nástrojem k získávání hlasů.

Rok 2000 přinesl pro PRI nepřijemné zúčtování. Výsledky voleb by se daly interpretovat na základě přijatých mechanismů, které patrně přestaly okatě podporovat loajální voliče a mohly tedy přispět k úbytku voličské základny. Nicméně rovněž je nutno zmínit, že rostoucí střední třída, nezávislá na sociálních programech, měla ve volbách po dlouhých 71 letech možnost změnit historii.

Volby 2006 byly jedny z nejvíce důležitých od alternace moci v roce 2000. Během těchto prezidentských voleb se předpokládalo, že se zhodnotí stabilita demokratických pokroků. Průzkumy před volbami ukázaly, že volby budou jedinečně soutěživé, a tak se očekávalo, že takové podmínky zvýší riziko stranického vychýlení a podmíněné získávání nových příjemců sociálních programů ze strany různých aktérů (kandidátů, politických stran a dokonce i autorit, kteří řídí tyto programy). (PNUD 2007: 25-26) Díky tomu, že byla akademiky v mnoha dřívějších případech manipulace sociálních programů prověřena a většinou i potvrzena, vznikla v souvislosti s prezidentskými volbami v roce 2006 studie zpracovaná Programem rozvoje spojených států (*Programa de Naciones Unidas de Desarrollo*). Jednalo se o diagnózu o politicko-volební zranitelnosti federálních sociálních programů, pracující s podobným předpokladem dávající do

souvislosti chudobu a volební výsledky strany PRI. Na základě výběru osmi sociálních programů před volbami 2006 s využitím kvantitativního a kvalitativního výzkumu, apelují na posílení kontrolních mechanismů programů a jejich větší transparentnost.

V případě opozičního prezidenta Felipeho Calderóna, lze konstatovat, že neměl podporu v kongresu. Volebně však musel čelit opozici a to jak v prezidentských volbách, tak ve volbách do poslanecké sněmovny v roce 2009. (INE 2015) Podle použitého modelu by tedy bylo zřejmé, že se strana PAN uchýlí ke klientelistickému chování. Proto jeho administrativa mohla, dle zmiňovaného modelu, řídit sociální programy transparentně. Vzhledem k tomu, že jeden z předchozích prezidentů, Zedillo, spustil plán k decentralizaci sociálních programů prostřednictvím Plánu k Novému federalismu a byla povinnost zveřejňovat příjemce sociálních programů, byla klientelistická praxe mnohem hůře proveditelná. Zároveň, decentralizovaný fond Ramo 33 disponoval velkými penězi k tomu, aby se daly veřejné prostředky na úrovni státu přerozdělovat dle nejasné formule. Proto se po zřízení Ramo 33¹¹⁴ stal kdysi masivní program PROGRESA ke klientelistickým účelům neatraktivní.

¹¹⁴ Ramo 33 se skládal z 10 různých fondů a jeho rozpočet vzrostl z 98,85 bilionů pesos v roce 1998 na 251,2 bilionů pesos v roce 2004. (Rocha Menocal 2005: 354)

ZÁVĚR

Tématem diplomové práce byla Analýza politického klientelismu v mexických volbách v letech 1988 – 2012, případ PRI. Diplomová práce poskytla nejprve teoretický a konceptuální základ a historické vodítko k tomu, aby bylo možné zkoumat zranitelnost sociálních programů v souvislosti s politickou manipulací klientelistického typu. Na základě studované literatury tato práce předpokládala, že stát používá boj s chudobu jako záminku k politické mobilizaci. Z tohoto důvodu byla pozornost věnována vládním sociálním programům prosazující se na poli sociální politiky. Analýza pak nastínila motivy, které vedou strany a voliče ke klientelistické chování. Na základě analytické části lze předpokládat, že mobilizace sociálních programů iniciovaných PRONASOLEm v roce 1988 a jejím pokračovatelem PROGRESOU v roce 1997, transformovaným v roce 2002 do programu OPORTUNIDADES, má souvislost s politickými, ekonomickými a jinými krizemi, které se v těchto období odehrály.¹¹⁵ Jinými slovy je patrné, že zavedení či změna názvu a struktury programu je reakcí na tyto krize.

Cílem práce bylo provést analýzu priistického politického klientelismu v jedné jeho konkrétní podobě, sociálních programech. Text byl veden proto výzkumnými otázkami. Tyto otázky budou nyní zodpovězeny.

Otázka 1: Jaké jsou podmínky, které umožňují či zabraňují setrvat klientelistickému chování stran a voličů?

Tyto podmínky byly shrnuty v modelu, který byl v práci použit na straně 67. Jsou to tedy institucionální faktory, jako je podpora kongresu a to, zda strana volí opozici. Podle nich se strana rozhoduje, zda sociální programy klientelisticky využije, či ne.

¹¹⁵ Tvrzení vychází i ze studie Barbary Schroter, která konstatuje, že finanční, osobní a politicko-administrativní prostředky patrona mu dovolují možnost materiální a zaručené ochrany v případě nějaké krize. (Schroter 2010: 145)

Otázka 2: Jak se PRI v souvislosti s klientelismem vypořádala s pozicí opozice mezi lety 2000 – 2012 a na jaký typ voličů cílila?

Tato práce sice předpokládá, že klientelismus strany PRI byl během stanoveného období spojován s působením sociálních programů, nicméně zároveň pracuje s argumentem, že přerozdělování sociálních fondů ovlivňují i institucionální podmínky. Z tohoto důvodu, v letech 2000 – 2012, straně PRI napomohla decentralizace, kdy byly některé pravomoci delegovány z federální na státní úroveň. PRI si takto předpřipravila díky decentralizaci podmínky k tomu, aby v budoucnu i v roli opozice. Změna institucionálního designu prostřednictvím implementace CCT rozděluje programy na dva tábory. Prvním z nich je PRONASOL a v druhé skupině se nachází PROGRESA a OPORTUNIDADES. (Ansell a Mitchell 2011: 301)

Na základě studované literatury lze tvrdit, že klientelismus se projevil nejvíce na lokální úrovni. Distribuce sociálních benefitů je totiž obvykle tříděna na lokální úrovni, a proto i v době, kdy výkonný orgán kontrolovala strana PAN, PRI nadále dokázala kontrolovat své regiony. Zvolila tedy strategii, kdy podporovala *core voters*¹¹⁶.

Otázka 3: Dosáhla strana PRI v období 2000 - 2012 na fondy sociálních programů a mohla je tak zneužívat ke klientelistickým účelům?

Na tuto otázku, lze opovědět, že ano. Využitím modelu se čtyřmi různými výstupy související s administrací sociálních programů a v kombinaci s metodou sledování procesu, bylo zjištěno, že reformami, které strana PRI iniciovala před rokem 2000, si prakticky zajistila to, že ve volebně silných státech mohla i nadále kontrolovat fondy k volební podpoře.

Na závěr lze dodat, že během let 1988 – 2012, byl Národní program solidarity třikrát proměněn. Z PRONASOLu na PROGRESu, z PROGRESy na OPORTUNIDADES a s návratem PRI v roce 2012 mění sociální program v roce 2014 opět název na PROSPERA. Vývoj a proměna federálních programů bojujících s chudobu téměř kopíruje prezidentské

¹¹⁶ Ke stejnému závěru došel Cornelius, který konstatuje, že všechny strany (PRI, PAN, PRD) se v roce 2000 uchylovaly ke klientelistickým praktikám ve státech, které kontrolovaly. (Cornelisu 2002: 20)

mandáty či je reakcí na změnu voličských preferencí. Z tohoto důvodu je možno souhlasit s Takahashiovou (Takahashi 2015: 5), která konstatuje, že vývoj těchto tří programů reflektuje institucionální proměny mexické ekonomiky a politiky, kterými jsou neoliberaální ekonomické reformy a demokratizace systému.

Peña Nieto v roce 2014 ohlásil, že ačkoliv si program OPORTUNIDADES získal pozornost i v zahraničí, jeho limity byly čím dál tím více evidentní. I přesto, že bylo v roce 2014 do programu OPORTUNIDADES investováno 73 000 milionů pesos, chudoba byla prakticky na stejné úrovni jak před třemi dekádami. Z toho důvodu prezident Nieto rozhodl o představení nového programu Prospera, který bude na OPORTUNIDADES navazovat, nicméně, zaměří se nově na to, aby se lidé mohli aktivně zapojit do výroby, a tím se dostat z podmínek choduby, v kterých žijí. Při uvedení projektu Prospera uvedl: „S Prosperou budou mít nyní rodiny více příležitostí („*Con Prospera, las familias ahora tendrán más OPORTUNIDADES*“ Hříčkou slov naznačil, jaký vývoj bude mít nový program. Tehdejší příjemci OPORTUNIDADES se nemuseli obávat o své benefity, ale nově jim bylo umožněno čerpat i další programy, které jsou, dle prezidentových slov, efektivnějším nástrojem k boji s chudobou. (Infolatam 2015) Tím zároveň potvrdil praxi, která byla zmiňována a to, že sociální programy nemají kontinuální vývoj a jsou zpravidla bezprostředně (či o trochu později) po skončení jednoho prezidentského období přejmenovány. Pro voliče vzniká snadnější spojitost s investicemi vynaložených do jejich blahobytu a na národní úrovni je pak mnohem přesnější komu za sociální podporu vděčit.

Je zapotřebí větší supervize ze strany INE a odprostit se od klientelistické praxe, před kterou samotní Mexičané přivírají oči. Jedná se tedy spíše o nutnou změnu na kulturním poli, která musí pro skutečný efekt, ujit dlouhou cestu. K opravdovému rozvoji a skutečné demokracii v Mexiku je důležité vykonat spravedlivé a čisté volby, aby lidé získali důvěru v politické instituce a především ve strany. V tomto případě se shodují s názorem, který tvrdí, že fundamentální problém přetrvávajícího klientelismu je v kultuře.

Ačkoliv se tento text snažil za pomoci metody sledování procesu identifikovat hlavní implusy, které ovlivnily klientelistické chování strany PRI, bylo by vhodné podpořit toto tvrzení kvantitativním výzkumem, který by tak doplnil hlavní slabost použité metody sledování procesu.

PRAMENY A LITERATURA

PRAMENY

- Ansell, Aaron a Mitchell, Ken. 2011. „Models of Clientelism and Policy Change: The Case of Conditional Cash Transfer Programmes in Mexico and Brazil.“ *Buletin of Latin American Research* 30, No. 3, 298-312. Dostupné na: <http://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1111/j.1470-9856.2010.00497.x/pdf> (21.8.2015)
- Aquilar, Aboites, Luis. „El último tramo, 1929-2000.“ In: *Nueva historia mínima de México*. Eds. Pablo Escalante Gonzalbo, Bernardo García Martínez et al. México, D.F.: El Colegio de México, 262-291.
- Auyero, Javier. 1997. *Favores por votos*. Buenos Aires: Losada.
- Auyero, Javier. 1999. „From the Client's Point of View“: How Poor People Perceive and Evaluate Political Clientelism.“ *Theory and Society* 28, No. 2, 297-334. Dostupné na: http://americo.usal.es/iberoame/sites/default/files/auyero_clients_points_vie_w.pdf (4.8.2015)
- Auyero, Javier. 2002. „Clientelismo político en Argentina: Doble vida y negación colectiva.“, *Perfiles Latinoamericanos*, No. 20, 33-52. Dostupné na: <http://politicayplanificacionsocial.sociales.uba.ar/files/2012/04/Auyero-J-2002-Clientelismo-pol%C3%ADtico-en-Argentina-doble-vida-y-negaci%C3%B3n-colectiva.pdf> (1.7.2015)
- Benett, Andrew a George, L., Alexander. 2006. Qualitative Research: Recent Developments in Case Study Methods“ In: *Annual Review of Political Science*. Vol. 9, 455-476.
- Calvo, Ernesto a Murillo, Maria, Victoria. 2004. „Who Delivers?“ In: *American Journal of Political Science*, Vol. 48, No. 4, October 2004, 742-757. Dostupné na: <http://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1111/j.0092-5853.2004.00099.x/epdf> (27.8.2015)
- Calvo, Ernesto a Murillo, Maria, Victoria. 2013. *When parties Meet Voters: Partisan Networks and Distributive Expectations in Argentina and Chile*. Dostupné na:

<http://www.sscnet.ucla.edu/polisci/cpworkshop/papers/Murillo.pdf>

(27.8.2015)

Calvo, Ernesto Murillo, Maria, Victoria. 2014. „From What to Get to How to Get It: Partisan Linkages and Social Policy Delivery in Argentina and Chile.“ In: *Political Clientelism, Social Policy, and the Quality of Democracy* . Eds. D. Abente Brun a L. Diamond. Johns Hopkins University Press. Dostupné na: <http://www.plataformademocratica.org/Publicacoes/21771.pdf> (13.7.2015)

Calvo, Ernesto. Murillo, Maria, Victoria. 2013. *When parties Meet Voters: Partisan Networks and Distributive Expectations in Argentina and Chile*. Dostupné na: <http://www.sscnet.ucla.edu/polisci/cpworkshop/papers/Murillo.pdf> (6.7.2015)

Collier, David. 2011. „Understanding Process Tracing“ In: *Political Science and Politics* 44, No. 4, 823-30. Dostupné na: <http://polisci.berkeley.edu/sites/default/files/people/u3827/Understanding%20Process%20Tracing.pdf> (7.8.2015)

Combes, Hélène. 2011. „¿Dónde estamos con el estudio del clientelismo?“ *Desacatos*, No. 36, 13-32. Dostupné na: <http://desacatos.ciesas.edu.mx/index.php/Desacatos/article/view/301/181> (5.8.2015)

Cornelius, Wayne, 2002, "La eficacia de la compra y coacción del voto en las elecciones mexicanas de 2000." *Perfiles Latinoamericanos*, No. 20, 11–31. Dostupné na: <http://www.redalyc.org/articulo.oa?id=11502002> (13.8.2015)

De Alba, Murrieta, Felipe. 2015. *Megalopolis*. D.F.: Centro de Estudios Sociales y de Opinión Pública Federalismo. Dostupné na: www.diputados.gob.mx/cesop/ (7.8.2015)

Devoto, Martín, Lisandro. 2013. *Más allá de la Alternancia. Relaciones entre partidos políticos en el gobierno y sociedad organizada en México*. México, D.F.: FLACSO México. Diplomová práce. Dostupné na: http://www.flacso.edu.mx/biblioiberoamericana/TEXT/DOCCS_VIII_promocion_2010-2013/Devoto_LM.pdf (11.8.2015)

Diario Oficial de la Federación. 1995. *PROGRAMA para un Nuevo Federalismo 1995-2000*. 1997. DOF: 06/08/1997 Dostupné na: http://dof.gob.mx/nota_detalle.php?codigo=4890120&fecha=06/08/1997

- Díaz-Cayeros, Alberto, Estévez, Federico a Magaloni, Beatriz. 2008. „*Strategies of Vote Buying: Poverty, Democracy and Social Transfers in Mexico*.“ Unpublished manuscript, Stanford University, Stanford, CA.
- Díaz-Cayeros, Alberto, Estévez, Federico a Magaloni, Beatriz. 2008. „*Strategies of Vote Buying: Poverty, Democracy and Social Transfers in Mexico*.“ Unpublished manuscript, Stanford University, Stanford, CA. Dostupné na: <http://web.stanford.edu/~magaloni/dox/2012strategiesvotebuying.pdf> (27.8.2015)
- Dostupné na: http://www.programassociales.org.mx/biblioteca/Informe_Diagnostico.pdf (11.8.2015)
- Drulák, Petr a kol. 2008. *Jak zkoumat politiku*. Praha: Portal
- Foster, George M. 1961. „The Dyadic Contract: A Model for the Social Structure of a Mexican Peasant Village“ *American Anthropologist* 63, No. 6, 1173-1192. Dostupné na: http://englishwithsandragastaldi.pbworks.com/f/FOSTER_The_dyadic_contract.pdf (7.8. 2015)
- Fox, Jonathan, Haight, Libbi. 2009. „El condicionamiento político del acceso a programas sociales en México.“ In: *Candados y Contrapesos. La protección de los programas, políticas y derechos sociales en México y America Latina*. Ed. David Gómez-Álvarez. México, D.F: ITESO, 71-102. Dostupné na: <http://escholarship.org/uc/item/419890fx> (25.8.2015)
- Fox, Jonathan, Haight, Libbi. 2009. „El condicionamiento político del acceso a programas sociales en México.“ In: *Candados y Contrapesos. La protección de los programas, políticas y derechos sociales en México y America Latina*. Ed. David Gómez-Álvarez. México, D.F: ITESO, 71-102. Dostupné na: <http://escholarship.org/uc/item/419890fx> (12.7.2015)
- Fox, Jonathan. 1994. „The Difficult Transition from Clientelism to Citizenship: Lessons from Mexico.“ *World Politics* 46, No. 2, 154-184.
- Fox, Jonathan. 2012. „State power and Clientelism“ In: *Everyday Politics in Latin America: Clientelistic Democracy or Democratic Clientelism?*. Ed. Tina Hilgers. New York: Palgrave-MacMillan, 1-22. Dostupné na:

https://jonathanfoxucsc.files.wordpress.com/2011/11/fox_propositions_for_discussion_clientelism_revised_april_20122.pdf (6.8.2015)

Freiderberg, Flavia. 2010. „La política se fue fiesta. Estrategias electorales, clientelismo político y organizaciones informales.“ *Nueva Sociedad.*, No. 225, 120-138. Dostupné na: https://www.academia.edu/2367977/La_pol%C3%ADtica_se_fue_fiesta._E_strategias_electorales_clientelismo_pol%C3%ADtico_y_organizaciones_informales_de_partidos_a_nivel_local_en_Ecuador (21.8.2015)

Freiderberg, Flavia, Levitsky, Steven. 2007. „Organización informal de los partidos en América Latina.“ *Desarrollo Económico* 46. č. 184, 539-568. Dostupné na: https://www.academia.edu/1740898/Organizaci%C3%B3n_informal_de_los_partidos_en_Am%C3%A9rica_Latina._St._Levitsky (3.8.2015)

Gretchen Helmke and Steven Levitsky. Informal Institution and Comparative Politics: A research Agenda. Dostupné na: <https://www.google.cz/webhp?sourceid=chromeinstant&ion=1&espv=2&ie=UTF8#q=Informal+Institution+and+Comparative+Politics%3A+A+research+Agenda.+levitsky> (8.9.2015)

Gretchen Helmke and Steven Levitsky. Informal Institution and Comparative Politics: A research Agenda. Gerring, John. 2007. „Is There a (Viable) Crucial-Case Method?“ In: *Comparative Political Studies*, Vol. 40, No. 3: 231-253. Dostupné na: <http://blogs.bu.edu/jgerring/files/2013/06/CrucialCaseCPS.pdf> (12.8.2015)

Hagene, Turid. 2015. „Political Clientelism in Mexico: Bringing the gap between Citizens and the State.“ *Latin American Politics and Society* 57, No. 1, 139-162. Dostupné na: <http://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1111/j.1548-2456.2015.00259.x/epdf> (10.7.2015)

Hendl, Jan. 2005. *Kvalitativní výzkum. Základní metody a aplikace*. Praha: Portal.

Hevia De La Jara, Felipe. 2010. „Uso político de programas sociales y nuevos intermediarios institucionales: el programa ProgresA/OPORTUNIDADES en el Sur de Veracruz.“ *Desacatos*, No. 34, 119-132. Dostupné na:

<http://desacatos.ciesas.edu.mx/index.php/Desacatos/article/viewFile/343/221> (1.7.2015)

Hopkin, Jonathan. 2006. *Conceptualizing Political Clientelism: Political Exchange and Democratic Theory*. Working Paper, Department of Government London School of Economics and Political Science. Dostupné na: <http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.503.5516&rep=rep1&type=pdf> (14.11.2015)

http://www.jstor.org/stable/40420262?seq=1#page_scan_tab_contents (20.8.2015)

INAFED. 2011. *Cátalogo de Programas Federales 2011*. México D.F : Instituto Nacional para el Federalismo y el Desarrollo Municipal Dostupné na: http://www.inafed.gob.mx/es/inafed/inafed_Catalogo_de_Programas_Federales_2011 (10.11.2015)

Karlas, Jan. 2008. Komparativní případová studie. In: *Jak zkoumat politiku: kvalitativní metodologie v politologii a v mezinárodních vztazích*. 1. vyd. Praha: Portál.

Kaufman Purcell, Susan. 1984. „México: Clientelism, Corporatism and Political Stability.“ In: Roniger *Patrons, Clients and Friends: Interpersonal Relations and the Structure of Trust in Society*. Eds. Shmuel Noah Eisenstadt a Luis Roniger. Cambridge: Cambridge University Press, 191-216.

Kitschelt, Herbert a Wilkinson, Steven, I. 2007. „Citizen-politician linkages: and itroduction.“ In: *Patrons, Clients, and Policies, Patterns of Democratic Accountability and Political Competition*.

Kitschelt, Herbert a Wilkinson, Steven, I. 2007. „Citizen-politician linkages: An Introduction.“ In: *Patrons, Clients, and Policies, Patterns of Democratic Accountability and Political Competition*. Eds. Herbert Kitschelt and Steven I. Wilkinson. Cambridge. Dostupné na: http://assets.cambridge.org/97805218/65050/excerpt/9780521865050_excerpt.pdf (11.11.2015)

Kitschelt, Herbert. 2011. *Clientelistic Linkage Strategies. A Descriptive Exploration*. Department of Political Science Duke University. Dostupné na: <http://sites.duke.edu/democracylinkage/files/2014/12/1.2.Kitschelt.pdf> (11.12.2015)

- Klíma, Jan. 2015. „Mexiko – NAFTA, drogy a rozmach“ In: *Dějiny Latinské Ameriky*. Ed. Jan Klíma. Praha: Lidové Noviny, 430-433.
- Kolev, Kiril a Goist, Mitchell. 2014. Empowering the Marginalized Voter: Clientelism in Heterogeneous Electorates. *The Midsouth Political Science Review*, Vol. 15, No. 2, 59-79. Dostupné na: <http://uca.edu/politicalscience/files/2014/12/MPSR-Vol152-2014-Kiril-and-Goist.pdf> (10.12.2015)
- Kopecký, Petr a Mair, Petr. 2012. „Studying Party Patronage“. In: *Party Patronage and Party Government in European Democracies*. Eds. Petr Kopecký Petr Mair a Maria Spirova. Oxford: Oxford University Press, 3-17.
- Kouba, Karel. 2010. Metody a výzkumný proces v politologii. In: *Úvod do politologie*. Eds. Dočekalová, Pavla a Švec, Kamil. Praha: Grada Publishing, 31-49.
- Levitsky, Steven. 2003. „From Labor Politics to Machine Politics: The Transformation of Party-Union Linkages in Argentine Peronism 1983 - 1999.“ *Latin American Research Review*, No. 38, 3-36. Dostupné na: <http://www.scribd.com/doc/214720188/Del-sindicalismo-al-clientelismo-La-transformacion-de-los-vinculos-partido-sindicatos-levitsky#scribd> (19.9.2015)
- Levitsky, Steven. 2007. „From populism to clientelism? The transformation of labor-based party linkage in Latin America.“ In: *Patrons, Clients and Policies: Patterns of Democratic Accountability and Political Competition*. Eds. Herbert Kitschelt a Steven I. Wilkinson, 206-226.
- Levy, S, Jack. 2008. „Case Studies: Types, Designs, and Logics of Inference.“ *Conflict Management and Peace Science* 25, 1–18. Dostupné na: https://is.muni.cz/el/1423/jaro2013/MVZ453/um/Levy--Case_Studies-Types_Designs_and_Logics_of_Inference.pdf (27.8.2015)
- Magaloni, Beatriz a Diaz-Cayeros, Alberto a Estévez, Federico, eds. 2012. *Strategies of Vote Buying: Democracy, Clientelism and Poverty Relief in Mexico*. New York: Cambridge University Press. Dostupné na: <http://web.stanford.edu/~magaloni/dox/2012strategiesvotebuying.pdf> (2.8.2015)

- Magaloni, Beatriz. 2006. *Voting for Autocracy: Hegemonic Party Survival and Its Demise in Mexico*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Magaloni, Beatriz. Diaz-Cayeros, Alberto a Estévez, Federico, eds. 2012. *Strategies of Vote Buying: Democracy, Clientelism and Poverty Relief in Mexico*. New York: Cambridge University Press. Dostupné na: <http://web.stanford.edu/~magaloni/dox/2012strategiesvotebuying.pdf> (2.8.2015)
- Magaloni, Beatriz., Diaz-Cayeros, Alberto a Estévez, Federico, eds. 2007. „Clientelism and porfolio diversification: a model of electoral investment with applications to Mexico.“ In: *Patrons, Clients and Policies: Patterns of Democratic Accountability and Political Competition*. : Eds. Herbert Kitschelt a Steven I. Wilkison, 182-205.
- Měšťánková, Petra. 2009. *Přechod k demokracii v Mexiku*. Olomouc: Iuridicum Olomoucense.
- Měšťánková, Petra. 2010. „Mexický politický systém a jeho proměny od roku 1917 do současnosti“ In: *Mexiko 200 let od nezávislosti*. Eds. Vendula Hingarová, Sylvie Květinová, Gabriela Eichlová. Červený Kostelec: Nakladatelství Pavel Mervart, 69-88.
- Měšťánková, Petra. 2010. *Mexiko 200 let od nezávislosti*. Červený Kostelec: Nakladatelství Pavel Mervart.
- O'Donnell, Guillermo. 2004. „Accountability horizontal: la institucionalización legal de la desconfianza política.“ In: *Revista Española de Ciencias Políticas*, No. 11, 11-31.
- O'Donnell, Guillermo. 1997. *Contrapuntos. Ensayos escogidos sobre autoritarismo y democratización*. Buenos Aires: Paidós.
- Opatrný, Josef. 2003. *Mexiko*. Praha: Nakladatelství Libri.
- Penfold-Beccera, Michael. 2006. *Social funds, clientelism and redistribution: Chavez's „Misiones“ programs in comparative perspective*. Working paper, Estudios Superiores de Administración (IESA). Dostupné na: http://siteresources.worldbank.org/INTDECINEQ/Resources/1149208-1147789289867/IIIWB_Conference_Clientelism_and_Social_FundsREVIS ED.pdf (21.8.2015)

- Piattoni, Simona. 2001. „Clientelism in Historical and Comparative Perspective“. In: *Clientelism, Interests and Democratic Representation: The European Experience in Historical and Comparative Perspective*. Ed. Piattoni, Simona. Cambridge: Cambridge University Press: Cambridge, 1-30.
- Presidencia de la República. 1995. *Plan Nacional de Desarrollo 1995 – 2000*. Presidencia de la República. Dostupné na: <http://www.diputados.gob.mx/LeyesBiblio/compila/pnd.htm> (28.12.2015)
- Presidencia de la República. 2001. *Plan Nacional de Desarrollo 2001 – 2006*. D.F.: Presidencia de la República. Dostupné na: <http://www.diputados.gob.mx/LeyesBiblio/compila/pnd.htm> (28.12.2015)
- Presidencia de la República. 2007. *Plan Nacional de Desarrollo 2007 – 2012*. D.F.: Gobierno de los Estados Unidos Mexicanos. Dostupné na: <http://www.diputados.gob.mx/LeyesBiblio/compila/pnd.htm> (26.12.2015)
- Romero, Jorge Javier. 2005. *Clientelismo, patronazgo y justicia electoral en México*. Documento de trabajo. UAM: Xochimilco.
- Roniger, Luis. 2004. „Political Clientelism, Democracy, and Market Economy“, *Comparative Politics* 36, No. 3, 353-375.
- Sartori, Giovanni. 2009. *Partidos y Sistemas de Partidos*. Madrid: Alianza Editorial.
- SEGOB. 1997. *Programa para un Nuevo Federalismo 1995 – 2000*. México D.F.: Diario oficial De la Federación. Dostupné na: http://dof.gob.mx/nota_detalle.php?codigo=4890120&fecha=06/08/1997 (9.8.2015)
- Schröter, Barbara. 2010. „Clientelismo político. ¿ Existe el fantasma y como se viste?“ *Revista Mexicana de Sociología* 72, No. 1, 141-175. Dostupné na: <http://www.ejournal.unam.mx/rms/2010-1/RMS010000105.pdf> (11.7.2015)
- Stampini, Marco, Tornarolli, Leopoldo. 2012. *The growth of conditional cash transfers in Latin America and the Caribbean. : did they go too far?*<https://publications.iadb.org/bitstream/handle/11319/1448/The%20growth%20of%20conditional%20cash%20transfers%20in%20Latin%20America%20and%20the%20Caribbean%3a%20did%20they%20go%20too%20far%3f.pdf?sequence=1> (29.12.2015)

- Stokes, Susan, C. 2007. „Political Clientelism.“ In: *The Oxford Handbook of Comparative Politics*, Eds. Susane Stokes, C. a Boix Carl. Oxford: Oxford University Press, 604-627.
- Stokes, Susan, C., a Dunning, Thad a Nazareno, Marcelo a kol. 2012. *Brokers, Voters and Clientelism. The Puzzle of Distributive Politics*. New York: Cambridge University Press.
- Takahashi, Yuriko. 2005. *Dynamic Theory of Electoral Competition and Redistribution*. Working paper. Comparative Political Economy Workshop, Harvard University. Dostupné na: <http://www.people.fas.harvard.edu/~ces/conferences/cpeworkshop/YurikoTakahashi20052.pdf> (22.9.2015)
- Takahashi, Yuriko. 2013. *Democracy, Accountability, and Poverty Alleviation in Mexico: Self-Restraining Reform and the Depoliticization of Social Spending*. Seminário Internacional Extraordinário do Ciclo 2013-I do Programa de Seminários de Pesquisa CIEF-CERME-LAPCIPP-MESP. Dostupné na: http://www.cief.unb.br/files/seminarios/1-2013/unb_takahashi_2012_03_12.pdf (20.8.2015)
- Vidaurre, Aimee. 2012. *Clientelism in Mexico: Do Federal Funds Continue to be Redistributed Due to Political Bases*. Dostupné na: <http://wpsa.research.pdx.edu/meet/2012/vidaurre.pdf> (20.8.2015)
- Weldon, Jeffrey, Molinar, Juan. 1994. Programa Nacional de Solidaridad: Determinantes Partidistas y Consecuencias Electorales. *Estudios Sociológicos*. Vol. 12, No. 34, 155-181 Dostupné na: <http://www.jstor.org/stable/40420262> (28.12.2015)

LITERATURA

- Alcántara Sáez, Manuel. 2009. *México El nuevo escenario político ante el bicentenario*. Salamanca: Ediciones Universidad Salamanca.
- Aquilar, Aboites, Luis. „El último tramo, 1929-2000.“ In: *Nueva historia mínima de México*. Eds. Pablo Escalante Gonzalbo, Bernardo García Martínez et al. México, D.F.: El Colegio de México, 262-291.
- Cornelius, Wayne, Craig, Ann a Fox, Jonathan. 1994. „Transforming State-Society Relations in Mexico: The National Solidarity Strategy“ *International Affairs* 70, No. 4, 836-849.

- Cortés, Fernando, De Oliveira, Orlandia. 2010. *Los grandes problemas de México, Desigualdad social*. México, D. F.: El Colegio de México.
- Dresser, Denise. 1991. *Neopopulist Solutions to Neoliberal Problems: Mexico's National Solidarity Program*. San Diego: Center for U.S.-Mexican Studies.
- Foster, George M.. 1961. „The Dyadic Contract: A Model for the Social Structure of a Mexican Peasant Village“ *American Anthropologist* 63, č. 6, 1173-1192.
Dostupné na: http://englishwithsandragastaldi.pbworks.com/f/FOSTER_The_dyadic_contract.pdf (7.8.2015)
- Hallin, Daniel, Papathannassopoulos, Stylianos. 2002. „Political clientelism and the media: southern Europe and Latin America in comparative perspective.“ *Media Culture Society* 24, No. 2, 175-195.
- Hellinger, Daniel. 2011. „Transition from Party-Dominant Regimes in Mexico and Venezuela.“ In: *Comparative Politics of Latin America. Democracy at Last?*. Ed. Daniel Hellinger. New York: Routledge. 253-281.
- Hernández Muñoz, Edgar. 2006. „El clientelismo en México, los usos políticos de la pobreza.“ In: *Espacios Públicos* 9, No. 17, 118-140. Dostupné na: <http://www.redalyc.org/articulo.oa?id=67601708> (2.8.2015)
- Hilgers, Tina. 2008. *Causes and Consequences of Political Clientelism: Mexico's PRD in Comparative Perspective*. University of Miami. 123-153.
- Hilgers, Tina. 2012. *Clientelism in Everyday Latin American Politics*. New York: Palgrave Macmillan.
- Infolatam*. 2014. Peña Nieto anuncia el reemplazo de programa social - Oportunidades por Prospera. Dostupné na: <http://www.infolatam.com/2014/09/02/pena-nieto-anuncia-el-reemplazo-de-programa-social-oportunidadesOPORTUNIDADES-por-prospera/> (29.8.2015)
- Ippolito-O'Donnell, Gabriela. 2007. *The Subversion of Public Space: Clientelism and the Quality of Democracy*. Working paper 26, Escuela Política y Gobierno de la Universidad Nacional de San Martín. Dostupné na: <http://www.unsam.edu.ar/escuelas/politica/documentos/26.pdf> (20.8.2015)
- Jespersen, Bitten Aldal. 2013. *Clientelism, legitimacy, and do voters have a choice in Mexico?* Aalborg University.

- Kaufman Purcell, Susan. 1984. „México: Clientelism, Corporatism and Political Stability.“ In: *Patrons, Clients and Friends: Interpersonal Relations and the Structure of Trust in Society*. Eds. Shmuel Noah Eisenstadt a Luis Roniger. Cambridge: Cambridge University Press. 191-216.
- Langston, Joy. 2006. „The Birth and Transformation of the *Dedazo* in Mexico.“ *Informal Institutions and Democracy: Lessons from Latin America*. Eds. Gretchen Helmke a Steven Levitsky. Baltimore: The Johns Hopkins University Press, 143-159.
- Lorenc, Adam. 2010. „Mexiko: nekončící cesta k demokracii“ In: *Politické systémy Latinské Ameriky*. Ed. Jan Němec a kol. 2010. Praha: Oeconomica. 200-228.
- Mathus, Robles. 2009. “La Lucha contra la Pobreza en México” *Observatorio de la Economía Latinoamericana*, No. 109. Dostupné na: <http://www.eumed.net/cursecon/ecolat/mx/2009/mamr.htm> (26.8.2015)
- Molina, Gómez, Francisco, Jonathan. 2014. „Clientelismo político y procesos electorales: el voto de los marginados en Tijuana, b. c. 2004-2013. Tijuana, B.C. México: El Colegio de la Frontera Norte. Tesis Magistral. Dostupné na: <http://www.colef.mx/posgrado/wp-content/uploads/2014/11/Clientelismo-pol%C3%ADtico-y-procesos-electorales-el-voto-de-los-marginados-en-Tijuana-B.C.-2004-2013.pdf> (3.8.2015)
- Monroe, Burt L., and Amanda G. Rose. 2002. "Electoral Systems and Unimagined Consequences: Partisan Effects of Districted Proportional Representation." In: *American Journal of Political Science* 46. No. 1, 67-89.
- Moreno-Luzón, Javier. 1999. „El Clientelismo político: Historia de un concepto multidisciplinar.“ *Revista de Estudios Políticos*. No. 105. 73-95.
- Orozco, Mónica, Hubert, Cecilia. 2005. *La Focalización En El Programa de Desarrollo Humano Oportunidades De México*. Working papers. El Banco Mundial. Dostupné na: <http://siteresources.worldbank.org/SOCIALPROTECTION/Resources/0531Spanish.pdf> (20.8.2015)
- Ortega, Ortiz, Reynaldo, Yunuen. 2010. „De la hegemonía al pluralismo: elecciones presidenciales y el comportamiento electoral, 1976-2006.“ In: *Los grandes problemas de México. XIV. Instituciones y procesos políticos*.

- Eds. Soledad Loaeza a Jean-Francoise Prud'homme. México, D. F: El Colegio de México. 405-448.
- Penfold-Beccera, Michael. 2006. *Social funds, clientelism and redistribution: Chavez's „Misiones“ programs in comparative perspective*. Working paper, Estudios Superiores de Administración (IESA). Dostupné na: http://siteresources.worldbank.org/INTDECINEQ/Resources/1149208-1147789289867/IIIWB_Conference_Clientelism_and_Social_FundsREVIS ED.pdf (20.7.2015)
- Piattoni, Simona. 2001. „Clientelism in Historical and Comparative Perspective“. In: Ed. Piattoni, Simona. *Clientelism, Interesets and Democratic Representation: The European Experience in Historical and Comparative Perspective*. Cambridge: Cabridge University Press: Cambridge. 1-30.
- Programa de las Naciones Unidas para el Desarrollo. 2007. *Diagnóstico sobre la Vulnerabilidad Político – Electoral de los Programas Sociales Federales. México*. México, D.F.:Programa de las Naciones Unidas para el Desarrollo.
- Robinson, James A and Thierry Verdier. 2013. „The Political Economy of Clientelism.“ In: *The Scandinavian Journal of Economics*. Dostupné na: <http://scholar.harvard.edu/files/jrobinson/files/clientelism.pdf> (4.8.2015)
- Rojas Gutiérrez, Carlos. 1992. „El Programa Nacional de Solidaridad: hechos e ideas en torno a un esfuerzo.“ *Comercio Exterior* 42, No. 5, 440-448.
- Schedler, Andreas. 2004. „El voto es nuestro! Cómo los ciudadanos mexicanos perciben el clientelismo electoral.“ *Revista Mexicana de Sociología* 66, No. 1, 57-97.
- Taguenca Belmonte, Juan Antonio. 2011. „El campo político mexicano: evolución y transformación.“ *Revista de Investigación en Ciencias Sociales y Humanidades 2011*, No. 13, 1-9.
- Vargas, Miguel Ángel. 2013. „6 presidentes y 6 planes de desarrollo noc metas similares.“ In: ADN Político (CNN México). <http://www.adnpolitico.com/gobierno/2013/08/29/6-presidentes-y-6-planes-de-desarrollo-con-metas-similares> (26.12.2015)

Webové stránky

SEDESOL

www.sedesol.org.mx

INEGI	www.inegi.org.mx
INE	www.ine.org.mx
CONAPO	www.conapo.gob.mx
EI BANCO MUNDIAL	www.datos.bancomundial.org
CONEVAL	www.coneval.gob.mx

SEZNAM PŘÍLOH

Příloha č. 1 Klientelismus v Latinské Americe.....	94
Příloha č. 2 Distribuce programu PRONASOL v rámci jednotlivých států	95
Příloha č. 3 Distribuce programu PROGRESA v rámci jednotlivých států	96
Příloha č. 4 Distribuce programu OPORTUNIDADES v rámci jednotlivých států	97
Příloha č. 5 Národní rozvojové plány	Chyba! Záložka není definována.

PŘÍLOHY

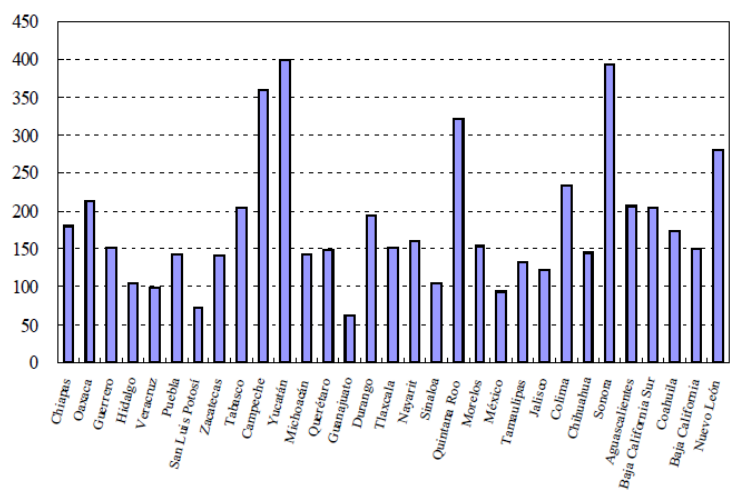
Příloha č. 1 Klientelismus v Latinské Americe

ZEMĚ	STRANA	STUPEŇ KLIENTELISTICKÉHO SNAŽENÍ (NÍZKÁ=1, VYSOKÁ=4)					EFEKTIVITA KLIENTELIS MU
		DARY	SOCIÁLNÍ POLITIKA	ZAMĚSTNÁNÍ	SMLOUVY	REGULACE	
Argentina	PJ	3.55	3.82	3.90	3.91	4.00	3.72
	UCR	2.55	2.82	3.14	3.14	3.09	2.36
	AFV	3.33	3.62	3.57	3.65	3.52	3.67
Kolumbie	PLC	3.0	3.08	3.08	3.25	3.00	3.22
	PC	3.17	3.15	3.33	3.42	3.36	3.45
Brazílie	PFL	3.54	3.35	3.33	3.41	3.64	3.0
	PMD B	3.33	3.47	3.60	3.41	3.64	3.14
	PSD B	2.14	2.50	2.47	2.76	3.0	2.54
	PT	2.27	2.76	2.87	2.81	3.0	3.07
Mexiko	PRI	3.75	3.55	3.42	3.53	3.22	2.30
	PAN	2,70	2.80	2.79	3.11	3.39	1.70
	PRD	3.35	3.30	3.11	3.16	3.00	2.00

Zdroj: Přepřacovaná tabulka na základě dat z Kitschelt (2007)

Příloha č. 2 Distribuce programu PRONASOL v rámci jednotlivých států

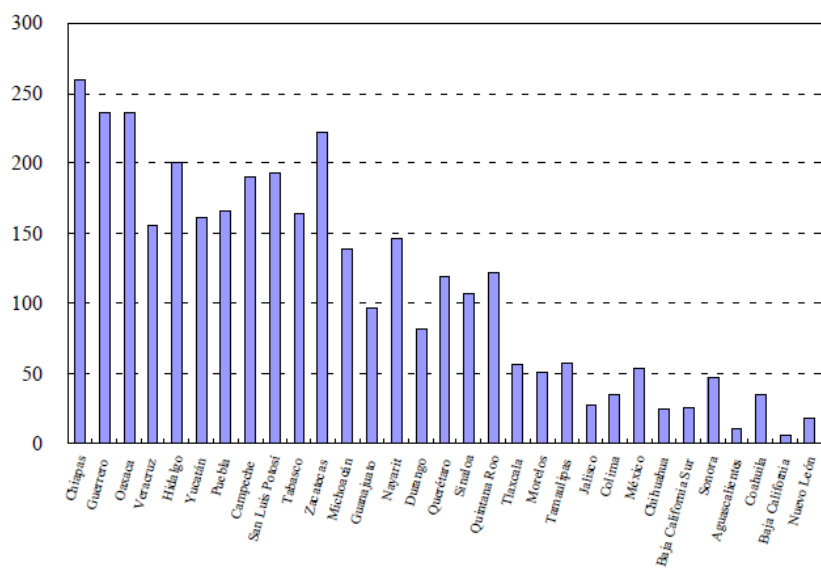
(a) Pronasol (1988-1994, average) ($r=-0.158$)

Zdroj: Takahashiová (2013: 33)

Příloha č. 3 Distribuce programu PROGRESA v rámci jednotlivých států

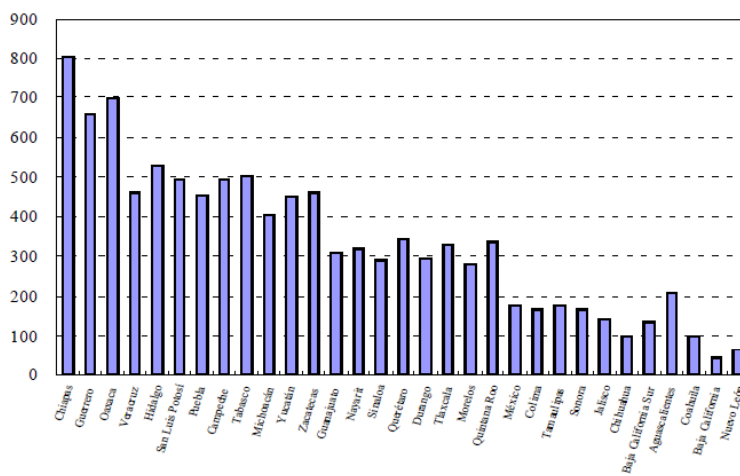
(b) Progresa (2000) ($r=0.948$)

Zdroj: Takahashiová (2013: 33)

Příloha č. 4 Distribuce programu OPORTUNIDADES v rámci jednotlivých států

(c) Oportunidades (2006) ($r=0.971$)

Zdroj: Takahashiová (2013: 34)

